

SAK:n historia

Tapio Bergholm:

SAK:n historia

Kuvat: Työväen Arkisto ja
Työväenmuseo Werstas
ISBN 978-951-714-288-5
Kansikuva: Työväen Arkisto
Valkealan Painokarelia 2013

Tapio Bergholm:

SAK:n historia

Suomen Ammattijärjestö 1907–1930

Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930–1969

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–

Lapsityövoiman käyttö oli Suomessa yleistä. Paimenet, pikkupiit, lähetit ja juoksupojat olivat eräitä lasten ammattinimikkeitä. Tässä lapset ovat paperipuiden kolonnassa Kymintehtaalla 1920-luvulla.

Kuva: A. Hedman/Työväen Arkisto.

Aluksi

Palkkatyöntekijöiden järjestäytyneellä yhteistyöllä oli pitkät perinteet Englannissa, Saksassa ja Ranskassa jo 1800-luvulla. Tanskassa, Norjassa ja Ruotsissa valtakunnalliset työehtosopimukset säätelivät useiden alojen työmarkkinasuhteita 1900-luvun alusta alkaen. Niissä ammattiyhdistysliike oli merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja jo 1920- ja 1930-luvuilla. Suomessa ammattiyhdistysliike oli yhteiskunnallisessa paitsiossa aina talvisotaan saakka ja jäsenmäärältään heikko vuoteen 1945 saakka.

Valtakunnalliset työehtosopimukset tulivat yleisiksi 19.6.1945 hallituksen palkkapäätöksen jälkeen. 1960-luvun alussa työmarkkinajärjestöjen neuvottelusuhdeet paranivat ja vaikutusvalta kasvoi. Saman vuosikymmenen lopulla ensimmäiset tulopoliittiset ratkaisut vahvistivat maan kilpailukykyä ja ammattiyhdistysliikkeen toimintaedellytyksiä. Ammattiliittojen järjestövoima kasvoi ja vakiintui Suomessa uudelle korkealle tasolle 1970-luvulla.

Ammattiyhdistysliikkeen järjestäytymisaste saavutti historiallisen huippunsa, kun Suomi syöksyi syvään lamaan 1990-luvun alussa. Sen jälkeen ammattiliittojen työmarkkinoilla olevien jäsenten lukumäärä on kääntynyt laskuun. Tästä huolimatta suomalainen ammattiyhdistysliike on yhä kansainvälisestä näkökulmasta poikkeuksellisen vahva.

Suomi 1800-luvun lopussa

Suomi oli liitetty autonomisena suuriruhtinaskuntana Venäjän keisarikuntaan vuonna 1809. Yhteiskunta oli tämän päivän kehitysmaiden kaltainen: syntyvyys ja kuolleisuus olivat korkeita, pääomia oli niukasti, työn tuottavuus alhainen ja liikenneyhteydet olivat huonot. Elintaso oli harvaan asutussa maassa alhainen. Maatalous oli väestön pääelinkeino. Siksi sääolot vaikuttivat väestön enemmistön elinoloihin. Myöhäinen kevät, kuivuus, runsaat sateet tai halla saattoivat pilata sadon. Suomessa koettiin yksi Euroopan viimeisistä suurista nälkäkatastrofeista, kun heikkojen sääolojen vuoksi viljasta

saatiin poikkeuksellisen huonot sadot useina vuosina 1860-luvulla. Senaatin toimettomuus kärjisti hätää traagisin seurauksin. Näлкään ja tauteihin kuoli suomalaisia nälkävuosina noin 270 000.

Suomessa oli vain muutamia taloudellisesti kehittyneitä saarekkeita. Laivanvarustus ja tekstiiliteollisuus kehittyivät 1830- ja 1840-luvuilla. Kanavien, rautateiden ja maanteiden rakennustyömaat lisäsivät työvoiman liikkuvuutta. Uudet liikenneväylät paransivat työn perässä kulkemisen edellytyksiä. Taloudellinen kasvu nopeutui vähitellen, kun uudet kanavat, rautatiet ja maantiet kytкиvät Suomen sisämaan yhä tiiviimmin kansainvälisiin markkinoihin. Raakapuun, sahatavaran ja puuhiokkeen kysyntä kasvoi. Aiemmin arvottomat metsät muuttuivat arvokkaiksi raaka-aineiksi. Tämä toi kapitalistisen murroksen maaseudulle, teollisuus alkoi kasvaa ja liikenneolot paranivat. Luotto- ja pääomamarkkinat alkoivat kehittyä.

Valtiovalta purki kauppaa ja teollisuutta säädelleitä rajoituksia: ammattikuntalaitos lakkautettiin vuonna 1868 ja elinkeinovapaus säädettiin vuonna 1879. Työntekijöiden velvollisuus olla jonkun työnantajan palveluksessa ja pysyä ”pestin ajan” eli koko vuoden saman työnantajan määräysvallassa päättyi, kun laillinen suojeļu lakkautettiin vuonna 1883. Työläinen sai suuremman vapauden myydä työvoimaansa. Työvoiman myyjien asema oli kuitenkin heikko. Maatiloille, rakennustyömaille, teollisuudelle, kauppaliikkeille ja varakkaille kaupunkilaiskodeille oli tarjolla halpaa palvelusväkeä, kun maaseudun tilaton väestö kasvoi 1800-luvun lopulla.

Kansalaisyhteiskunta alkoi muotoutua, kun sanomalehtiä ja yhdistyksiä perustettiin. Ensimmäiset työntekijöiden yhdistykset perustettiin jo 1850-luvulla. Ne keskittyivät sivistysharrastuksiin ja keskinäiseen avustustoimintaan. Järjestötoiminnan läpimurto tapahtui Suomessa 1880-luvulla. Silloin sivistyneistö ja yrittäjät perustivat Suomeen myös ensimmäiset työväenyhdistykset. Huonekalutehtailija, aatelismies V. J. von Wright oli Helsingin Työväen Yhdistyksen (per. 1884) ja työväenyhdistysten valtakunnallisen yhteistoiminnan johtaja. Wrightiläinen työväenliike halusi korjata teollistuvan yhteiskunnan epäkohtia ja estää yhteiskunnallisten ristiriitojen kärjistyksen.

Wrightiläinen työväenliike voimistui 1890-luvulla. Samalla sosialistiset aatteet levisivät työväenyhdistyksiin. Lama ja työttömyys loivat osaltaan pohjaa sosialismin läpimurrolle. Helsingin punainen lakkovuosi 1896 korosti työn ja pääoman ristiriitaa taloudellisen nousukauden alussa. Työläisradikalismi voimistui suurimmissa kaupungeissa. Työväenyhdistysten kokous Turussa 1899 perusti sosialistien aloitteesta Suomen työväenpuolueen. Forsan puoluekokous vuonna 1903 hyväksyi sosialistisen ohjelman ja muutti puolueen nimen Sosialidemokraattiseksi puolueeksi.

Suomi oli 1800-luvulla maatalousmaa. Kansantalous oli paljolti sääoloista riippuvainen. Hyvä sato toi vaurautta ja katovuosi ongelmia. Suomen maataloudessa turvauduttiin hevosten ja ihmisten lihaksiin aina 1950-luvulle saakka.

Kuva: Arvi Matilainen/Työväen Arkisto.

Ensimmäiset ammattiliitot

Työntekijöiden välistä solidaarisuutta olivat vaalineet ammattikunnat sekä kisällien ja oppipoikien yhteenliittymät. Kaupungeissa perustettiin 1800-luvun puolivälin jälkeen ammatti-, työpaikka- tai

paikkakuntakohtaisia sairaus- ja hautausapukassoja. Ulkomailla kisällimatkoilla tai opissa olleet työmiehet ja lehdet välittivät tietoja muiden maiden ammattiyhdistystoiminnasta. Aiempaa vapaampien työsuhteiden myötä työnantajien ja työntekijöiden ristiriidat muuttuivat avoimmiksi, kun työntekijä saattoi ryhtyä lakkoon tai irtisanoutua. Työväen järjestöjen synty, ulkomailta saadut virikkeet ja kärjistyneet ristiriidat työnantajien kanssa loivat edellytykset ammattiyhdistystoiminnalle.

Helsingin kirjanpainajat perustivat vuonna 1885 yhdistyksen. Maalarit, räätälit, pelti- ja vaskisevät, puusevät, muurarit ja suutarit saivat omat ammattiosastonsa, joissa useissa oli mukana myös työnantajia. Ensimmäiset vain naisten ammattiosastot perustettiin ennen vuosisadan vaihtumista. Ompelijat, kauppa-apulaiset ja palvelijattaret olivat uranuurtajia naisten järjestäytymisessä.

Wrightiläinen työväenliike tuki ammatillista järjestäytymistä. Useilla aloilla työnantajat tai työnjohtajat olivat perustamassa ammattiosastoja. Helsingin Työväenyhdistyksen sääntöjä muutettiin vuonna 1887 siten, että sen alaosastoiksi voitiin perustaa ammattiosastoja. Ammattiyhdistysliike oli voimakkain pääkaupungissa. Ammattiosastot perustivat vuonna 1889 paikalliseksi keskusjärjestöksi Helsingin keskuskomitean. Nämä organisaatiomallit levisivät myös muihin suuriin kaupunkeihin.

Suomen ensimmäinen ammattiliitto, Suomen Kirjaltajaliitto, perustettiin vuonna 1894. Kirjaltajat olivat olleet useissa maissa kansallisen yhteistoiminnan edelläkävijöitä. Vuosisadan vaihteeseen mennessä myös kaakeli- ja fajanssityöntekijät, kauppa-apulaiset, kirvesmiehet, kivityöntekijät, metallityöntekijät, maalarit, muurarit, puusevät, rautatieläiset, räätälit, suutarit, vankilavirkailijat ja veturimiehet perustivat valtakunnallisia järjestöjä.

Suomen työväenpuolueen perustamisen jälkeen Turkuun sijoittunut puoluejohto ja helsinkiläiset vaikuttajat kiistelivät ammattiyhdistystoiminnan merkityksestä Suomen työväenliikkeessä. Puolueen puheenjohtaja N. R. af Ursin piti puolue toimintaa ammattiyhdistystoimintaa tärkeämpänä. Helsinkiläiset kutsuivat koolle kokouksen perustamaan ammatillista keskusjärjestöä, kun

turkulaiset aikailivat. Turun puoluehallinto taas järjesti kilpailevan perustavan kokouksen Tampereelle. Kilpailevien keskusjärjestöjen perustavat kokoukset pidettiin Helsingissä 1899 ja Tampereella 1900, mutta sosialidemokraattien sisäinen riita vei pohjan niiden toiminnalta.

Vuosisadan vaihde oli kansallisen heräämisen ja kiihkeiden poliittisten kiistojen aikaa. Oli monia jakolinjoja ja liittolaissuhteita: sosialistit vastaan porvarit, suomenkieliset vastaan ruotsinkieliset, perustuslailliset vastaan myöntäväisyysuunta. Nouseva ammattiyhdistysliike sai useissa tilanteissa tukea suomenkieliseltä porvarilliselta lehdistöltä. Esimerkiksi Voikkaan paperitehtaan lakko vuonna 1904 nostatti laajan lehdistökeskustelun työläisten oikeuksista, kun lakon syynä oli syytös siitä, että ulkomaalaiset mestarit pitivät oikeutenaan käyttää tehtaan naistyöläisiä seksuaalisesti hyväkseen.

Työväenyhdistyksiä alaosastoina ammattiosastot kytkeytyivät työväenliikkeeseen ja alkoivat tukea sosialidemokraatteja. Työväenliikkeen radikalisoituminen johti siihen, että työnantajat ja oikeistolaiset vaikuttajat vetäytyivät työväenyhdistyksistä ja ammattiyhdistystoiminnasta. Venäjän tsaarin otteen tiivistyminen Suomesta vaikeutti järjestöjen toimintaa.

Työväenliikkeen nousu

Japani aloitti sodan Venäjää vastaan vuonna 1904. Sotaväsymys ja pitkään kytenyt tyytymättömyys johtivat syksyllä 1905 laajoihin lakkoihin Venäjällä. Ne lamauttivat koko valtakunnan. Lakko-liikehdintä levisi Pietarin–Helsingin rautatietä myöten Suomeen lokakuun lopussa. Suomen suurlakossa yhdistyivät sosialidemokraattien johtama yleislakko yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden saavuttamiseksi sekä Suomen perustuslaillista asemaa puolustaneiden kansallislakko Suomen suuriruhtinaskunnan itsensä määräämisoikeuden palauttamiseksi. Sosialidemokraattien mielestä perustuslailliset pettivät heidät lakon lopussa, kun he tyytyivät Venäjän hallituksen ja tsaarin lupauksiin Suomen autonomisen aseman palauttamisesta.

Lakko avasi kuitenkin tien kansanvaltaisille uudistuksille. Suomen säätyvaltiopäivät ja tsaari-suuriruhtinas Nikolai II hyväksyivät yksikamarisen eduskunnan sekä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden vuonna 1906. Suomen naiset saivat koko maailmassa ensimmäisinä oikeuden olla ehdokkaina parlamenttivaaleissa. Äänioikeutettujen määrä lähes kymmenkertaistui noin 125 000:sta noin 1 125 000:een, kun naiset ja rahvaan miehet saivat äänioikeuden.

Suurlakko oli henkinen murros, joka pani aiemmat valtara-
kenteet kyseenalaisiksi. Työväenliikkeen radikalisoitumista kuvaa Tampereella lakon aikana annettu Punainen julistus. Kansanvallan riipeä laajentuminen loi uutta toivoa. Työväenliike koki, että suuret yhteiskunnalliset muutokset saattoivat tapahtua hyvin riipeästi. Työväestön uusi itseluottamus näkyi runsaina lakkoina ja järjes-
töjen nopeana kasvuna. Uusia puolueosastoja ja ammattiosastoja perustettiin. Nyt ammattiosastoihin liittyi jäseniksi myös seka-,
tehdas- ja naistyöläisiä. Ammattiosastot perustivat yhdysseiteikseen runsaasti ammattiliitoja vuosina 1905–1907.

Suomen yksikamarisen eduskunnan ensimmäiset vaalit saivat maaliskuussa 1907 liikkeelle yli 70 prosenttia äänioikeutetuista. Äänestäjistä 37 prosenttia tuki sosialidemokraatteja. Sosialidemokraatit saivat peräti 80 kansanedustajaa 200:sta. Sosialidemokraattisesta puolueesta tuli yllättäen vaalikannatuksella ja parlamenttiedus-
tuksella mitattuna maailman voimakkain työväenpuolue. Suomen työväenliike uskoi olevansa uuden ajan alussa.

”Kootkaamme hajanaiset joukkomme yhteen”

Suomen Ammattijärjestön perustava kokous pidettiin Tampereella 15.–17. 4.1907. Kokoukseen osallistui 365 edustajaa, jotka ilmoittivat edustavansa noin 40 000 työläistä. Monenlaiset järjestöt kokosivat palkkatyöntekijöitä yhteen. Paikalla olivat ammattiliittojen, am-
mattiosastojen ja työväenyhdistysten valitsevat edustajat. Mukana olivat myös yksittäisten ammattialojen työntekijöiden, työmaiden ja torpparien tilapäisten kokousten lähettämät edustajat ja jopa Kurikan käsityöläisyhdistyksen edustaja.

Keskusjärjestön perustamiselle oli hyvin käytännöllinen syy, joka on kirjattu perustavan kokouksen pöytäkirjaan näin:

Kovin paljot lakot, joista suurin osa päättyy työväelle tappioksi, todistavat, että meidän ammattiyhdistyksemme ja liittomme ovat vielä heikot. Paremmin pitää järjestäytyä, ja tehdä vähemmän lakkoja! Mutta silloin kuin niitä tehdään, tehtäköön niin, että niistä voitetaan!

Sosialidemokraattinen puolue ei kyennyt johtamaan eikä enää halunnut selvittää lisääntyneitä työtaisteluja. Satunnaisesti alkanee lakot ja työtaistelujen aikana järjestetyt tukikeräykset eivät taanneet menestystä. Suomen Ammattijärjestö sai tehtäväkseen voimien kokoamisen sekä kurin ja järjestyksen luomisen. Siksi kokouksen tunnuksena oli: Kootkaamme hajanaiset joukkomme yhteen!

Ammattijärjestön perustava kokous hyväksyi periaatteen poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen tasavertaisuudesta. Sosialidemokraattisen puolueen kanssa päätettiin olla yhteistyössä luokkataistelulinjaa noudattaen. Keskusjärjestön tehtäviksi tulivat järjestäytymisen edistäminen, tietojen kokoaminen, julkaisu-toiminta ja jäsenjärjestöjen avustaminen työtaistelussa. Uusi keskusjärjestö sai vastuulleen myös kansainvälisen yhteistyön.

Sosialidemokraattisen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen toiveet olivat korkealla keväällä 1907, mutta tavoite syvällisestä yhteiskunnallisesta muutoksesta ei toteutunut. Taantumus voimistui Venäjällä jo kesällä 1906. Järjestäytyneet työläiset olivat odottaneet sosiaalisia uudistuksia, mutta eduskuntatyö tuotti työväenliikkeelle katkeria pettymyksiä. Porvarilliset puolueet suhtautuivat penseästi uudistushankkeisiin. Venäjän tsaari ei vahvistanut hyväksytyjä lakeja. Työväenliike syytti Suomen porvareita ja Venäjän vallanpitäjiä yhteispuolistä työväenluokkaa – kansan enemmistöä – vastaan.

Heikko ammattiyhdistysliike

Työnantajien keskusjärjestö Suomen Yleinen Työnantajaliitto (myöhemmin Suomen Työnantajain Keskusliitto) perustettiin maaliskuussa 1907 ennen Ammattijärjestöä. Uuden keskusjärjestön

jäsenenä oli sekä työnantajaliittoja että yksittäisiä yrityksiä. Suomen Yleinen Työnantajaliitto pyrki luomaan vastavoiman ammattiyhdistysliikkeelle. Tavoitteena oli työnantajien voimavarojen keskitäminen ja yhtenäisen toimintalinjan varmistaminen.

Työvoiman myyjien ja -ostajien keskusjärjestöjen synty tapahtui Suomessa yhteiskunnallisen levottomuuden innostamana tai pelottamana. Taustalla ei ollut ammattiosastojen ja ammattiliittojen asteittaista voimistumista kuten muissa Pohjoismaissa. Työehtosopimukset säätelivät työsuhteita vain paikallisesti ja satunnaisesti. Sopimukset olivat yleisimpiä käsityöaloilla, rakennuksilla ja satamatoissa. Näillä aloilla oli myös työehtosopimuksia, jotka velvoittivat sopimuksen tehneet työnantajat käyttämään vain järjestäytyneitä työntekijöitä. Kirjapainoteollisuuden vuodesta 1900 alkaen tehdyt valtakunnalliset työehtosopimukset olivat poikkeuksellisia.

Suurlakkoa seurasi työväen järjestöverkon laajentuminen, mutta ammattiliittojen jäsenmäärät kääntyivät pian laskuun. Poliittisen suhdanteen muutos paljasti, kuinka epävakaa pohjalla ammattiyhdistystoiminta oli. Suomen Ammattijärjestö jäi heikkouden noidankehään. Ammattiliittoihin kuului vuoden 1907 lopussa noin 35 000 jäsentä, joista Suomen Ammattijärjestön riveissä oli noin 25 000. Järjestäytymisaste oli 10–15 prosentin luokkaa. Suomen Ammattijärjestön jäsenmäärä vaihteli vuosina 1907–1912 noin 16 000 ja 25 000 jäsenen välillä. Vuosina 1912–1915 sen järjestövoima kasvoi noin 21 000:sta noin 31 000:een.

Ammattiosastot olivat useille työntekijöille kuin kestikievereita, joihin tultiin vain kääntymään ilman pysyvää sitoutumista. Työtaistelut olivat raskaita ja useimmiten tappiollisia, kun työnantajat pystyivät värväämään Suomesta, Venäjältä ja Virosta lakonmurtajia. Ammattijärjestön johto ei toiminut näissä oloissa lakkojen lietsojana vaan paikallisten työtaistelujen sovittelijana, kun työtaistelu oli koetettava saada päätymään kunniallisesti.

Työnantajat olivat vuosina 1906–1907 tehneet aiempaa enemmän työehtosopimuksia, mutta pian linja muuttui. Paperiteollisuuden työnantajat ajoivat vuonna 1908 läpi paluun kahdeksantuntisista työvuoroista 12-tuntisiin. Metalliteollisuuden työnantajaliitto

päätti tammikuussa 1909 lopettaa työehtosopimusten tekemisen. Työehtosopimusten lukumäärä kääntyi laskuun suurlakon luoman yhteiskunnallisen paineen vaihduttua taantumukseen.

Venäjän vallankumous ja Suomi

Ensimmäinen maailmansota alkoi elokuussa 1914. Suomi oli osa sotaa käyvää imperiumia, mutta Suomen kansalaiset eivät olleet asevelvollisia. Sotatilamääräykset kielsivät mielenosoitukset ja lakot sekä rajoittivat sananvapautta. Lakkokielto antoi työnantajille etulyöntiaseman. Sota johti aluksi irtisanomisiin ja palkanalennuksiin, kun Suomen meriyhteyksien katkeaminen ajoi vientialat kriisiin. Teollisuustyöläisten reaali-palkat laskivat vuoteen 1917 mennessä noin kolmanneksen, kun elintarvikkeiden hinnat nousivat. Lakkokielto esti ammattiyhdistysliikkeen avoimen toiminnan, mutta ammattiosastojen ja työntekijöiden vaatimukset johtivat palkan- korotuksiin ja kalliin ajan lisien maksamiseen.

Työllisyystilanne parani vuonna 1915, kun Venäjän hallitus teki suuria tilauksia metalli-, nahka- ja kutomateollisuudelle. Laajat linnoitustyöt tarjosivat kymmenille tuhansille työtä vuosina 1916–1917. Suomen Ammattijärjestön jäsenmäärä lähti nopeaan kasvuun syksyllä 1916. Se oli kuitenkin vain pieni alkusoitto kevään 1917 jäsenryntäykselle.

Venäjän maaliskuun 1917 vallankumous toi vapauden tuulet ja levottomuudet myös Suomeen. Suomen autonomia vahvistui ja kansalaisvapaudet palautettiin. Useissa kaupungeissa ja maaseudun teollisuustaajamissa järjestysvalta siirtyi poliiseilta ja tsarin santarmeilta työväenjärjestöjen perustamille miliiseille tai järjestyskaarteille. Pakkovalta vaihtui vapauteen myös työmarkkinoilla. Maaliskuun vallankumous aloitti kuohunnan, joka jatkui yli kansalaissodan aina vuoteen 1920 saakka.

Ammattiyhdistysliikkeen järjestöllistä heikkoutta kuvaa se, että sosialidemokraattisessa puolueessa oli enemmän jäseniä kuin Suomen Ammattijärjestössä aina kevääseen 1917 saakka. Vallankumouksellisen kuohunnan tuomasta jäsenryntäyksestä hyötyi

enemmän ammattiyhdistysliike kuin puolue. Järjestövoiman kasvu oli nopeinta maaseudun sekatyöläisten keskuudessa. Liittorakenne pirstoutui, kun järjestäytymisen vahvistuminen rohkaisi uusien ammattikunta- ja tuotannonala-ammattiliittojen perustamiseen. Suomen Ammattijärjestö vahvistui, kun sekä uudet että vanhat ammattiliitot liittyivät sen jäsenyyteen. Suomen Ammattijärjestön jäsenmäärä nousi vuoden 1917 lopussa yli 160 000:een.

Suomen Ammattijärjestö kehotti maaliskuun vallankumouksen jälkeen liittoja aloittamaan taistelun kahdeksan tunnin työpäivästä. Venäläisten vallankumouksellisten sotilaiden ja matruusien tuki metallityöntekijöiden vaatimuksille sai työnantaja-puolen kompromissihalukkaaksi. Helsingin metallityöläiset saivat huhtikuussa yhden päivän lakolla alan työnantajaliiton hyväksymään kahdeksan tunnin työpäivän ja tekemään työehtosopimuksen. Nämä saavutukset levisivät nopeasti muille aloille.

Vuoden 1917 liikehdintää eivät johtaneet Suomen Ammattijärjestö eivätkä ammattiliitot. Lakkopäätökset syntyivät satunnaisissa kokouksissa. Työtaisteluluvat jäivät pyytämättä. Työtaisteluiden aiheina oli työajan lyhentäminen kahdeksaan tuntiin, palkkorotukset ja vastenmielisten esimiesten erottaminen. Maatyöläiset, palomiehet ja monet muut aiemmin ammattiyhdistysliikkeen ulkopuolella olleet ammattiryhmät olivat valmiita työtaisteluihin.

Levottomuutta lisäsivät nopeasti kohonneet elintarvikkeiden hinnat ja epävarmuus niiden saatavuudesta. Kunnallisen kansanvallan puute kärjisti yhteiskunnallisia kiistoja. Varakkaat kuntalaiset valitsivat keskuudestaan ns. kukkarovaltuustot, jotka eivät nauttineet työväen luottamusta. Työväenjärjestöt ajoivat vuonna 1917 omia edustajia valtuustoihin ja kunnallisiin elintarvikelautakuntiin painostamalla, paikallisilla yleislakoilla sekä kaupungin- ja kunnanvaltuustoja saartamalla. Työväenjärjestöjen kontrolloimat miliisit ja järjestyskaartit olivat kyvyttömiä tai haluttomia estämään elintarvikemellakoita, joissa väkijoukot anastivat varastoista voita tai muita elintarvikkeita. Lakot ja mellakat jakoivat kansakuntaa kurinpalautusta vaatineisiin porvareihin ja vallankumousliikettä tukeneisiin sosialisteihin.

Venäjän väliaikainen hallitus hajotti elokuussa 1917 vasemmistoenemmistöisen eduskunnan, joka oli koettanut irtautua Venäjän määräysvallasta. Työväenliikkeen johtajat syyttivät jälleen oikeistoa vehkeilystä venäläisten kanssa. Porvarilliset puolueet saivat lokakuussa pidetyissä vaaleissa eduskuntaan enemmistön. Edellytykset sosialidemokraattien ja oikeiston yhteistyölle ehtyivät niin eduskunnassa kuin maan hallitusta vastanneessa senaatissakin.

Suomen Ammattijärjestön ylimääräinen edustajakokous käsitteli marraskuussa 1917 elintarviketilannetta sekä muita ajan-kohtaisia ongelmia ja tavoitteita. Edustajakokous hyväksyi Me vaadimme -julistuksen. Siinä vaadittiin eduskunnan jo hyväksymien lakien kuten maan itsemääräämisoikeutta lisäävän valtalin, kahdeksan tunnin työaikalain sekä kansanvaltaisten kunnallislakien vahvistamista. Ammattijärjestön julistama suurlakko johti työväen kannalta merkittävien lakien vahvistamiseen, mutta samalla lakon aikaiset yhteenotot ja väkivaltaisuudet veivät maata kohti sisällissotaa.

Venäjän bolševikkivallankumous syksyllä 1917 lisäsi porvarien ja sosialidemokraattien vastakohtaisuutta Suomessa. Porvarit organisoivat suojeluskuntia ja työväenliike punakaarteja. Epäluulot kasvoivat ja väkivaltaiset yhteenotot lisääntyivät. Suomen työväenliike horjui vallankumouksen ja parlamentaarisen vaikuttamisen välimaastossa. Sekava kehitys vastasi Suomessa vallinneen kautskylaisen sosialidemokratian näkemystä vallankumousprosessin luonnonvoimaisuudesta. Saksalaisen teoretikon Karl Kautskyn mukaan kapitalistisen talousjärjestelmän kehitys kohti sosialismia ja työväen järjestöjen luonnonvoimainen vahvistuminen takaisivat onnellisen kehityksen. Hän ennusti, että työväen vallankumouksetkin tulisivat olemaan suunnittelemattomia purkauksia.

Eduskunta julisti Suomen itsenäiseksi 6. joulukuuta 1917. Itsenäisen valtion alkutaival oli synkkä. Porvarillinen senaatti julisti tammikuussa 1918 suojeluskunnat hallituksen joukoiksi. Punakaartit olivat valmiit vallankumoukseen, kun senaatin yksipuolinen päätös tarjosi perustelun puolustustaistelun aloittamiselle. Punaisten ydinjoukkona olivat teollisuustyöntekijät ja maaseudun

tilaton väestö, kun taas valkoisten ydinjoukon muodostivat talolliset. Punaiset saivat Etelä-Suomen valtaansa. Sota oli jo kääntynyt punaisten tappioksi, kun saksalaisten joukkojen maihinnousu Hankoon ja Loviisaan romahdutti punaisten vastarinnan huhtikuussa 1918. Osa vallankumousjohdosta ja punaisista pakeni Neuvosto-Venäjälle, mutta monet saivat kokea voittajien koston.

Kansalaissodan synkkä varjo

Puna- ja valkokaartit syyllistyivät sodan aikana julmuuksiin ja murhiin. Kansalaissodassa ja vankileireillä menetti henkensä 30 000–40 000 ihmistä. Suurin osa kuoli muuten kuin taisteluissa. Valkoiset voittivat sodan ja tappoivat sodan jälkeen punakaartilaisia, sodassa sivussa pysyneitä työväenliikkeen aktiiveja ja muita siviilejä. Voittajat murhasivat eräillä paikkakunnilla myös venäläisiä siviilejä. Yli 80 000 punakaartilaisen ja pakolaisen kokoaminen vankileireille johti suureen katastrofiin. Nälkä vaivasi alkeellisissa oloissa ja taudit tappoivat.

Valkoiset voittajat halusivat nujertaa työväenliikkeen. Tasavallan armeijan rinnalla suojeluskunnat jatkoivat toimintaansa valkoisen vallan takeena. Lähes kaikkien työväenjärjestöjen toiminta kiellettiin. Veturimiesten ja rautatieläisten ammattiliitot lakkautettiin. Suomen hallituksen kannattama saksalaissuuntaus ajautui Saksan antautumisen vuoksi umpikujaan. Suomen kuningaskunnan perustanut ns. tynkäeduskunta joutui perääntymään, kun ensimmäisen maailmansodan voittajavallat vaativat olojen demokratisoimista ja uusien eduskuntavaalien järjestämistä. Työväenjärjestöjen toimintaoikeudet palautuivat vähitellen.

Ammattiyhdistysliike oli kärsinyt raskaita tappioita. Tuhansia jäseniä oli kuollut, useat olivat paenneet Neuvosto-Venäjälle ja järjestöjen omaisuutta oli tuhoutunut. Työväen järjestöjen painostaminen jatkui. Viranomaiset vainosivat ajoittain ammattiyhdistysliikkeen johtajia ja rivijäseniä. Painostus ja vaino loivat työväenliikkeeseen yhteishenkeä mutta samalla eristivät työväenjärjestöt muusta yhteiskunnasta.

Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) hallitus kokoontui 30.5.1918 ensimmäiseen kokoukseen kansalaissodan jälkeen. Puheenjohtaja Jacob von Julin aloitti kokouksen ilmoittamalla, että punaisten murhaaman STK:n valtuuston puheenjohtajan Gösta Björkenheimin ruumis oli löydetty Kymijoesta. Suomen seuraavien vuosikymmenien työmarkkinasuhteita leimasi työnantajien sosiaalisia kohtaan tuntema viha, kauna ja pelko.

Yritykset pitivät tiukasti kiinni yksinoikeudestaan määrätä palkka- ja työehdoista. Työnantajaliitot ja yksittäiset työnantajat eivät STK:n päätösten mukaan saaneet neuvotella ammatillisten järjestöjen kanssa. Työnantajat perustivat vuonna 1920 Yhtymä Vientirauhan, jonka värväämät lakonmurtajat mursivat lakkoja. Tämän Pihkalan kaartin kortistoissa oli enimmillään noin 34 000 lakonmurtajaa. Vientirauha toimi yhteistyössä suojeluskuntien kanssa. Vientirauhan värväri Vihtori Kosola nousi vuonna 1929 äärioikeistolaisen Lapuan liikkeen johtajaksi.

Paperi- ja sahateollisuudessa eräät yritykset tarjosivat ns. orjakontrahteja, joiden mukaan työntekijät saivat lisäpalkkioita, jos he sitoutuivat pysymään järjestäytymättöminä. Ammattiyhdistystoimintaan osallistuneet, palkkavaatimuksia esittäneet tai työtaisteluihin osallistuneet saatettiin häätää työsuhteasunnoista. Lakkoon menneet työntekijät etsivät yleensä muita töitä, minkä työnantajat koettivat estää laatimalla mustia listoja. STK perusti näitä listoja laatimaan vuonna 1928 erillisen työläistilasto-osaston. Se julkaisi lakkojen ja työsulkujen aikana luetteloita työläisistä, joita toisten työnantajien ei pitänyt ottaa töihin.

Suomen valtio ei suhtautunut ammattiyhdistysliikkeeseen yksioikoisen vihamielisesti. Hallitus nimesi Ammattijärjestön ehdottaman työläisedustajan Kansainvälisen työjärjestön ILO:n perustavan kokouksen Suomen delegaatioon vuonna 1919. Suomen Ammattijärjestö antoi valtiollisille komiteoille lausuntoja ja sai eräisiin komiteoihin jopa omat edustajansa. Näin valtiovallalta tunnusti Ammattijärjestön työläisten edustajaksi. Valtiovallalta pyrki ns. keskustapolitiikan kaudella 1920-luvun alussa sosiaalisilla uudistuksilla tasoittamaan luokkaristiriitoja. Vuonna 1922 säädetyt työsuopimuslaki ja työsuääntölaki olivat osa tätä uudistusohjelmaa.

Hallitus ja virkamiehet uskoivat, että normalisoimalla työmarkkinasuhteet muiden Pohjoismaiden tapaan työehtosopimukseen perustuviksi voitaisiin paremmin turvata yhteiskuntarauha. Valtiovalta koetti edistää kollektiivisten työmarkkinasuhteiden kehittymistä. Eduskunta hyväksyi vuonna 1924 työehtosopimuslain ja vuonna 1925 lain joukkotyöriitojen sovittelusta, mutta nämä lait jäivät paljolti kuolleiksi kirjaimiksi, koska työnantajat eivät yleensä suostuneet neuvottelemaan edes valtion nimeämän sovittelijan välityksellä.

Paikallisia työehtosopimuksia tehtiin edelleen käsityöaloilla. Varsinkin rakennustyöläiset saivat 1920-luvun lopulla monissa kaupungeissa tehtyä työehtosopimuksia. Kirjapainoalalla työehtosopimusperinne ei katkenut. Merimiesten ja Lämmittäjien Unioni ja Suomen Varustamoyhdistys solmivat vuonna 1927 ensimmäisen valtakunnallisen merenkulun työehtosopimuksen. Merenkulun työmarkkinasuhteet vakiintuivat työehtosopimukseen perustuviksi 1930-luvun lopulla.

Työväenliikkeen jakautuminen

Suomen työväenliike oli hapuillut vallankumoukseen. Epäonnistunut vallankumous ja työväenliikkeen sitä edeltänyt toiminta jouduivat kovan arvostelun kohteeksi. Neuvosto-Venäjälle paenneiden sosialidemokraattien enemmistö piti vuosien 1917–1918 raskaimpana virheenä, ettei vallankumousta tehty riittävän päättäväisesti. He perustivat elo–syyskuun vaihteessa 1918 Moskovassa Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP). SKP arvioi, ettei työväenluokan tappio ollut lopullinen. Vallankumous onnistuisi pian Suomesakin, kunhan vain omaksuttaisiin Venäjän bolševikkien opit. Kansalais sodasta sivussa pysyneet sosialidemokraatit käynnistivät SDP:n ja Suomen Ammattijärjestön toiminnan. SDP:n joulukuussa 1918 pidetty puoluekokous tuomitsi kapinaan ryhtymisen suureksi virheeksi.

Jako sosialidemokraatteihin ja kommunisteihin tapahtui suomalaissa työväenjärjestöissä vähitellen. Eräillä paikkakunnilla

ja eräissä valtakunnallisissa järjestöissä hajaannus tapahtui vasta 1920-luvun puolivälissä. SDP:n sisällä ja vasemmistososialistien keskuudessa oli monenlaisia erimielisyyksiä. Vasemmistososialistit ja kommunistit perustivat Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen (SSTP) vuonna 1920. Viranomaiset lakkauttivat sen toiminnan vuonna 1923. SSTP:n toimintaa jatkoi sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestö.

Vallankumousintoinen SKP kehotti suomalaisia boikotoimaan vuoden 1919 eduskuntavaaleja. Pääosa työväenliikkeen kannattajista turvautui kuitenkin äänestyslippuun ja edustukselliseen demokratiaan. Sosialidemokraatit saivat maaliskuussa 1919 järjestetyissä eduskuntavaaleissa 38 prosenttia äänistä ja 80 paikkaa. Vasemmistososialistit ja kommunistit osallistuivat 1920-luvulla valtiollisiin vaaleihin omilla listoillaan. Työväenpuolueet saivat 1920-luvulla eduskuntavaaleissa noin 40–42 prosenttia äänistä: vasemmistososialistit ja kommunistit saivat 10–15 prosenttia ja sosialidemokraatit 25–29 prosenttia.

Vasemmistososialistit ja kommunistit voittivat valtataistelun Suomen Ammattijärjestön edustajakokouksessa toukokuussa 1920. Suomen Ammattijärjestön vasemmistososialistiset johtomiehet olivat vaikeassa asemassa. He korostivat vallankumouksellisten oppien mukaisesti ammattiyhdistysliikkeen poliittista merkitystä. Samanaikaisesti he vakuuttivat työehtosopimusvaatimusten ja työtaisteluiden puhtaasti taloudellista, epäpoliittista luonnetta, jotta työnantajapuoli suostuisi neuvottelemaan työehtosopimuksista ja jotta järjestöjen lakkautusuhka voitaisiin välttää. Tämä tasapainoilu loi osaltaan edellytykset sille, että Suomen Ammattijärjestö oli kommunistien, vasemmistososialistien ja sosialidemokraattien yhteistyöjärjestö 1920-luvun lopulle asti.

Tavoitteet, keinot ja rakenteet

Suomen Ammattijärjestön perustamistunnelmat vuonna 1907 heijastivat suomalaisen työväenliikkeen omaksumaa kautskylaista ajatustapaa, jonka mukaan työväen järjestöjen luonnonvoimainen

vahvistuminen takaisi kehityksen kohti sosialismia. Pettymykset työtaisteluissa ja järjestöellisessä kehityksessä johtivat keskusjärjestön tavoitteiden ja menettelytapojen täsmentämiseen. Keskeisiksi tavoitteiksi tulivat työehtosopimukset, koska ne vahvistaisivat ammattiyhdistysliikkeen aseman sopimuslumppanina.

Työehtosopimusten saavuttaminen vaati ammattiyhdistysliikkeen sisäisen kurin lisäämistä ja vallan keskittämistä. Myös ammattijärjestön ja sen jäsenliittojen heikko talous oli perusteena, kun vaadittiin kuria ja järjestystä. Suomen ammattiyhdistysliike oli joutunut kuluttamaan huomattavan osan varoistaan ilman järjestöjen lakkolupaa alkaneiden paikallisten työtaisteluiden tukemiseen. Keskusjärjestön sääntöjä muokattiin 1910-luvulla sellaisiksi, etteivät yksittäisen työpaikan tai paikkakunnan työläiset, eivät ammattiosastot eivätkä edes ammattiliitot saisi omin päin päättää sopimustavoitteista tai työtaisteluun ryhtymisestä. Tavoitteena oli kohdistaa lakkoavustukset aiempaa tehokkaammin. Pääosa lakoista ja työsuluista alkoi sääntömuutoksista huolimatta ilman keskusjärjestön lupaa aina 1920-luvulle saakka.

Suomen Ammattijärjestön vuoden 1912 edustajakokous asetti toimikunnan selvittämään, kuinka monta ammattiliittoa oli tarpeen ja millä periaatteilla ne tuli muodostaa. Kysymys oli sekä periaatteellinen että käytännöllinen. Työntekijät piti koota puolustamaan etujaan, mutta uusien ammattiliittojen perustaminen pirstoi järjestökenttää. Ammattiliittojen väliset järjestö- ja sopimusrajakiistat veivät voimia ja heikensivät yhteishenkeä. Ehdotukset ammattiliittojen lukumäärän vähentämisestä jäivät vallankumousvuonna 1917 vaille vastakaikua. Päinvastoin – jäsenryntäys johti uusien ammattiliittojen perustamiseen.

Ammattijärjestön edustajakokouksessa 1920 kommunistit ajoivat läpi teollisuusliittoperiaatteen, jossa tavoitteena oli yksittäisen työpaikan kaikkien työntekijöiden kokoaminen samaan ammattiosastoon ja -liittoon. Ammattiliittojen lukumäärä oli tarkoitus pudottaa seitsemääntoista. Teollisuusliittoperiaate ei lyönyt käytännössä läpi. Syntyi useiden alojen yhteinen ammattiliitto, kun sesonkityöläisten järjestöt perustivat vuonna 1922 Suomen Saha-, Kuljetus- ja Sekatyöväen Liiton.

Ammattijärjestön päätökset ohjasivat kehitystä paremmin vuosina 1924–1925. Sesonkityöläisten kolmiliitto ja useat pienemmät ammattikuntaliitot lakkauttivat itsensä, kun perustettiin kuljetustyöläisten, puutyöläisten ja rakennustyöläisten liitot. Uudet ammattiliitot olivat paljolti pohjoismaisten esikuvien mukaisia. Suomalainen ammattiyhdistysliike haki tuolloin tukea sekä Pohjoismaista että Amsterdamin ammattiyhdistysinternationaalia lähellä olleista kansainvälisistä ammattisihteeristöistä.

Pohjois-Suomessa useat palkkatyöläiset elivät ns. jätkänkierrossa. Heitä työllistivät metsätyöt talvella, uitto keväällä sekä saha- ja satamatyöt kesällä ja syksyllä. Nämä sesonkityöläiset yhdistivät ammattiliittonsa vuonna 1922 Suomen Saha-, Kuljetus- ja Sekatyöväen Liitoksi.

Kuva: Työväen Arkisto.

Kansainväliset yhteydet

Suomen Ammattijärjestö liittyi kansainväliseen ammattiyhdistysliittoon vuonna 1909, mutta yhteydet katkesivat maailmansodan alettua vuonna 1914. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen kansainväliset suhteet aiheuttivat jatkuvia kiistoja. Suomen Ammattijärjestön puheenjohtaja Matti Paasivuori osallistui työntekijöiden edustajana ILO:n perustavaan kokoukseen Washingtonissa vuonna 1919. Suomen Ammattijärjestön vuoden 1920 edustajakokous tuomitsi ILO:n kokoukseen osallistumisen ja päätti, ettei omien tai vieraiden riistäjien järjestämiin kansainvälisiin kokouksiin enää osallistuta.

Kansainvälinen ammattiyhdistysliitto jatkoi toimintansa vuonna 1919 Amsterdamissa, minkä vuoksi tätä sosialidemokraatteja lähellä ollutta organisaatiota kutsuttiin Amsterdamin internationaaliksi. Kommunistisen internationaalin, Kominternin vaikutuspiiriin perustettiin Moskovassa vuonna 1921 punainen ammattiyhdistysinternationaali, Profintern.

Suomen Ammattijärjestö järjesti vuonna 1921 jäsenäänestyksen, jonka nojalla se erosi Amsterdamin internationaalista. Seuraavana vuonna järjestetyssä toisessa internationaaliäänestyksessä selkeä enemmistö kannatti Profinterniin liittymistä. Suomen Ammattijärjestön vasemmistososialistit arvioivat kuitenkin, että Profinterniin liittyminen johtaisi sosialidemokraattien ulosmarsiin, valtiovallan vainotoimien kiihtymiseen ja jopa koko Ammattijärjestön lakkauttamiseen. Siksi Suomen Ammattijärjestö ei siihen liittynyt.

Norjan ammattijärjestö erosi vuonna 1923 Amsterdamin internationaalista ja kieltäytyi aina 1930-luvun alkuvuosiin saakka nimeämistä edustajia ILO:n kokouksiin. Suomen Ammattijärjestön linja ei ollut yhtä jyrkkä, koska lakkautusuhka oli Suomessa suurempi. Keskusjärjestön edustajat osallistuivat vuosina 1923–1929 Suomen delegaatioihin, joihin ILO:n kolmikantaperiaatteen mukaisesti kuuluivat valtiovallan, työntekijöiden ja työnantajien edustajat. Ammattijärjestö ja sen jäsenliitot pitivät yhteyttä muihin

Pohjoismaihin. Pohjoismaiset suhteet olivat toinen keino torjua lakkautusuhkaa, ja ne toivat taloudellista tukea Suomen köyhälle ammattiyhdistysliikkeelle.

Linnarauhasta lakkautukseen

Työnantajien tiukka vastustus, työehtosopimustoiminnan vähäisyys ja puoluepoliittiset kiistat pitivät Suomen Ammattijärjestön järjestöllisen heikkouden kehässä. Useat työläiset olivat ammattiliittojen jäseniä vain silloin, kun järjestöt ajoivat palkankorotuksia. Monet ammattiosastojen jäsenet erosivat, kun palkkakysymys oli päättynyt joko voittoon tai tappioon. Aikalaiset kutsuivat tällaista epävakaata järjestäytymistä kestikievari-ilmiöksi tai jäsenkirjakaupaksi.

Epävakaat järjestöt olivat köyhiä, koska työläiset eivät kyenneet maksamaan säännöllisiä jäsenmaksuja vähistä varoistaan. Suomen Ammattijärjestön vakinaiset jäsenmaksutulot muodostivat vuosina 1919–1929 alle kolmasosan sen kaikista tuloista. Lähinnä työtaistelujen tai valistustoiminnan tukemiseksi kerätyt ylimääräiset jäsenmaksut toivat enemmän tuloja kuin varsinaiset jäsenmaksut. Myös vuosittain järjestetyistä Työnjuhlista sekä julkaisujen ja merkien myynnistä saadut tulot olivat tärkeitä.

Ammattiyhdistysliikkeen heikkous ja valtiovallan ammattiyhdistysliikkeeseen kohdistama painostus saivat kommunistit etsimään sopua sosialidemokraattien kanssa 1920-luvun puolivälissä. Yhteistyöhalujen taustalla olivat myös kansainvälisen kommunistisen liikkeen linjan muuttuminen yhteistyöhakuiseksi ja sosialidemokraattien uhkaus jättää kommunistien hallitseman järjestö.

Suomen Ammattijärjestön edustajakokouksessa vuonna 1926 sosialidemokraatit ja kommunistit päätyivät sopuratkaisuun. Järjestön puheenjohtajaksi palasi sosialidemokraatti Matti Paasivuori, mutta edustajakokouksen voimasuhteiden mukaisesti sosialidemokraatit jäivät kaikissa hallintoelimissä vähemmistöön. Syntynyt linnarauha ja taloudellinen nousukausi johtivat kohtuulliseen jäsenmäärien kasvuun.

Keskusjärjestö keskitti voimavaransa vuosina 1927–1929 kahteen valtakunnalliseen työtaisteluun. Metallityönantajat laajensivat paikallisen selkkauksen valtakunnalliseksi työsuluksi vuonna 1927. Sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen aktiivinen sovitelu ja työntekijöiden yhtenäisyys taivuttivat lopulta työnantajat perääntymään vaatimuksistaan. Poikkeuksellista oli, että Suomen Metallityöväen Liitto sai lakkoavustuksina jaetuista varoista puolet Neuvostoliiton ammattiyhdistysliikkeeltä.

Satamalakko valtakunnallisen työehtosopimuksen läpiajajamiseksi alkoi kesällä 1928. Kauan esillä ollut lakkohanke oli saanut myös työnantajat omasta puolestaan taisteluvalmiiksi. Pihkalan kaartin ammattilakonmurtajat vetivät perässään satamiin muutakin työvoimaa. Kohtuullinen palkankorotus päätti lakon vuoden 1929 alussa. Alkanut lama kuitenkin mitätöi saadut palkankorotukset jo samana vuonna.

Epäonnistunut satamalakko loi Suomessa otollista maaperää kansainvälisen kommunistisen liikkeen vuosina 1928–1929 hyväksymille tiukan antikapitalistisille ja antisosialidemokraattisille linjauksille. Komintern leimasi sosialidemokraatit sosiaalifasisteiksi ja kohdisti rajuimmat hyökkäykset juuri sosialidemokraatteja vastaan.

Kansainvälisen kommunistisen liikkeen linjanvedot ja kotimainen kehitys repivät kuilua Kominterin kantoihin tukeutuvien kommunistien eli härkäkommunistien ja Ammattijärjestön yhtenäisyyttä kannattaneiden vasemmistososialistien eli hoipertelijoiden välille. Ammattijärjestön edustajakokouksen linjanvedot olivat vuonna 1929 kompromisseja, mutta ne olivat kompromisseja härkäkommunistien ja hoipertelijoiden välillä. Sosialidemokraatit olivat jo sivussa.

Sosialidemokraatit olivat vuodesta 1923 alkaen harkinneet oman ammatillisen keskusjärjestön perustamisesta. Perusteina olivat:

- 1) Kommunistit olivat provosoineet virkavallan vainoamaan ammattiyhdistysliikettä.
- 2) Kommunistit olivat osittain syyppäitä siihen, että työnantajat vastustivat työehtosopimuksia.

Yhteistyön vaikeutuminen ja omien asemien heikkous vahvistivat näkemystä, ettei enää kannattanut toimia kommunistien johtamissa

järjestöissä. Sosialidemokraattiset ammattiyhdistysvaikuttajat päättivät vuonna 1929 perustaa uuden keskusjärjestön.

SAK:n vaikea alkutaival

Koko työväenliike joutui uhatuksi, kun äärioikeistolainen Lapuan liike aloitti toimintansa vuoden 1929 lopulla. Lapuan liikkeen painostus ja väkivalta kasvoivat vuonna 1930. Työväenliikkeen johto- ja rivimiehiin kohdistetut terroritoimet – pahoinpitelyt, kyyditykset ja murhat – lamaannuttivat ammattiyhdistysliikkeen toiminnan kesällä 1930. Oikeisto sai selkeän voiton vuoden 1930 ylimääräisissä eduskuntavaaleissa, joissa oikeisto oli varmistanut vasemmiston tappion painostamalla äänestäjiä ja karsimalla äänioikeutettuja vaaliluetteloista.

Porvarillinen eduskuntaenemmistö muutti lainsäädäntöä, jotta kommunistisiksi leimattujen järjestöjen toimintaan voitaisiin helpommin puuttua. Viranomaiset määräisivät Suomen Ammattijärjestön, useat ammattiliitot ja muut vasemmistososialistien johtamat järjestöt toimintakieltoon vuonna 1930. Yhteensä 1 200 ammatillista järjestöä lakkautettiin vuonna 1933 korkeimman oikeuden päätöksellä. Sosialidemokraattien lähtö oli vauhdittanut Suomen Ammattijärjestön tuhoa, mutta irtautuminen siirsi myös pesäeron tehneet järjestöt turvaan vainotoimilta. Vanhan keskusjärjestön hajottajat siis varmistivat toiminnan jatkuvuuden.

Ammattiyhdistysliike oli henkitoreissaan, kun seitsemän ammattiliittoa kokoontui lokakuussa 1930 perustamaan Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliittoa (SAK). SAK oli sääntöjensä mukaan itsenäinen ja puolueista riippumaton, mutta uusi keskusjärjestö oli sosialidemokraattien perustama ja sen tavoitteena oli sosialismi. SAK liittyi Amsterdamin internationaalinen jäseneksi. Vuoden 1930 lopussa SAK:ssa oli alle 15 000 jäsentä, ja vuoden 1933 lopussakin jäsenmäärä oli vielä alle 20 000. Syvä lama, korkea työttömyys, työnantajien vaino sekä kommunistien vastenmielisyyys uutta keskusjärjestöä kohtaan veivät edellytykset järjestölliseltä nousulta.

Suomen Työnantajain Keskusliitto (STK) oli jo 1920-luvulla kieltänyt jäsenliitoiltaan ja jäseniltään neuvottelut kommunistien johtamien ammatillisten järjestöjen kanssa. Sosialidemokraattien johtamat ammattiliitot ja -osastot eivät kelvanneet sen paremmin työnantajien neuvottelu- tai sopimuskumppaneiksi 1930-luvulla. STK ja useat yritykset tukivat entisten lakonmurtajien ja valkoisten työläisten perustamaa ammattijärjestöä Vapaan Työväenliittoa, johon kuului vuonna 1933 noin 4 000 jäsentä.

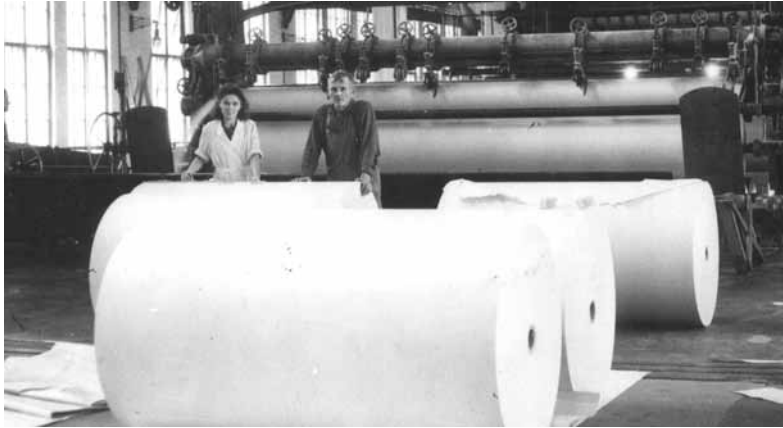
Ammattiyhdistystoiminta oli 1930-luvun alussa harvojen järjestötoimintaan uskaltaneiden työntekijöiden aatteellista yhdessäoloa, joka vaikutti työpaikoilla hyvin vähän. Ammattiliittojen toiminta oli riippuvaista pohjoismaisilta veljesliitoilta saadusta taloudellisesta avusta. Heikko SAK panosti työttömyyden alentamiseen, jäsenistönsä valistamiseen ja jäsenhankintaan.

Työväenliikkeen nousukausi

Raakapuun, sahatavaran ja paperiteollisuuden viennin ja rakentamisen nopea elpyminen sekä hyvät sadot käynnistivät laman jälkeen ripeän taloudellisen kasvun jo vuonna 1933. Lapuan liikkeen epäonnistunut kapinayritys Mäntsälässä vuonna 1932 käänsi poliittisen suhdanteen. Suomessa vasemmisto nousi ja äärioikeisto joutui perääntymään toisin kuin monessa muussa Euroopan maassa. SDP:n kansanedustajamäärä nousi vuonna 1936 jo 83:een. Maalaisliitto, Edistyspuolue ja SDP muodostivat vuoden 1937 presidentinvaalien jälkeen ns. punamultahallituksen.

Taloudellinen nousukausi ja sosialidemokraattien jatkuva vaalimenestys lisäsivät toiveikkuutta myös ammattiyhdistysliikkeessä, kun toimintaedellytykset paranivat olennaisesti. Viranomaisten järjestötoimintaan kohdistama vaino väheni ja SAK:n asema valtiovallan asettamissa asiantuntijaelimissä vahvistui. Vuoden 1937 kansaneläkelaki ja vuonna 1939 vahvistettu vuosilomalaki olivat sosiaalipoliittisia edistysaskeleita.

SAK:n jäsenmäärä kasvoi nopeasti vuosina 1934–1938. SAK:ssa oli vuoden 1934 lopussa 16 jäsenliittoa ja 27 000 jäsentä.

Paperiteollisuuden asema vahvistui Suomessa 1930-luvun lamavuosina. Paperiteollisuuden työntekijöiden järjestöt olivat heikkoja, koska työnantajat vainosivat SAK:n ammattiliittoihin järjestäytyneitä 1930-luvulla.

Kuva: Työväen Arkisto.

Neljä vuotta myöhemmin liittoja oli 19 ja jäseniä yli 70 000. SAK:n nousua vauhditti myös se, että kommunistit Kominterin kansanrintamataktiikan mukaisesti lopettivat SAK:n boikotoinnin ja kehottivat sekä jäseniään että kannattajiaan liittymään ammattiliittoihin. Kommunistien maanalaisen ammattiyhdistystoiminnan heikko menestys oli hyvä peruste hakeutua sosialidemokraattien johtamiin järjestöihin.

Kun Suomen Työläisliiton ammattiosastoista perustettiin uusia ammattiliittoja, ne oli yleensä ryhmitetty suurin piirtein lakkautettujen ammattiliittojen entisten liittorajojen mukaisesti. Yksi kokonaan uusi ammattiliitto, Suomen Kunnantyöntekijäin Liitto, syntyi marraskuussa 1931. Sen järjestörajat muodostuivat ruotsalaisen esikuvan mukaisesti siten, että kaikki kuntien työntekijät tuotannon- tai ammattialaan katsomatta koottiin työnantaja-periaatteen mukaisesti samaan liittoon.

Ammattiyhdistysliike oli vielä 1930-luvun lopulakin niin heikko, että ammattiosastoon liittyminen tiesi yleensä vaikeuksia. Järjestäytyminen oli rohkea kannanotto työelämän epäkohtia vastaan. Voimistunut ammattiyhdistysliike vaikutti työpaikoilla niin, että menestykselliset työtaistelut ja paikalliset työehtosopimukset yleistyivät. Menestys taas toi uusia jäseniä ammatiliittoihin.

Vaikeuksista huolimatta 1930-luvun loppu oli SAK:n jäsenille mahdollisuuksien aikaa. Järjestökoulutus kiinnosti uusia jäseniä. Elokuva oli keino välittää tietoa ammattiyhdistystoiminnan merkityksestä. Ammattiosastot tekivät linja-autoretkiä toistensa luo. Suuremmat joukot kokoontuivat kesäviikonloppuisin ammatiliittojen retkeilypäiville tai ammatillisten paikallisjärjestöjen järjestämiin ammattiosastojen välisiin urheilukilpailuihin.

Talvisodan yksimielisyys

SAK ja sen jäsenliitot taistelivat työehtosopimusten puolesta, mutta työnantajien vastarinta oli kovaa. STK suostui neuvottelemaan SAK:n kanssa vasta, kun koko kansakunnan kohtalo oli vaakalaudalla. Neuvostoliiton hyökkäys puolueettomaan Suomeen marraskuussa 1939 yhdisti pienen kansakunnan. SAK ja sen jä-

SAK:n tuottama elokuva ”Vastusten kautta voittoon” sai ensi-iltansa tammikuussa 1935.

Kuva: Työväen Arkisto.

senliitot kuuluivat kansalliseen puolustusrintamaan, mikä mursi työnantajien ennakkoluulot. SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori arvioi, että ”yksimielisyys venäläisen imperialistisen hyökkäyksen torjumisessa luo uuden pohjan asiallisten riitojen selvittämiseksi”.

Työmarkkinoiden keskusjärjestöt ilmoittivat yhteisellä julkilausumalla tammikuussa 1940, että aiemmat neuvottelutoiminnan esteet olivat poistuneet ja että järjestöt neuvottelisivat tulevaisuudessa keskenään. Tammikuun kihlauksessa tunnustettiin työntekijöiden järjestäytymisoikeus. Julkilausuma oli suunnattu sekä kotimaahan että muihin Pohjoismaihin. Se lujitti puolustustahtoa yli luokka- ja puoluerajojen. Samalla viestittiin muille Pohjoismaille, että Suomi oli siirtymässä työmarkkinasuhteissa kohti pohjoismaista demokratiaa. Työnantajat eivät kuitenkaan vielä sitoutuneet hyväksymään työehtosopimuksia.

SDP:n puoluetoimikunta antoi helmikuussa 1940 julkilausuman, jossa se totesi, ettei enää ollut esteitä sosialidemokraattisten työläisten liittymiselle suojeluskuntiin. SAK:n johto antoi tukensa tälle suojeluskuntasovulle. Sodan jälkeen kansallinen yksimielisyys alkoi nopeasti rakoilla. Radikaalivasemmisto vaati ulkopoliittikkaan ja sisäpolitiikkaan selkeää suunnanmuutosta. Suojeluskuntasopua arvosteltiin sekä SDP:ssä että SAK:ssa.

Suomen työmarkkinasuhteissa tapahtui olennainen muutos, kun esimerkiksi Suomen Kutomateollisuustyöväen Liitto, Suomen Metallityöväen Liitto, Suomen Puutyöväen Liitto ja Suomen Paperiteollisuustyöväen Liitto pääsivät neuvottelukosketuksen työnantajaliittojen kanssa. Vielä 1930-luvulla työnantajaliitot olivat jättäneet vastaamatta ammattiliittojen esityksiin. Työnantajaliitot eivät välirauhan ja jatkosodan aikana suostuneet neuvottelemaan kaikista kysymyksistä eivätkä vahvistamaan neuvottelutuloksia työehtosopimuksina. Työnantajat lähettivät neuvottelutulokset jäsenyrityksilleen palkkasuosituksina, joiden mukaisesti esimerkiksi sahojen sekä tekstiili-, metalli- ja paperitehtaiden alimmat palkat määräytyivät valtakunnallisesti.

SAK oli pettynyt, kun työnantajat yhä kieltäytyivät työehtosopimuksista. Siitä huolimatta SAK:n sosialidemokraattinen johto tuki yhteiskuntarauhan säilyttämistä. SAK:n edustajakokouksessa

lokakuussa 1940 noin kolmasosa edustajista paheksui sosialidemokraattien päätöksiä, mutta edustajakokous ei valinnut yhtään arvostelijaa SAK:n työvaliokuntaan. SAK:n johto tuki välirauhan aikana Suomen hallituksen ja SDP:n toimia, joilla kovaotteisesti esitettiin kommunistien toiminta Suomessa, torjuttiin Neuvostoliiton painostus ja valmistauduttiin uuteen sotaan.

Jatkosodan aika

Kesällä 1941 alkanut jatkosota rajoitti ammattiyhdistysliikkeen perinteisiä vaikutus- ja toimintamahdollisuuksia. Lakot, elintason parantaminen tai työajan lyhentäminen eivät sota-aikana tulleet kysymykseen. Valtiovalta ja työnantajat halusivat ammattiyhdistysliikkeen mukaan kolmikantaisiin elimiin, joissa tehtiin päätöksiä elintason tasapuolisesta laskemisesta ja parannettiin työtehoa.

Sotaponnistusten organisointiin osallistuminen avasi SAK:lle tien vallankäytön ytimeen. Ammattiyhdistysliikkeen, työnantaja-järjestöjen ja valtiollan edustajat toimivat yhdessä esimerkiksi palkkaneuvostossa, työvelvollisuusasiain toimikunnassa, kansantaloudellisessa neuvottelukunnassa ja teollisuuden rationalisointilautakunnassa.

SAK tuki Suomen sotaponnistuksia Natsi-Saksan rinnalla sekä avoimesti että osallistumalla salaiseen urkinta- ja propagandatoimintaan. Saksan, Italian ja Japanin eri rintamilla kärsimät tappiot ja työväestön kasvanut tyytymättömyys saivat kuitenkin SAK:n muuttamaan suhtautumistaan sotaponnistuksiin. Linjan muutosta vauhdittivat myös Ruotsin LO:n kannanotot. SAK:n edustajakokous lokakuussa 1943 tuki erillisrauhan solmimista.

SDP:n puoluetoimikunnan enemmistö alkoi tukea rauhanoppositiota, mutta puolueen vahva mies, valtionvarainministeri Väinö Tanner, ja eduskuntaryhmän enemmistö arvioivat liian varhain tehdyn erillisrauhan ajavan Suomen ojasta allikkoon. Sota-aikana syntynyt syvä epäluottamus ammattiyhdistyssosialidemokraattien ja puoluesosialidemokraattien välillä vaikutti pitkään. Tannerin

linjalla olleet vahvistivat asemiaan SDP:n puoluekokouksissa vuosina 1944 ja 1946. SAK:n johtomiehet kuuluivat tuolloin SDP:n vähemmistöön.

SAK:n selkeä tuki erillisrauhalle loi edellytykset järjestön yhtenäisyydelle. Vankiloista vapautuneet kommunistit vaativat rauhan tultua SAK:n johtoa tilille hurmahenkisistä sotaponnistuksia tukevista kannanotoista. Arvostelu loppui pian, koska SAK oli ajoissa ollut rauhan puolella sotaa vastaan. SAK:n puheenjohtajan Eero A. Wuoren luottamuksellinen suhde valvontakomission johtajaan A. A. Zdanoviin lisäsi kommunistien sovinnollisuutta SAK:ssa. Neuvostoliiton keskusammattijärjestö VZSPS ja Englannin keskusjärjestö TUC mahdollistivat sen, että SAK sai ainoana hävinneellä puolella sotineen maan keskusjärjestönä osallistua Maailman ammattiyhdistysten liiton (MAL) perustavaan kokoukseen Lontoossa 1945.

Suomen uusi asema

Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet olivat olleet jännitteiset, koska Suomessa sisällissodan voittivat valkoiset ja Neuvostoliitossa punaiset. Neuvostoliitto nousi toisessa maailmansodassa suurvaltojen joukkoon. Suomi hävisi sekä talvi- että jatkosodan. Suomen armeija kuitenkin torjui neuvostoarmeijan hyökkäykset kesällä 1944 sekä karkotti saksalaiset joukot Lapista, joten Suomea ei miehitetty. Suomi solmi syyskuussa 1944 välirauhan Neuvostoliiton ja Ison-Britannian kanssa.

Pääministeri J. K. Paasikiven johdolla ryhdyttiin rakentamaan uutta ulkopoliittikkaa. Paasikivi korosti, ettei välirauhan sopimuksen täyttäminen riittänyt, vaan suhteet Neuvostoliittoon oli rakennettava hyviksi ja luottamuksellisiksi. Tilanne oli ulko- ja sisäpoliittisesti vaikea, kun Suomessa välirauhan täytäntöönpanoa valvoi liittoutuneiden valvontakomissio. Neuvostoliitolle luovutettu Porkkalan tukikohta oli tykinkantaman päässä Suomen pääkaupungista. Neuvostoliittolaisten johtama valvontakomissio poistui maasta syyskuussa 1947, kun Pariisissa oli solmittu rauhansopimus.

Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden uusi luonne vahvistettiin vuonna 1948, kun maat solmivat ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen (YYA-sopimus). Tämä sotilassopimus tyydytti Neuvostoliiton puolustuspoliittiset tarpeet Suomen suunnalla.

Ulkopolitiikan ohella myös sisäpolitiikassa tapahtui suuria muutoksia. SKP:n toiminta muuttui laittomasta lailliseksi. Väli rauhan sopimus velvoitti Suomen lakkauttamaan fasisistiset järjestöt, minkä vuoksi suojeluskuntien toiminta loppui. Kommunistit, sota-aikana vangittuina olleet vasemmistososialistit ja eräät puolueeseensa pettyneet sosialidemokraatit muodostivat Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) yhteistyöjärjestöksi ja vaalipuolueeksi.

Vasemmisto voitti vuoden 1945 eduskuntavaalit. SDP sai 50 paikkaa ja SKDL 49 paikkaa. Oikeistoenemmistö oli näin kaventunut 115:sta 101:een. Vaalien jälkeen muodostettiin SDP:n, SKDL:n ja maalaisliiton ”kolmen suuren hallitus”. Työväenliike oli sodan jälkeen etulyöntiasemassa, kun oikeisto oli lamaantunut ja hajanainen. Oikeisto ja työnantajat olivat yhteiskuntarauhan turvaamiseksi valmiit pitkälle meneviin myönnytyksiin.

Uusi vapaus toi nopean järjestöllisen nousun. Se toi myös valtataistelun työväenjärjestöihin, kun ammattiyhdistysliikkeessä, SDP:ssa ja Työväen Urheiluliitossa (TUL), kamppailtiin vallasta. SAK:n sosialidemokraatit olivat uuden ulkopolitiikan kannalla ja suhtautuivat sovinnollisesti kommunisteihin, joten keskusjärjestö välttyi katkeralta valtataistelulta vuosina 1944–1946.

Järjestöllinen nousu

Jatkosodan vuosina 1941–1943 SAK:n jäsenmäärä kasvoi 66 000:sta 86 000:een. Sodanaikaisia jäsenmääriä ei pidä verrata rauhanajan jäsenmääriin, koska esimerkiksi vuonna 1943 lähes 25 000 jäsentä oli sotapalveluksen vuoksi vapautettu jäsenmaksuista. Rauhan tultua työläiset vaativat palkkoihinsa ja kohteluunsa olennaisia muutoksia. Näiden tavoitteiden toteuttamiseksi he liittyivät ammattiliittoihin. Varsinainen jäsenryntäys SAK:n jäsenliittoihin tapahtui vuonna

1945, jolloin keskusjärjestön jäsenmäärä lähes kolminkertaistui nousten melkein 300 000:een. SAK:n kasvukausi jatkui vuoteen 1947 saakka, jolloin jäseniä oli yli 340 000.

Vuonna 1945 SAK:hon liittyi 11 ammattiliittoa, joista useat olivat valtion viran- ja toimenhaltijoiden järjestöjä. Esimerkiksi Postimiesliitto, Tullimiesliitto ja Poliisien liitto tulivat SAK:n jäseniksi. Teollisuuden ja palvelualojen liitot kasvoivat samaan aikaan. Jäsenkasvu johti 1940-luvulla – kuten vuonna 1917 – ammattiliittojen jakautumiseen, kun usealla alalla uskottiin järjestövoiman riittävän oman ammattiliiton perustamiseen. Esimerkiksi Maa- ja sekatyöväen liitto perustettiin vuonna 1945 ja Metsä- ja uittotyöväen liitto seuraavana vuonna.

SAK:n jäsenmäärän kasvua vauhditti osaltaan sodan jälkeinen nopea teollistuminen. Sotakorvaukset kasvattivat metalliteollisuutta, ja Länsi-Euroopan jälleenrakennus takasi Suomen puunjalostusteollisuudelle hyvät kasvuedellytykset. Suomi oli kuitenkin edelleen maatalousmaa. Maaseudulle asutettiin sotien jälkeen siirtolais- ja rintamamiesperheitä. Vuonna 1950 Suomen väestöstä 46 prosenttia sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Teollisuudessa ja rakennusalaalla työskenteli yhteensä 27 prosenttia, ja palveluissa saman verran.

Työntekijät ja toimihenkilöt järjestäytyivät entistä aktiivisemmin sekä SAK:n että muiden keskusjärjestöjen riveihin. Vuonna 1922 toimintansa aloittanut Henkisen Työn Yhtymä organisoitiin vuonna 1944 uudelleen ja nimi muutettiin Henkisen Työn Keskusliitoksi (HTK, vuodesta 1956 Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto TVK). Vuonna 1945 HTK:n jäsenmäärä oli 70 000. Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto (STTK) perustettiin vuonna 1946. Neljäs keskusjärjestö Akateemisten valtuuskunta (AKAVA) perustettiin vuonna 1950.

Ammattiyhdistysliikkeen jäsenmäärän kasvu sai myös työnantajat järjestäytymään. 1940-luvun puolivälissä perustettiin uusia työnantajaliittoja, esimerkiksi Maataloustyönantajain Liitto ja Autoalan Työnantajaliitto. Liiketyönantajain Keskusliiton perustaminen vuonna 1945 jakoi Suomen työnantajien järjestökentän pitkäksi aikaa toisella tavalla kuin muissa Pohjoismaissa.

SAK muuttui 1940-luvulla myös valtion viran- ja toimenhaltijoiden keskusjärjestykseksi, kun useat virkamiesten ammattiliitot liittyivät keskusjärjestön jäsenyyteen. Kuvassa Lapuan postimiehet ovat vuonna 1960 lähdössä aamukannolle.

Kuva: Työväen Arkisto.

Työväestön itsetunto nousi. Ammattiyhdistystoiminta ulottui uusille aloille ja uusille paikkakunnille. Työläiset puolustivat omia edustajiaan, jos työnantajat koettivat painostaa ammattiosaston johtomiehiä tai irtisanoa työpaikkojen luottamusmiehiä. Useilla työpaikoilla työntekijät pyrkivät painostustoimin pääsemään eroon äärioikeistolaisista tai muuten vastenmielisistä työnjohtajista, ja joskus se onnistuikin. Ammattiyhdistysliike sai vahvan jalansijan työpaikoilla.

Palkkasäännöstelypäätös 19.6.1945

Suomen virallinen inflaatio oli sotavuosina kohtuullista verrattuna ensimmäisen maailmansodan vuosiin. Tämä ei ollut koko totuus, sillä mustan pörssin hinnat eivät olleet säännösteltävissä. Huomattava osa palkkojen noususta tapahtui palkkasäännöstelyn ohi, kun työnantajat työvoimapulan vuoksi nostivat palkkoja. Alimmat palkat – naisten ja sekatyöntekijöiden palkat – nousivat jonkin verran nopeammin kuin palkat yleensä. Jatkosodan lopulla kasvanut palkkatyytymättömyys purkautui uhkavaatimusten, lakkoilun ja palkankorotusten ketjureaktiona syksystä 1944 aina kevääseen 1945.

Sitkeästi työehtosopimuksia vastustanut STK ei keväällä 1944 hyväksynyt SAK:n ja STK:n yleissopimukseen sanaa työehtosopimus. Rauhan tultua työnantajien periaatteellinen vastarinta murtui. Uudessa tilanteessa työnantajat uskoivat työehtosopimusten turvaavan yhteiskuntarauhan. Uusia valtakunnallisia palkka- ja työehtosopimuksia solmittiin jo syksyn 1944 ja kevään 1945 aikana, mutta työehtosopimustoiminnan varsinainen läpimurto ja vakiintuminen tapahtuivat vasta vuosina 1945–1947.

Suomen valtio edisti ainutlaatuisella tavalla valtakunnallisten työehtosopimusten yleistymistä. Valtioneuvoston 19.6.1945 tekemä palkkasäännöstelypäätös vauhditti sopimustoimintaa. Päätös määräsi ohjetuntipalkat ja muut palkanmääräytymisen erityisperusteet sekä samalla velvoitti ammattiliitot ja työnantajaliitot määrittelemään kunkin työntekijäryhmän palkat palkka- ja työehtosopimuksilla. Poliittisella päätöksellä oli syntynyt yrityksiä ja niiden työntekijöitä sitova palkanormisto, jonka käytäntöön soveltamisesta työmarkkinajärjestöjen tuli neuvotella ja sopia. Palkkasäännöstelyelimet – toisinaan vasta valtioneuvosto – hyväksyivät nämä osapuolten tekemät sopimukset.

Valtioneuvoston muodollisesti tiukka palkkapäätös teki työehtosopimusjärjestelmästä tosiasiaa epävakaan. Palkkasäännöstely vuoti, kun urakkapalkat ja tuotantopalkkiot eivät olleet säännösteltyjä. Työntekijöiden sijoittaminen palkkasäännöstelypäätöksen mukaisesti ammattitaidon, työn raskauden ja likaisuuden,

sukupuolen ja asuinpaikan mukaan oikealle palkkatasolle aiheutti kiistoja työnantajajärjestöjen ja ammattiliittojen välille sekä ammattiliittojen sisälle ja niiden välille. Palkkapäätökseen sisältyneet erityismomentit tarjosivat aluksi varaventiilin alakohtaisten palkkapaineiden purkamiselle. Erityisperusteiden käyttö loi uusia palkkapaineita, jotka johtivat työtaisteluu-uhkiin ja lakkoihin.

Liikeala vakiintui matalapalkka-alaksi palkkasäännöstelyn aikana. Kauppa kuului ns. kiinteäpalkka-aloihin, joilla tuotantopalkkiot tai urakkapalkat eivät nostaneet työntekijöiden ansioita.

Kuva: Työväen Arkisto.

Valtioneuvoston vahvistamat ohjepalkat ja niihin perustuneet työehtosopimukset tekivät palkkaratkaisut julkisiksi, mikä lisäsi palkka- ja työehtojen vertailua. Eri alojen palkkakehitys kytkeytyi sekä hallinnollisesti että käytännöllisesti yhteen uudessa valtakunnallisessa työmarkkinajulkisuudessa. Yksittäisen ammattiliiton tai työntekijäryhmän saamat palkankorotukset sysäsivät toisiinsa kytkeytyneet palkat herkästi korotuskierteeseen. Eri alojen palkkojen yhteen kytkeytymistä 1940-luvulla kuvaa se, että koko palkkarintama oli joko rauhallinen tai levoton. Rauhallisen jakson

saattoi päättää jonkun alan saama tasokorotus, joka sai muidenkin alojen palkansaajat ajamaan itselleen korotuksia.

Suomen työmarkkinasuhteet saivat uudet puitteet. Valtakunnallisten työehtosopimusten läpimurto kasvatti työntekijöiden oikeuksia ja vaikutusmahdollisuuksia. Ammattiyhdistysliikkeen asema vahvistui. SAK ja STK uudistivat yleissopimuksensa toukuussa 1946. Se vahvisti luottamusmiesten asemaa. Eduskunta säati vuonna 1946 uuden työehtosopimuslain, lain työtuomioistuimesta sekä lain työriitojen sovittelusta. Samana vuonna säädettiin vielä laki tuotantokomiteoista. Myös palkkatyöläisten lomaoikeudet paranivat vuonna 1946.

Palkkasäännöstelypäätös kytki maatalouden hinnat palkkakehitykseen, kun maataloustyöntekijöiden palkat olivat keskeinen peruste maataloushintoja määrättäessä. Näin Suomen tulonjakopoliitiikka muotoutui epävakaassa nelikannassa, kun hinta- ja palkkapäätökset kytkettyivät läheisesti toisiinsa. Tämän nelikannan muodostivat valtiovalta, maataloustuottajien järjestöt, työnantaja-järjestöt ja ammattiyhdistysliike. Nelikannan epävakautta lisäsi se, että Maataloustuottajain Keskusliitto (MTK), SAK ja STK kokivat säännöstelykauden tulonjakokamppailut paljolti nollasummapeleiksi, jossa jonkun muun voitto oli aina oma tappio.

Kylmän sodan ristiaalloissa

SAK:n johto koetti syksyllä 1944 hillitä sosialidemokraattien ja kommunistien valtataistelua. SDP:n puoluejohtoon verrattuna SAK:n sosialidemokraatit olivat hyvin joustavia. SKP:n ammattiyhdistysjaosto ja SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori löysivät neuvottelemalla yhteisen pohjan tulevalle toiminnalle alkuvuonna 1945. SAK:n kansainvälisten suhteiden laajentaminen oli kysymys, josta oltiin yhtä mieltä.

Yhteistyön lähtökohtana oli SAK:n toiminta sotaa, fasismia ja taantumusta vastaan. Tavoitteena oli demokratian laajentaminen valtiollisessa, taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä. Kommunistien ehdotuksesta sovittiin, että SAK:n valistustyö

perustuisi jatkossa marxilaiseen yhteiskuntafilosofiaan. Marxilaisuus oli tuolloin sosialidemokraattien aatteellisen innostuksen lähde, joten kyse ei ollut merkittävästä myönnytyksestä. SAK:n ja sen jäsenliittojen edustajakokouksia päätettiin aikaistaa ja jo ennen edustajakokouksia palkata kommunisteja järjestöjen palvelukseen. Sosialidemokraatit ja kommunistit sitoutuivat antamaan vähemmistöön jääneille suhteellisen edustuksen ammattiliittojen hallintoelimissä ja toimitsijakunnassa.

Kommunistien asemat vahvistuivat nopeasti, kun he saivat useissa ammattiliitoissa enemmistön. Kommunistit voittivat SAK:n ylimääräisen edustajakokouksen vaalit keväällä 1946. Sosialidemokraatit eivät hyväksyneet vaalitulosta vaan syyttivät kommunisteja vaalivilpistä. Vaalirikkomuksia oli tehty puolin ja toisin, osin tahallaan ja osin taitamattomuuden vuoksi. SAK:n kommunistiset johtomiehet taipuivat perumaan vuoden 1946 edustajakokouksen. Sosialidemokraatit taas olivat valmiit valitsemaan kommunisti Väinö Tattarin saman tien SAK:n valtuuston päätöksellä SAK:n II puheenjohtajaksi.

Neuvostoliittolaiset valvontakomission johtomiehet vaativat työrauhaa ja sotakorvausten aikataulunmukaisia toimituksia. Koko työväenliike oli hallituksessa kantamassa vastuuta, joten myös SKP koetti estää työtaisteluiden syntymistä. SAK:n johto oli vahvasti sitoutunut taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen vakauteen, jotta sotakorvaukset Neuvostoliittoon suoritettaisiin ja jotta kasvava tuotanto lopettaisi valuutta- ja tavarapulan. Työmarkkinarauhan takaaminen muuttui yhä vaikeammaksi, kun maataloustuotteiden hintoja nostettiin huomattavasti. Hintojen nousua seurasivat palkankorotusvaatimukset ja lakonuhkat. Palkkoihin tehtiin selvät tasokorotukset sekä kesällä että syksyllä 1947.

Sosialidemokraattien ja kommunistien välit alkoivat heikentyä. SDP:n ja SKP:n talouspoliittiset kiistat, eri ammattiliittojen keskinäiset palkkakiistat sekä SAK:n vuoden 1947 varsinaisen edustajakokouksen vaalitaistelu kytkeytyivät läheisesti toisiinsa. Sosialidemokraatit voittivat edustajakokousvaalissa enemmistön. Edustajakokous pidettiin vielä muodollisesti yhteistyöhengessä.

Useat työtaistelut ja SAK:n uhkaus yleislakosta johtivat syksyllä 1947 palkkasäännöstelyn uudistamiseen. Syntyi indeksisidonaisuus, joka takasi automaattisesti hintojen noustessa tätä nousua hieman korkeammat palkkojen korotukset. Samalla suomalainen sosiaalipolitiikka kytkeytyi työmarkkinaratkaisuun. SAK ja STK sopivat vuonna 1947 perheellisten miesten palkkoja nostaneesta perhelisäjärjestelmästä, jonka korvasi jo vuonna 1948 yleinen lapsilisälaki.

SDP:n ja SKP:n välien kiristyminen Suomessa heijasti kansainvälisen kylmän sodan jakolinjoja eurooppalaisessa työväenliikkeessä. Sosialidemokraatit muodostivat vähemmistöhallituksen, ja SKDL joutui oppositioon vuoden 1948 eduskuntavaalitappion jälkeen. SAK:n sosialidemokraattien ja kommunistien välit tullehtuivat pahoin vuosina 1948–1949.

SAK otti sosialidemokraattien äänin kielteisen kannan Arabian tehtaalla syksyllä 1948 alkaneeseen lakkoon, jota SKP ja kommunistien johtamat ammattiliitot tukivat. Sosialidemokraatit ja kommunistit kävivät kovaotteista järjestösotaa vallasta eri ammattiliitoissa. Valtataistelun seurauksena Suomen Kuljetustyöntekijäin Liitto hajosi vuonna 1948 ja sosialidemokraatit saivat vuonna 1949 enemmistön Suomen Paperiteollisuustyöväen Liitossa ja Suomen Puutyöväen Liitossa.

Useat kommunistijohtoiset ammattiliitot aloittivat SKP:n johdon painostamina lakkoliikehännän elokuussa 1949. SAK:n sosialidemokraatit osallistuivat aktiivisesti näiden lakkojen murtamiseen. Poliisin ja lakkolaisia tukeneiden mielenosoittajien yhteenotto johti Kemissä kahden mielenosoittajan kuolemaan. SAK erotti työtaisteluihin ryhtyneet ammattiliitot ja ammattiosastot jäsenyydestään sosialidemokraattien äänin.

Toisen maailmansodan jälkeen lähes kaikki merkittävät keskusjärjestöt kuuluivat Maailman ammattiyhdistysten liittoon (MAL). MAL pirstoutui, kun suurvaltojen epäluottamuksen kasvu ja valtataistelu johtivat kylmään sotaan. Useiden läntisten maiden keskusjärjestöt jättivät jo vuonna 1948 kommunistien hallitseman MAL:n. Seuraavana vuonna etupäässä sosialidemokraattien johta-

mat keskusjärjestöt perustivat Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälisen liiton (VAKL). MAL:oon kuuluneen SAK:n yhtenäisyys oli tärkeää neuvostoliittolaisille ja MAL:lle.

Tilanne oli Suomessa syksyllä 1949 niin kärjistynyt, että useat kommunistiset ammattiyhdistysvaikuttajat katsoivat, että oli aika perustaa oma keskusjärjestö. SKP:n puoluejohto sekä MAL:n ja neuvostoliittolaisen VZSPS:n Suomessa käyneet johtomiehet tyrmäsivät ajatukset kommunistijohtoisen keskusjärjestön perustamisesta. Tämän jälkeen SAK:sta erotetut ammattiliitot olivat valmiit palaamaan SAK:n johdon asettamilla ehdoilla. Viisi ammattiliittoa pääsi takaisin keskusjärjestön jäsenyyteen mutta kaksi jäi ulkopuolelle. SAK:n järjestöllinen yhtenäisyys säilyi, vaikka esimerkiksi Ranskassa ja Italiassa kommunistit ja sosialistit eivät enää 1940-luvun lopulla mahtuneet samoihin keskusjärjestöihin.

SAK:n jäsenyys Maailman ammattiyhdistysten liitossa esti vuonna 1949 kommunistien lähtemisen omille teilleen, mutta SAK katkaisi jo vuonna 1950 suhteensa MAL:oon. SAK:n vuoden 1951 edustajakokous päätti erota MAL:sta. SAK jäi aluksi molempien keskusjärjestöjen ulkopuolelle vaikka oli läheisessä yhteistyössä VAKL:oon kuuluneiden pohjoismaisten keskusjärjestöjen, Yhdysvaltojen AFL-CIO:n ja Ison-Britannian TUC:n, kanssa ja piti yllä yhteyksiä VAKL:oon. SAK liittyi VAKL:n jäseneksi vuonna 1957.

Vakauttamiskausi

Ammattiyhdistysliikkeen järjestövoima ei vakiintunut. SAK tavoitelti vuonna 1948 jäsenmäärän nostamista 400 000:een, mutta määrä putosi vuoteen 1954 mennessä 240 000:een. SAK:ta jäytivät sosialidemokraattien ja kommunistien keskinäiset kiistat, jotka veivät voimia ja karkottivat jäseniä. Jäsenkato johtui myös taloudellisten suhdanteiden heikkenemisestä ja työvoimapulan loppumisesta. Tämä heikensi ammattiyhdistysliikkeen neuvotteluvoimaa. Työpajoilla ammattiyhdistysliikkeen heikkeneminen näkyi työnantajien otteiden kovenemisena.

Sosialidemokraatit pyrkivät vuoden 1949 lakkoliikehännän jälkeen lujittamaan asemaansa ammattiyhdistysliikkeessä. Tämän vuoksi SAK:n vuoden 1951 edustajakokous siirsi valtaa keskusjärjestölle. Uusien sääntöjen mukaan jäsenliitot eivät saaneet irtisanoa työehtosopimuksiaan ilman keskusjärjestön suostumusta. Ammattiliittojen oli anottava lupa lakkoihin SAK:n työvaliokunnalta. Sääntömuutos toi jo 1950-luvulla yllättäviä seurauksia: kommunistien lakkohalujen hillitsemiseksi tehdyt säännöt kärjistikivät SAK:n sosialidemokraattisten liittojen välisiä työehtosopimuskiistoja.

SAK ja SDP olivat syyskesällä 1949 torjuneet kommunistien esittämät palkankorotukset, mutta jo vuodenvaihteessa 1949–1950 sosialidemokraattiset ministerit ja ammattiyhdistysjohtajat kiistelivät palkankorotusten tarpeellisuudesta ja suuruudesta. K-A. Fagerholmin sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus päätti tammikuussa 1950 nostaa palkkoja ja lopettaa palkkasäännöstelyn. Palkkapolitiikka siirtyi hinta- ja palkkaneuvostolta työmarkkinajärjestöjen vastuulle.

Pian tämän jälkeen hallitusvastuun sai Urho Kekkosen maalaisliittolainen vähemmistöhallitus. Keväällä 1950 palkkaneuvottelut ajautuivat umpikujaan. SAK antoi yleislakkovaroituksen neuvottelujen vauhdittamiseksi. SAK:n järjestämässä jäsenäänestuksessa selvä enemmistö hyväksyi välittäjänä toimineen eduskunnan puhemiehen Fagerholmin mukaan F-sopimukseksi kutsutun ratkaisun.

Teollisuuden suuret ammattiliitot Metalli-, Paperi- ja Puuliitto uhkasivat työtaisteluilla, kun F-sopimuksen soveltaminen käytäntöön ei liittoneuvotteluissa onnistunut. Paperialan työnantajat taipuivat aivan viime tipassa, mutta elo–lokakuussa käytiin metalli-, puu- ja lasiteollisuuden sekä lihanjalostusalan lakot. Lakkolaisten määrä nousi noin 100 000:een. SAK vauhditti näiden työtaistelujen ratkaisemista antamalla lokakuussa jo kolmannen yleislakkovaroituksen, joka johti sopimusten syntyyn.

Korean sota toi maailmaan uuden maailmansodan pelon. Uusi uhka sai maalaisliiton ja sosialidemokraatit yhteistyöhön. Ne muodostivat vuoden 1951 alussa enemmistöhallituksen. Palkkoihin tuli SAK:n vaatimat elinkustannusten nousun korvanneet

Järjestökoulutuksen tarve lisääntyi, kun ammattiyhdistysliike kasvoi ja työehtosopimustoiminta laajeni. Tässä Kiljavan Ammattiyhdistysopiston kesäkurskien opiskelijoita vuodelta 1954.

Kuva: Työväen Arkisto.

korotukset. Samalla hallitus ja keskeiset etujärjestöt sopivat keväällä 1951 linnarauhasta, jonka aikana hintojen ja palkkojen korotukset pyrittiin jäädyttämään. SAK:n asema kokonaistaloudellisessa suunnittelussa lujittui.

Suomen epävakaa taloudellinen kehitys loi jännitteitä sisäpolitiikkaan ja työmarkkinoille. Hallitukset vaihtuivat 1950-luvulla usein ja talouspolitiikan sisällöstä taisteltiin. Pääministeri Urho Kekkonen oli vuonna 1953 tukenut työnantajien ja porvarillisten talousasiantuntijoiden ajamaa deflaatoratkaisua eli palkkojen, hintojen ja verojen yhtäaikaista alentamista. Hänen hallituksensa kaatui. Tilalle tuli oikeistolaisista talousvaikuttajista ja teollisuuden johtomiehistä koottu Sakari Tuomiojan toimitusministeristö. Kekkosen ja STK:n välit tulehtuivat.

SAK:n talouspoliittinen vaikutusvalta huipentui syksyllä 1954. Silloin SAK:n hinta- ja palkkapolitiikkaa koskenut yleislakouhka vaikutti ratkaisevasti Urho Kekkosen viidennen hallituksen

syntyyn ja sen talouspoliittisiin ratkaisuihin. Elinkustannusten alentaminen ja palkkasäännöstelyn uudistaminen tulivat hallituksen ohjelmaan SAK:n vaatimuksesta. SAK:n valtuusto käsitteli ja hyväksyi hallitusohjelman poikkeuksellisesti ennen hallituksen nimittämistä.

Teollisuustyöntekijöiden reaaliensiot nousivat vuosina 1951–1955. Palkkapolitiikka suosi edelleen urakkapalkka-aloja. Tiukemmin säännösteltyt aikapalkka-alat jäivät ansiokehityksessä jälkeen. Tuntipalkalla työskennelleet ammattimiehet ja pienipalkkaiset työläiset arvostelivat palkkasäännöstelyä. SAK piti jäsenliitot tiukasti keskusjärjestöjen hyväksymissä sopimusraameissa. Tämä aiheutti tyytymättömyyttä, kun toisten keskusjärjestöjen ammattiliitot saattoivat vapaammin neuvotella työehdoista.

Kommunistit arvostelivat vakautusratkaisuja, koska heidän arvionsa mukaan työläisten elintaso laski. Neuvostoliiton diktaattorin Josif Stalinin kuoleman jälkeen kommunistinen liike arvioi uudelleen suhtautumista sosialidemokraatteihin. SKP:n keskuskomitea hyväksyi Työväki yhteistoimintaan -julistuksen tammikuussa 1954. Kun tavoitteena oli yhteistyön lisääminen, kunnanvaltuustoissa ja ammattiyhdistysliikkeessä oli luovuttava kilpajuoksusta ehdotusten radikaalisuudessa. Siksi piti rajoittaa sosialidemokraattien kutsumista jatkuvasti noskeiksi tai muilla pilkallisilla nimityksillä.

Vuoden 1956 yleislakko

SAK oli muiden Pohjoismaiden keskusjärjestöihin verrattuna heikko, mutta se oli pystynyt vaikuttamaan talouspolitiikkaan sotien jälkeisinä vuosina. Hallituksen, SAK:n, MTK:n ja STK:n yhdessä muodostama nelikantainen vakautusrintama rakoili. STK:lla oli vahva edustus oikeistolaisessa toimitusministeristössä vuosina 1953–1954, ja SAK:n valtuusto hyväksyi vuonna 1954 muodostetun Kekkonen hallituksen ohjelman. STK:n ja SAK:n sosialidemokraattien luottamussuhde, jonka olennaisena rakennetekijänä oli yhteinen kommunismin pelko, murtui. Vuoden 1953 talouspoliittiset kiistat,

eduskuntavaalit 1954 ja valmistautuminen vuoden 1956 presidentinvaaleihin tulehduttivat SDP:n ja Maalaisliiton välit.

Vuoden 1955 lopussa eduskunnan määrävähemmistö esti hinta- ja palkkasäännöstelyn mahdollistaneen valtalain julistamisen kiireelliseksi eli äänesti sen yli vaalien, seuraavan eduskunnan vahvistettavaksi. Tämä esti palkka- ja hintasäännöstelyn jatkumisen vuonna 1956. Yhteiskunta oli hyvin huonosti valmistautunut tähän muutokseen, vaikka SAK ja STK olivat sopineet palkkojen indeksidonnaisuuden jatkumisesta säännöstelyn purkautuessa. SAK:lla oli oikeus pyytää kesäkuussa 1956 tarkistusneuvotteluja, jos elinkustannusindeksi nousisi viidellä prosentilla. Elinkustannukset lähtivät heti vuoden alussa nopeaan nousuun, kun maataloustuottajat nostivat maitotuotteiden hintoja hintasäännöstelyn päättyttyä.

Tulonjakokiistat käytiin toisen maailmansodan jälkeen aina Suomen EU-jäsenyyteen saakka nelikannassa, jonka muodostivat valtiovalta, työnantajakeskusjärjestöt, palkansaajakeskusjärjestöt ja maataloustuottajajärjestöt. Tässä pilapiirroksessa on kuvattu nelikannan keskinäiset jännitteet vuonna 1956.

Kuva: Työväenmuseo Werstas.

Myös vuokrat nousivat. Elinkustannukset olivat jo helmikuussa 1956 nousseet seitsemällä prosentilla.

SAK vaati hintojen alentamista, johon hallituksella ei ollut enää valtuuksia. Hallitus oli lähestyvien presidentinvaalien takia toimintakyvytön eikä kyennyt ohjaamaan kehitystä. SAK esitti tämän jälkeen STK:lle hintojen nousun korvaamiseksi 12 markan erillistä palkankorotusta. Neuvottelut päättyivät tuloksettomina. Sen vuoksi SAK:n valtuusto päätti 16.2.1956, että yleislakko alkaisi maaliskuun alussa, jos tyydyttävää ratkaisua ei syntyisi. Se oli toisen maailmansodan jälkeen SAK:n viides yleislakkouhkaus. Työnantajat olivat valmiit ottamaan lakon vastaan, sillä Itämeren jäätyminen esti viennin. Työnantajat eivät enää pelänneet vallankumousta yhtä paljon kuin 1940-luvulla, koska Neuvostoliitto oli sopinut Porkkalan sotilastukikohdan luovuttamisesta takaisin Suomelle. STK:n johto arvioi, että oli oikea hetki heikentää SAK:n vaikutusvaltaa.

*Vuoden 1956 yleislakko oli sotien jälkeisten vuosien suurin työtaistelu. Lakkovahdit valvoivat lakon pitävyyttä niin tehtaiden porteilla kuin huolto-
asemillakin, sekä maalla että kaupungeissa. Kuvassa Harjavallan lakkolaisten
polkupyöräpartio metsätyömaata tarkastamassa.*

Kuva: Työväen Arkisto.

SAK:n yleislakko ja MTK:n vastatoimena julistama maataloustuotteiden luovutuslakko alkoivat 1.3.1956. Presidentti Urho Kekkosen virkakausi alkoi samana päivänä. MTK:n luovutuslakko lisäsi työntekijöiden päättäväisyyttä, koska elintarvikkeiden hintojen nousu oli johtanut yleislakkoon. SAK:n julistama yleislakko veti mukaan enemmän työntekijöitä kuin SAK:ssa oli jäseniä. Lakkolaisia oli noin 400 000, kun SAK:ssa oli noin 270 000 jäsentä. Lakko yhdisti SAK:n sosialidemokraatit ja kommunistit.

Yleislakko pysäytti koko maan ja kesti 19 päivää. Se oli raskas lakkolaisille, koska pieniä avustuksia saatettiin jakaa vain pahimpaan ahdinkoon joutuneille. Yleislakko sujui aluksi rauhallisesti. Viranomaisten otteet kovenivat, kun lakkolaiset koettivat väkisin lopettaa bensinin jakelun ja estää linja-autoliikenteen. Käsirysyä ja autojen kaatamista pahemmilta yhteenotoilta vältyttiin, vaikka eräät viranomaiset olivat valmiita koviin otteisiin ja armeija oli valmiustilassa. SAK:n yleislakon aikana järjestämät suuret mielenosoitukset sujuivat ilman välikohtauksia.

Yleislakko päättyi 20.3.1956. Aikuiset saivat 12 markan, eli noin 6–10 prosentin, ja nuoret 8 markan erillisen korotuksen tuntipalkkoihin tai vastaavan korotuksen viikko- ja kuukausipalkkoihin. SAK:n voitto oli vain hetkellinen. Yleislakon lopettamissopimuksen nojalla teollisuus sai vero- ja maksuhelpotuksia, jotka rahoitettiin korottamalla työntekijöihin kohdistuvia veroja ja maksuja. Leivän, lihan ja kalan hinnat nousivat keväällä pian lakon jälkeen. SAK vaati kesällä 1956 hintojen nousun täyttää korvaamista, mutta sillä ei ollut enää voimaa vaatimuksensa läpiajamiseen.

Hidas hajaannus

Suomalaisen sosialidemokratian järjestökulttuuria muovasivat 1940-luvulla ensisijaisesti nuoret, sodan käyneet, nopealiikkeiset ja kovaotteiset miehet. He toivoivat Suomen muuttuvan nopeasti Ruotsin, Norjan tai Tanskan kaltaiseksi ylivertaisen sosialidemokratian ja vahvan ammattiyhdistysliikkeen yhteiskunnaksi. Tämä visio ei toteutunut. Johtavien sosialidemokraattien oli vaikea käsittää

ja hyväksyä SKDL:n ja maalaisliiton jatkuvaa vaalimenestystä ja SAK:n järjestövoiman keskinkertaisuutta. Sosialidemokraattien 1950-luvun riitojen katkeruutta selittää osaltaan se, että sosialidemokraatit etsivät ja löysivät omista joukoistaan syntipukit SDP:n, SAK:n ja TUL:n keskinkertaiseen menestykseen.

Sosialidemokraattien kiistat koskivat ensin muihin Pohjoismaihin verrattuna ainutlaatuisen voimakkaan, erillisen työväen urheilujärjestön tulevaisuutta. Kyse oli perimmiltään siitä, tuliko sosialidemokraattien ylläpitää työväenjärjestöjen erilliskulttuuria vai pyrkiä valta-asemiin kaikkien kansalaispiirien yhteisissä joukkojärjestöissä. Erilliskulttuurin kannattajat korostivat työväen itenäisten järjestöjen joukkovoimaa ja vastustivat TUL:n yhdistämistä porvarien hallitsemiin valtakunnallisiin urheilujärjestöihin.

Toinen puoluekiistojen juonne olivat SAK:n ja SDP:n talous- ja valtopoliittiset kiistat. SAK:n johdossa monet pitivät sodan jälkeen Englantia esikuvana, koska Labour oli tuolloin kuin ammattiyhdistysliikkeen poliittinen siipi. SAK kannatti aktiivisempaa, korkeaa työllisyyttä ja talouskasvua ylläpitävää talouspolitiikkaa. Eräät SDP:n johtomiehet väittivät, että SAK oli ryhtynyt yleislakkoon neuvottelematta asiasta etukäteen puoluejohdon kanssa. SAK:n johtomiehet taas syyttivät puoluesihteerä Väinö Leskistä halusta turvautua sotilaisiin yleislakkolaisten taltuttamiseksi. SDP:n puheenjohtajaksi nousi vuonna 1957 Väinö Tanner, joka ei lämmennyt SAK:n täystöllisyyspolitiikalle vaan piti tärkeimpänä talouspoliittisena tavoitteena inflaation vastustamista.

Rintamalinjat eivät olleet selvät. Tavoitteet, tunnuukset ja henkilöryhmytykset vaihtelivat esimerkiksi suhtautumisessa Suomen Neuvostoliiton-politiikkaan. Keskeiset vaikuttajat saattoivat hajaannuskehityksen eri kentillä ja eri vaiheissa olla ensin toisella ja sitten toisella puolella. Eri työväenjärjestöissä alkaneet riidat kytkeytyivät toisiinsa järjestöissä yhtäaikaan vaikuttaneiden henkilöiden kautta.

SAK:n järjestöllinen hajaannus alkoi jo vuonna 1949, kun kaksi kommunistijohtoista ammattiliittoa jätettiin keskusjärjestön ulkopuolelle. Kommunistijohtoinen Suomen Kutomateollisuusyöväen Liitto erotettiin SAK:sta vuonna 1952, ja sen tilalle perustettiin

sosialidemokraattien johtama Kutoma- ja Neuletyöväen Liitto. Suomen Metallityöväen Liiton sopimustoimintaan tyytymättömät sähkötyöläiset puolestaan perustivat vuonna 1955 Suomen Sähkötyöntekijäin Liiton, jota SAK ei hyväksynyt jäsenekseen.

SAK:n puheenjohtaja vaihtui usein toisen maailmansodan jälkeen. Henkilökiistat kärjistyivät vuonna 1954, kun selvä enemmistö SAK:n työvaliokunnan sosialidemokraateista kannatti Eero Antikaista Aku Sumun seuraajaksi. Vähemmistö tuki SAK:n pääsihteeriä Olavi Lindblomia. Yleislakon jälkeen riita kärjistyi. Lindblom piti mahdollisena SAK:n enemmistön ajamaa hintojen nousun täyttää kompensoimista palkankorotuksilla.

Yleislakko aiheutti riidan SAK:ssa, kun eräät ammattiliitot vaativat SAK:ta maksamaan yleislakon aikana luvatut työtaisteluvastuut. SAK:n ja Suomen Merimies-Unionin välit katkesivat, kun avustuksia vaille jäänyt ammattiliitto ei suostunut maksamaan SAK:lle jäsenmaksujaan. SAK:n edustajakokouksessa 1956 sosialidemokraatit kokoontuivat kahteen eri ryhmäkokoukseen. Lopulta kiistat kärjistyivät niin koviksi, että SAK:n työvaliokunta erotti Lindblomin tehtävästään vuonna 1957.

SAK:n ja TUL:n sosialidemokraattiset johtomiehet kuuluivat puolueriidassa siihen ryhmittymään, joka hävisi vuoden 1957 puoluekokouksessa. SAK:n toinen puheenjohtaja Vihtori Rantanen johti SDP:n puheenjohtajavaalin hävinneiden ulosmarssin kokousalialta. Ensimmäiset ammattiliitot erosivat tai erotettiin SAK:sta samana vuonna. Ne perustivat yhdessä Sähköliiton kanssa omaksi keskusjärjestykseksi Ammattiliittojen Yhteistyöjärjestön.

Sosialidemokraattisen opposition vaikuttajat menivät ministereiksi maalaisliiton johtamaan hallitukseen syksyllä 1957 – SDP:n ja sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän enemmistön päätöksistä piittaamatta. SAK perusti pian hallitusratkaisun jälkeen oman päivälehdet Päivän Sanomat, joka tuki puolueoppositiota. Sovun mahdollisuudet ehtyivät SDP:ssä, kun vuoden 1958 eduskuntavaalien jälkeen eduskunnassa oli kaksi sosialidemokraattista eduskuntaryhmää.

SDP:ssä vähemmistöön jääneet perustivat vuonna 1959 Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen Liiton (TPSL).

Ammattiyhdistysliikkeen sosialidemokraatit kävivät keskenään sovintoneuvotteluja vielä vuonna 1959. TPSL:n ja kommunistien ammattiyhdistysvaikuttajat torjuivat eronneiden ja erotettujen ammattiliittojen paluun SAK:hon, koska järjestöjen paluu olisi työntänyt ne vähemmistöön keskusjärjestössä. Yhdistymisen epäonnistuttua useat ammattiliitot ja ammattiosastot erosivat vuonna 1960 SAK:sta, mutta keskusjärjestö säilytti voimakkaimmat ammattiliittonsa ja pääosan jäsenistään.

SAK:n 1950-luvun lopun riidoissa osapuolet leimasivat vastapuolen tylysti työväen yhteisten etujen vahingoittajiksi. Vastustajia pidettiin joko hajottajina tai kommunistien myötäjuoksijoina. SAK:n lopullisen välirikon lykkääntyminen vuoteen 1960 kuitenkin pehmensi hajaannuksen vaikutusta. SAK:n ammattiliittojen riveihin jäi paljon SDP:n jäseniä. He loivat edellytyksiä ammattiyhdistysliikkeen jälleenehtymiselle.

Vaikea samapalkkaus

Ammattiyhdistysliike vaati periaatteessa miesten ja naisten tasa- puolista kohtelua palkkauksessa ja työehdoissa. Siitä huolimatta ammattiosastot ja -liitot tekivät useiden vuosikymmenien ajan työnantajien kanssa työehtosopimuksia, joissa oli erilliset palkka- taulukot miehille ja naisille.

Miesten ja naisten samapalkkaus oli vuonna 1905 Suomen Satamatyöntekijäin Liiton tavoitteena, mutta satamamiesten tavoitteena oli naisten saaminen kokonaan pois alalta. He uskoivat, että samapalkkaus takaisi miehille etulyöntiaseman töihin pää- syssä. Suomen Liiketyöntekijäin Liiton johtavat naiset vastustivat 1920-luvulla eräässä sopimuskiistassa miesten ja naisten palkkaeron selkeää supistamista. He pelkäsivät naisten joutuvan työttömiksi. Kaupan ammattiliitot Suomessa ja Ruotsissa uskoivat tuolloin, että nopea siirtyminen samapalkkaisuuteen johtaisi miesten palkkata- son yleiseen alentumiseen ja naisten työttömyyden kasvuun.

Toisen maailmansodan jälkeen työnantajat vastustivat palk- kaerojen pienentämistä ammattityöntekijöiden ja sekatyöläisten

sekä miesten ja naisten välillä, koska he arvioivat, että aiemmin korkeampia palkkoja saaneet ammattimiehet vaatisivat joka tapauksessa palkkaerojen palauttamista. Palkkasäännöstelypäätös 19.6.1945 nosti naisten palkkoja mutta virallisti samalla miesten ja naisten samasta työstä saaman palkan eron 10–15 prosentin suuruiseksi. Miesten ja naisten palkkaero jäi teollisuudessa kuitenkin noin 30 prosentin suuruiseksi, koska naiset eivät voineet edetä ammattityöntekijöiksi kuin naisvaltaisilla aloilla.

Naiset kokivat erilliset naispalkat epäoikeudenmukaisiksi. Naisedustajat aloittivat SAK:n vuoden 1947 edustajakokouksessa räväkän keskustelun samapalkkaisuudesta. Edustajakokous kannatti samanarvoisesta työstä samaa palkkaa sukupuoleen tai siviilisäättyyn katsomatta. Tämä tavoite eteni kuitenkin hitaasti, koska SAK:n johto piti muita palkkatavoitteita tärkeämpinä ja koska palkkasäännöstely vakiinnutti sukupuolten välisen palkkaeron aina vuoteen 1956 saakka.

SAK:n naisjaoston esityksestä SAK:n työvaliokunta ehdotti Kansainvälisen työjärjestön ILO:n vuoden 1950 kokoukseen edustajaksi Tyyne Leivo-Larssonia. Hän oli Suomen työntekijäin edustaja, kun ILO:ssa kesällä 1950 käsiteltiin sopimusta, joka velvoitti määrittämään palkkausperusteet ilman sukupuoleen perustuvaa syrjintää. ILO hyväksyi tämän sopimuksen seuraavana vuonna. Tämän jälkeen SAK alkoi aiempaa päättäväisemmin ajaa samapalkkaisuutta. SAK hyväksyi vuoden 1956 edustajakokouksessa talous- ja palkkapoliittiseen ohjelmaan tavoitteeksi, että erilliset naispalkkataulukot poistettaisiin työehtosopimuksista.

Valtioneuvoston vuonna 1953 nimittämä samapalkkaisuuskomitea sai työnsä valmiiksi vasta vuonna 1960. Samapalkkaisuus tuli vuonna 1962 maalaisliittolaisen Ahti Karjalaisen hallituksen ohjelmaan, kun SAK:n edustajat olivat asettaneet sen yhdeksi ehdoksi ammattiyhdistysliikkeen edustajien osallistumiselle hallitukseen. Eduskunta ratifoi ILO:n samapalkkaisuussopimuksen lokakuussa 1962. Naispalkkataulukot poistuivat työehtosopimuksista vähitellen vuoteen 1966 mennessä.

Sukupuolten välinen tasa-arvo työelämässä ja palkkauksessa on näihin päiviin saakka säilynyt työmarkkinoiden kiistakysymyk-

senä. Mies- ja naisvaltaisten alojen palkkaeroista käytyä keskustelua monimutkaistavat kiistat siitä, miten työkokemus, koulutus, työn raskaus tai vaativuus ja työnantajan palkanmaksukyky tulisi huomioida työehtosopimuksia tehtäessä. SAK:n tavoitteena on sama palkka samasta ja samanarvoisesta työstä miehille ja naisille. Palkkaero kaventui 1960- ja 1980-luvuilla noin 20 prosenttiin, mutta sen jälkeen eron pienentyminen on ollut mitätöntä.

Hajaannuksen toinen aalto

Vuoden 1960 aikana SAK:sta erosi 10 jäsenliittoa. Suomen Liiketyöntekijäin Liitto erosi seuraavana vuonna ja Suomen kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain liitto (KTV) vuonna 1962. Useat SAK:sta eronneet ammattiliitot ja pääosa Ammatillisen Yhteistyöjärjestön jäsenliitoista perustivat syksyllä 1960 Suomen Ammattijärjestön (SAJ). Kaksi suurta ammattiliittoa, KTV ja Liikeliitto, sekä usean ammattiliiton muodostama Valtionvirkaileijain yhteisjärjestö (VY) jäivät molempien keskusjärjestöjen ulkopuolelle riippumattomiksi ammattiliitoiksi. Sekä SAK että SAJ perustivat rinnakkaisliittoja kilpailevassa keskusjärjestössä toimineille ammattiliitoille. SAK:n jäsenliitot kilpailivat myös KTV:n ja VY:n kanssa jäsenistä.

SAK suhteet VAKL:oon ja pohjoismaisiin keskusjärjestöihin kylmenivät, kun nämä suosivat sosialidemokraattien johtamaa SAJ:tä. SAK:n suhteet neuvostoliittolaiseen VZSPS:ään tiivistyivät, kun näiden keskusjärjestöjen pysyvä neuvottelukunta perustettiin vuonna 1958 tasapainotukseksi SAK:n liittymiselle VAKL:oon. SAK:n piti yhteyttä myös muiden sosialistimaiden keskusjärjestöihin.

SAJ pääsi SAK:n vastustuksesta huolimatta jo vuonna 1960 VAKL:n jäseneksi. SAJ ja riippumattomat ammattiliitot vaalivat suhteita kylmän sodan rintamalinjan toiselle puolelle Pohjoismaihin, Yhdysvaltoihin ja Länsi-Saksaan. Ne korostivat näin sitoutumistaan länsimaiseen demokratiaan ja arvostelivat SAK:n ja presidentti Kekkonen läheisiä suhteita Neuvostoliittoon. SAK sai hajaannuksen eri vaiheissa tukea sekä lännestä että idästä. SAJ ja sen liitot saivat tukea vain länsimaista.

SDP:n ja SAK:n yhteenkietoutunut hajaannus teki vuodesta 1956–1962 sisäpoliittisesti levottomia ja riitaisia. Poliittista vastakkainasettelua kärjisti Suomen talouskehityksen epävakaus. Eduskuntaan tuli vasemmistoenemmistö vuoden 1958 vaaleissa. SKDL oli eduskunnan suurin puolue, kun sosialidemokraatit olivat jakaantuneet kahteen ryhmään. Sosialidemokraattien, sosialidemokraattisen opposition ja SKDL:n eduskuntaryhmät olivat kykenemättömiä hallitusyhteistyöhön. Lyhytikäiset hallitukset seurasivat toisiaan. Presidentti Urho Kekkonen ja maalaisliitto vahvistivat asemiaan, mutta vain Kekkonen kykeni vakiinnuttamaan valta-asemansa.

Suomen mallin synty

SAK oli vaikuttanut olennaisesti työmarkkinoiden ja yhteiskunnan kehitykseen vuodesta 1940 alkaen. Useat sosiaaliturvaan ja työelämään vaikuttaneet lait olivat syntyneet työmarkkinajärjestöjen yhdessä tekemien esitysten pohjalta. Työmarkkinajärjestöjen neuvottelusuhteet eivät olleet kuitenkaan vakiintuneet. Vuoden 1956 yleislakko korosti valtiovallan, maataloustuottajien MTK:n, työnantajajärjestöjen ja työntekijäjärjestöjen muodostaman nelikannan keskinäistä epäluottamusta ja Suomen työmarkkinasuhteiden epävakautta. SAK:n ja Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) yhteistyössä tapahtui laadullinen muutos vuosina 1960–1961.

Suomen työmarkkinoilla levottomat lakkovuodet ja rauhallisemmat vakautusjaksot seurasivat toisiaan. Suomen työmarkkinasuhteiden epävakaus johtui paljolti siitä, että vientisuhdanteista riippuvainen kansantalous koki nopeita taloudellisia vaihteluita. Myös sisäpolitiikka oli työmarkkinajärjestöjen näkökulmasta lyhytjännitteistä. Työnantajat suhtautuivat monilla työpaikoilla vihamielisesti ammattiyhdistystoimintaan, minkä vuoksi luottamusmiesten asema oli turvaton. Suomi poikkesi muista Pohjoismaista siten, että ammattiyhdistysliikkeen järjestövoima oli korkeintaan eurooppalaista keskitasoa.

Epäluottamus ja vastakkainasettelu olivat vallitsevia, kun SAK oli hajaannuksen vuoksi heikentymässä. Toisaalta STK pelkäsi eduskuntaan vuonna 1958 valitun vasemmistoenemmistön muut-tavan arvaamattomasti sosiaali- ja työlaainsäädäntöä. Vuosilomalain säätäminen keväällä 1960 osoitti STK:lle, että vasemmistoenem-mistöinen eduskunta pystyi ajamaan läpi merkittäviä uudistuksia työnantajien ja kokoomuksen vastarinnasta huolimatta.

SAK ja STK löysivät toisensa vuoden 1960 työttömyysturva-uudistuksessa, joka nosti korvauksia ja piden si työttömyyspäi-värahan maksuaikaa. Työttömyyskassalainmuutos paransi ammat-tiliittojen yhteydessä toimineiden työttömyyskassojen kykyä maksaa työttömyyskorvauksia. Jatkossa työnantajille määrätyt maksut kattoivat pääosan työttömyyskassojen kuluista. Ratkaisu oli työn-antajille halvempi kuin eduskunnan enemmistön syyskaudella 1959 hyväksymä mutta eduskunnan määrävähemmistön seuraavien eduskuntavaalien yli äänestämä yleinen työttömyysvakuutus. Maksukykyiset työttömyyskassat houkuttelivat ammattiliittoihin uusia jäseniä, joten uudistus oli SAK:n ja STK:n yhteinen voitto.

SAK esitti syksyllä 1960 STK:lle keskitettyä palkkaratkaisua vuosiksi 1961–1962. SAK:n esittämät palkankorotukset ja muut työsuhteenehtojen muutokset olivat työnantajille niin edullisia, että sopimus syntyi ennen SAJ:n perustamista. Syntynyt runkosopimus korosti SAK–STK-yhteistyöakselia ja sysäsi SAJ:n ja sen useimmat jäsenliitot sopimustoiminnassa pysyvästi sivuraiteelle.

Suomen työmarkkinakeskusjärjestöjen suhteiden uuden luot-tamuksellisen yhteistyövaiheen viimeisenä vahvistuksena syntyivät vuonna 1961 eduskunnan säätämät työeläkelait. Kansaneläkeuudistus vuonna 1956 loi Suomeen osin tasasuuruisen ja osin tarveharkintaisen peruseläketurvan. SAK ja STK eivät olleet ratkaisuun tyytyväisiä. Työmarkkinajärjestöt rakensivat työeläkekomitean työssä vuosina 1959–1960 yhteisen ehdotuksen. Poikkeuksellisesti eduskunta-aloite toi sen eduskunnan käsittelyyn. Suomen eläkemalli täydentyi ylei-sillä lakisääteisillä ansioeläkkeillä, joita yksityiset vakuutuslaitokset rahastoivat ja hallinnoivat. Porvarienemmistöiseksi vuoden 1962 eduskuntavaaleissa muuttunut eduskunta hyväksyi ammattiyhdis-tysliikkeen pitkään ajaman sairausvakuutuslain vuonna 1963.

Työajan lyhennys eteni asteittain. Viikkotyöaika oli lähes kaikilla aloilla vuonna 1959 enintään 45-tuntinen ja keskeytymättömässä kolmivuorotyössä 42-tuntinen. Vuonna 1960 säädetty vuosilomalaki takasi pysyvissä työsuhteissa oleville 18–24 päivän loman. 1960-luvulla SAK ja sen jäsenliitot ajoivat näyttävillä kampanjoilla työajan lyhennystä. SAK, Toimihenkilöiden ja Virkamiesten Keskusliitto (TVK), SAJ sekä STK sopivat kesäkuussa 1965 siirtymisestä 40-tuntiseen ja viisipäiväiseen työviikkoon vuoteen 1970 mennessä.

Eheytytys ja järjestörakenteen muutos

SAK:hon, SAJ:hin ja riippumattomiin liittoihin pirstoutuneen ammattiyhdistysliikkeen eheyttäminen vuosina 1964–1969 oli monipolvinen prosessi. Se eteni mukana olleiden mielestä liian hitaasti ja vaivalloisesti. Eheytytys kuitenkin edistyi kerran liikkeelle lähdettyään vastustamattomasti. Kaikkien keskeisten ammattiyhdistysvaikuttajien oli ainakin periaatteessa kannatettava ammattiyhdistysliikkeen voimien kokoamista, koska jäsenet olivat pääosin kyllästyneet ammattiliittojen välisiin vastakkainasetteluihin. Rinnakkaistoiminnan lopettamista kannattivat myös työnantajajärjestöt ja vuodesta 1966 alkaen maan hallituksen keskeiset ministerit, jotka arvioivat yhdistyneen ammattiyhdistysliikkeen kykenevän pitkäjänteisempään ja vastuullisempaan työmarkkinapolitiikkaan kuin keskenään kilpailevat organisaatiot olivat pystyneet.

Useiden ammattiliittojen keskeiset vaikuttajat keskustelivat ensin epävirallisesti eheytyksen edellytyksistä. Puoliviralliset eheytytysneuvottelut alkoivat keväällä 1965. Keskustelujen puolueettomana puheenjohtajana toimi sosiaalipolitiikan professori Heikki Waris. Sovintokeskustelut ajoivat Suomen Ammattijärjestön (SAJ) kriisiin. SAJ:n hallituksen enemmistö paheksui sitä, että puheenjohtaja Veikko Oksanen oli osallistunut näihin neuvotteluihin. Oksanen erosi tehtävästään luottamuspuolan vuoksi. Uudeksi puheenjohtajaksi valittiin SAJ:n pääsihteeri Jaakko Rantanen.

Ammattiliittojen johtomiehet veivät eheytytystä eteenpäin, koska suorat kontaktit keskusjärjestöjen puheenjohtajien välillä olivat

syvän epäluottamuksen vuoksi mahdollottomat. Tässä ns. Wariksen komiteassa syntyi keskusjärjestö- ja puoluerajat ylittävä luottamus, jonka varassa käytännölliset ratkaisut syntyivät. Wariksen johtamiin keskusteluihin osallistuneet 21 ammattiyhdistysmiestä antoivat maaliskuussa 1966 julkilausuman, jossa vaadittiin voimien kokoamista sekä esitettiin eheytymiselle periaatteellinen pohja ja yhteiselle keskusjärjestölle sääntöluonnos.

Lähestyvä SAK:n edustajakokous sai eheytyksen ajajat avaamaan yhdistymisen tiellä olleita poliittisia ja järjestöllisiä umpisolmuja. Monessa mukana olleen sosialidemokraattisen vaikuttajan Väinö Leskisen ja SKP:n puheenjohtaja Arne Saarisen johdolla käydyissä neuvotteluissa syntyi suositus, jossa sovittiin sosialidemokraattien ja kansandemokraattien asemien vahvistamisesta SAK:n johdossa. Tarkoitus oli lopettaa TPSL:n valta keskusjärjestön johdossa ja syrjäyttää Vihtori Rantanen SAK:n puheenjohtajan paikalta. Suosituksessa sovittiin keskusjärjestön sääntöjen muuttamisesta. Vuoden 1966 edustajakokous lisäsi ammattiliittojen itsenäisyyttä. SAK:n jäsenliitot saivat päätösvaltaa työehtosopimusneuvotteluissa ja työtaisteluihin ryhtymisessä.

Poliittinen sopimus piti SAK:n edustajakokouksessa kesäkuussa 1966, vaikka sekä TPSL ja SKP:n vähemmistö (taistolaiset) vastustivat esitettyä ratkaisua. Edustajakokous valitsi puheenjohtajaksi Maaseututyöväen Liiton puheenjohtajan Niilo Hämäläisen (sd.) ja toiseksi puheenjohtajaksi Suomen Elintarviketyöläisten Liiton puheenjohtajan Arvo Hautalan (komm.). Sihteereiksi tulivat Sulo Penttilä (sd.) ja Simo Elomaa (komm.). SAK:n työvaliokunnassa sosialidemokraattien ja kansandemokraattien edustus kasvoi ja TPSL:n asemat heikkenivät.

Varsinaiset eheytyksneuvottelut alkoivat SAK:n edustajakokouksen jälkeen. Lokakuussa 1967 sovittiin jo eheytyksmallista, jonka mukaan olisi lakkautettu kilpailevat keskusjärjestöt ja perustettu kokonaan uusi keskusjärjestö. Tämä heikomman keskusjärjestön, SAJ:n, kannattama eheytyksmalli olisi jättänyt rinnakkais- ja limitäisliittojen yhdistämisen epämääräiseen tulevaisuuteen. SDP ja SKP antoivat yhteisen puoluesuosituksen, jossa tuettiin tällaista eheytyksiä.

Pian SAJ kuitenkin menetti etulyöntiasemansa. Paljastus Yhdysvaltain tiedustelupalvelun (CIA) SAJ:lle antikommunistiseen toimintaan antamasta tuesta ravisutti Suomen ammattiyhdistysliikettä. SAJ:n maine ja yhtenäisyys olivat menneet. Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto erosi SAJ:stä, sillä liiton johto oli tyytymätön järjestön ulkopuolisesta rahoituksestaan tekemiin selvityksiin.

SAK oli koko hajaannuksen ajan jäsenmäärältään voimakkaampi kuin SAJ ja riippumattomat ammattiliitot yhteensä. Teollisuuden keskeiset ammattiliitot takasivat, että hajaannuskaudellakin SAK kykeni vaikuttamaan työmarkkinaratkaisuihin enemmän kuin sen kilpailijat. SDP:n puheenjohtaja Rafael Paasio arvio, ettei suurinta järjestöä voitu sivuuttaa eheytysratkaisuja tehtäessä. Keskeytyneet neuvottelut jatkuivat vuonna 1968 riippumattomien ammattiliittojen aloitteesta. Tällöin syntyi ratkaisumalli, jolla kaikki keskeiset ongelmat ratkaistiin yhdellä kertaa. Eheytykseen mukaan haluavien ammattiliittojen oli sitouduttava sekä yhteiseen keskusjärjestöön että järjestöjen päällekkäisyyttä purkavaan liittotason eheytysohjelmaan.

Liittotason eheytysohjelma oli rohkea. Useat pienet ammattiliitot sulautettaisiin yhteen teollisuusliittoperiaatteen mukaisesti. Ohjelmaan sisältyi yksi kokonaan uusi ammattiliitto: nopeasti 1960-luvulla kasvanut kemian ala saisi oman ammattiliiton. Eheytysohjelma muotoili SAK:n järjestörakenteen pitkälle tulevaisuuteen. SAK:n jäsenliitot ratkaisivat eheytysratkaisuisissa sekä pääosan hajaannusaikaa edeltäneistä liittorajariidoista että hajaannuksen vuoksi syntyneet rinnakkaisliitto-ongelmat.

Eheytyt tarjosi ammattiyhdistysliikkeelle hyvän tilaisuuden järjestörakenteiden uudistamiseen. Entistä selkeämpi järjestörakenne paransi ammattiliittojen toimintaa, kun yhden työntekijäryhmän edunvalvontaa hoiti vain yksi ammattiliitto. Näin ammattiliittojen jäsenet tiesivät vaikuttavansa oman alansa kehitykseen ja työehtosopimuksiin.

SAK:n eheytyminen varmistui maaliskuussa 1969, kun lähes kaikki eheytysohjeiden loppusuoralla mukana olleet järjestöt sopivat yhteisen keskusjärjestön muodostamisesta. Vuosikymmenen kestänyt hajaannus päättyi SAK:n ylimääräisessä

edustajakokouksessa 17.–18.6.1969. Samalla vietiin vuonna 1966 aloitettu vallansiirto keskusjärjestöltä jäsenliitoille vielä pitemmälle. Keskusjärjestön luonne ja nimi vaihtuivat. Keskusjärjestö muuttui entisestä koko ammattiyhdistysliikkeen johtokeskuksesta Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitosta itsenäisten mutta yhteistyöohjelmien ammattiliittojen muodostamaksi Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöksi (SAK).

Eheytyso prosessi muutti SAK:n ja sen jäsenliittojen suhdetta poliittiseen toimintaan. SAK korosti itsenäisyyttään ja riippumattomuuttaan poliittisista puolueista, mikä periaatteessa tarkoitti etäisyyden ottoa yleispolitiikasta. SDP:n ja SKP:n vahva panos eheytyso neuvottelujen vauhdittajina sekä SAK:n vuosien 1966 ja 1969 edustajakokouksia edeltäneet sopimukset poliittisista voimasuhteista hallintoelimissä ja toimitsijakunnassa rakensivat kuitenkin pohjan puoluepoliittisen ryhmätoiminnan virallistamiselle SAK:ssa ja useimmissa sen jäsenliitoissa. Avoin ryhmätoiminta loi puitteet työväenpuolueiden yhteistyölle ammattiliitoissa, mutta samalla se käänsi useiden ammattiyhdistysvaikuttajien huomion ammattiliittojen sisäisiin valtataisteluihin. Tämä tapahtui varsinkin ns. tasapainoliitoissa, joissa sosialidemokraattien ja kansandemokraattien kannatus oli lähes yhtä suurta.

Tulopolitiikan tulo

Suomen sisäpolitiikassa tapahtui nopeita muutoksia 1960-luvulla. Lähinnä SDP:n ja kokoomuksen luoma yhteisrintama presidentti Urho Kekkosen kaatamiseksi kuivui kokoon marraskuussa 1961, kun vastaehdokkaaksi nostettu Olavi Honka luopui Neuvostoliiton jättämän nootin vuoksi ehdokkuudesta. SDP liikkui vuosien 1963 ja 1966 puoluekokouksissa vasemmalle. Samalla puolue siirtyi vähitellen tukemaan ystävällisiä suhteita Neuvostoliittoon. SKDL:n ja SKP:n sisällä käytiin vilkasta keskustelua. Tavoitteeksi nousi vasemmiston yhteistyöedellytysten parantaminen. SKP:n edustajakokouksessa keväällä 1966 puolueen johtoon nousivat TPSL:n toimintaan SAK:ssa työlääntyneet ja SDP:n kanssa yhteistyöhön valmiit ammattiyhdistysvaikuttajat.

Eduskuntaan tuli vasemmistoenemmistö keväällä 1966. SDP:n edustajamäärä nousi 38:sta 55:een. SDP:n puheenjohtaja Rafael Paasio muodosti hallituksen, johon tulivat SDP, keskustapuolue (entinen maalaisliitto), SKDL ja TPSL. SDP palasi hallitukseen kahdeksan vuoden oppositiokauden jälkeen ja SKDL ensimmäisen kerran sitten vuoden 1948. Työväenpuolueiden hallitusyhteistyö antoi vahvan sivustatuen ammattiyhdistysliikkeen eheyttämispyrkimyksille.

Nopea rakennemuutos ja ulkomaankaupan vapautuminen Finn–EFTA-sopimuksen myötä kärjistikivät 1960-luvulla taloudellisia ongelmia. Suomen kansantalous ajautui noususuhdanteissa 1960-luvulta aina 1980-luvun lopulle saakka vaikeuksiin, kun kasvanut kysyntä johti tuonnin kasvuun ja maksutasevaikeuksiin. Suomalaisen tuotannon heikkoa kilpailukykyä kotimaassa ja vientimarkkinoilla korjattiin laskusuhdanteissa devalvoimalla eli alentamalla markan ulkoista arvoa. Devalvaatio vauhditti viennin kasvuun, mikä käynnisti noususuhdanteen. Noususuhdanne johti tuonnin kasvuun, inflaatioon, laskusuhdanteeseen ja uuteen devalvaatioon.

Kansainvälinen keskustelu toi 1960-luvun alussa Suomeen ajatuksen vakauttamisen mallista, jossa työmarkkinajärjestöt ja valtiovalta yhteistyöllä katkaisisivat inflaatiokierteen. Siinä talous-, sosiaali- ja työpolitiikan ratkaisut sekä palkat ja työehdot yhdistettiin samaan pakettiin. Tätä vakauttamisen mallia kutsuttiin tulopolitiikaksi. Vuonna 1964 talousneuvoston mietintö hahmotteli tulopolitiikkaa, jossa Suomen kaikki nelikantaiseen yhteistyöhön osallistuneet eli ammattiliitot, työnantajajärjestöt, maataloustuottajat ja valtiovalta sitoutuisivat edistämään kansantalouden tasaista ja suotuisaa kehitystä.

Suomalaisen tulopolitiikan lähtökohtana oli, että kaikki saisivat osan koko kansantalouden tuottavuuden noususta. Kuva tulopolitiikan sisällöstä tarkentui talousneuvoston tammikuussa 1967 hallitukselle tekemässä selvityksessä. Tulopolitiikka nähtiin parhaaksi keinoksi rauhoittaa työmarkkinat ja hidastaa inflaatiota. Talousneuvosto arvioi, että tulopolitiikka voisi siirtää kansanta-

louden kehityksen aiempaa tasaisemmalle kasvu-uralle. SAK:n talouspoliittinen asiantuntija Nils Nilsson suhtautui kuitenkin hyvin epäillen tulopolitiikkaan, jota hän piti suunnitelmana hillitä työvoimapulan aiheuttamaa palkkainflaatiota. Suomessa ei ollut työvoimapula vaan työttömyyttä ja maastamuuttoa.

Suomen markan devalvoinnin jälkeen hallitus käynnisti vuonna 1967 neuvottelut talouden vakauttamisesta työmarkkinajärjestöjen, Suomen Pankin ja maataloustuottajien kesken. Hallitus irrotti joulukuussa 1967 valtakunnansovittelija Keijo Liinamaan tulopolitiittiseksi virkamieheksi. Hallitusta neuvotteluissa edusti ensin valtionvarainministerinä ollut ja sitten pääministeriksi siirtynyt Mauno Koivisto.

Suomen työmarkkinajärjestelmä oli moninapainen. Kesustelut etenivät rinnakkain valtiovallan johtamina ja SAK–STK-akselilla. STK:n toimitusjohtaja Päiviö Hetemäki sekä SAK:n puheenjohtajat Niilo Hämäläinen ja Arvo Hautala hahmottelivat yhdessä tulevan ratkaisun sisältöä.

Toimihenkilökeskusjärjestö TVK, akateemisten AKAVA, liiketyönantajien LTK ja maataloustuottajien MTK olivat myös sopimusta tekemässä. Monipolviset neuvottelut johtivat laajan tulopolitiittisen kokonaisratkaisun syntyyn maaliskuussa 1968. Nimellä Liinamaa I tunnettu ratkaisu kytki vuoden 1969 sopimuskaudella palkat, hinnat, korot, työttömyysturvan, eläkeratkaisut, maataloustuet ja monet muut sosiaalipoliittiset ratkaisut tiiviiksi paketiksi.

Tulopolitiikka tasoitti palkkaeroja ja paransi ammattiyhdistystoiminnan edellytyksiä. Tasasuuruiset tunti- ja kuukausipalkkojen korotukset suosivat pienipalkkaisia. Solidaarinen pennilinja oli vallitseva myös seuraavissa tulopolitiittisissa ratkaisuisa. Ensin STK ja sitten myös muut työnantajakeskusjärjestöt sitoutuivat pidättämään ammattiliitoille menevät jäsenmaksut liittojen jäsenten palkoista. Valtiovalta antoi sivustatukea ammattiliitoille ja työnantajajärjestöille, kun lainsäädäntöä muutettiin niin, että työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksut oikeuttivat verovähennykseen.

SAK pystyi sekä työnantajajärjestöjen kanssa sopimalla että lainsäädännön kautta parantamaan luottamusmiesten työsuhte-

turvaa, toimintaoikeuksia ja palkkioita. Ammattiyhdistysliike kiinnittyi aiempaa läheisemmin työpaikoille, kun liittojen jäsenmäärät nousivat ja luottamusmiesten asema vahvistui olennaisesti.

Tulopoliittiset kokonaisratkaisut vakiinnuttivat maataloustuottajille jo vuosina 1956 ja 1958 maataloustulolailla säädetyn oikeuden samanlaiseen ansiokehitykseen kuin palkansaajilla. Kuntien työehdot yhdenmukaistuivat, kun vuonna 1970 perustettu Kunnallinen sopimusvaltuuskunta neuvotteli ja sopi kuntien puolesta työmarkkinaratkaisut. Valtion virkamiehet saivat jo vuonna 1943 saamansa neuvotteluoikeuden lisäksi myös sopimus- ja lakko-oikeudet. Valtion työntekijöiden ammattiliittojen sopimuskumppaniksi perustettiin Valtion työmarkkinalaitos.

Neljäntenä palkansaajien keskusjärjestönä STTK pääsi 1970-luvun lopulla neuvotteluosapuoleksi tulopoliittisiin neuvotteluihin, vaikka aiemmin mukana olleet työmarkkinakeskusjärjestöt olivat lähes yksimielisesti sitä vastustaneet.

Luokkasovun linja

Monet tahot arvostelivat tulopolitiikkaa, jossa hallitus, työmarkkinajärjestöt ja maataloustuottajat sopivat palkoista, maataloustuotteiden hinnoista ja tukiaisista sekä lainsäädännöstä. Poliittinen oppositio syytti työmarkkinajärjestöjä sanelusta, kun hallitus toi tulopoliittisten sopimusten mukaiset työmarkkina-, sosiaali- ja taluspoliittisen lainsäädännön muutokset eduskunnan hyväksyttäväksi. SKP:n puolueriita repesi hajaannukseksi, kun puolueen vähemmistö eli taistolaiset syyttivät puolueen enemmistöön kuuluvia ammattiyhdistysjohtajia valtiomonopolistisen kapitalismin pönkittämisestä. Taistolaisten iskulause oli 1970-luvulla: Alas tulopolitiikka, alas luokkasopu.

Avoimet työtaistelut lisääntyivät lähes jokaisessa Länsi-Euroopan maassa 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa. Samanaikaisesti vallankumoukselliset ryhmät voimistuivat nopeasti ylioppilaiden keskuudessa USA:ssa ja Länsi-Euroopassa. Myös Suomessa osa opiskelijoista ja akateemisesta väestä lähestyi työvä-

enliikettä. Esimerkiksi vuoden 1971 metalli- ja rakennuslakkojen aikana lakkolaiset pääsivät muutamilla paikkakunnilla ilmaisille lääkärin vastaanotoille.

Tulopolitiikka ei ollut 1970-luvulla vain talouden tasapainottamista. Eräät sosialidemokraatit, vaikutusvaltaiset työnantajajärjestöjen johtajat, useat oikeistopoliitikot ja myös Suojelupoliisi arvioivat 1970-luvuilla, että kärjistyneet työmarkkinaristiriidat, suuret työtaistelut ja jopa yksittäisten ammattiliittojen voimasuhteiden muutokset saattaisivat Suomessa käynnistää kumouksellisen liikehdinnän. Monet pelkäsivät – ja eräät äärivasemmistolaiset toivoivat – pikaista vallankumousta. Vallankumouksen pelko pehmitti osan työnantajista ja oikeistopoliitikoista kannattamaan sosiaalisia uudistuksia ja ammattiyhdistysliikkeen aseman vahvistamista. He halusivat varmistaa maltillisten sosialidemokraattien vaikutusvallan ja heikentää kommunistien vaikutusta ammattiyhdistysliikkeessä.

Ensimmäisten tulopoliittisten ratkaisujen aikana työllisyys parani, reaaliensiot nousivat, kansantulo kasvoi, työmarkkinat olivat rauhalliset ja inflaatio pysyi kurissa. Tällainen kehitys oli poikkeuksellista Suomessa. Tulopolitiikan kauteen siirtyminen ei kuitenkaan lopettanut Suomen talouden ja työmarkkinoiden epävakautta. Talouden nopeat suhdannevaihtelut ja ajoittain nopea inflaatio heikensivät vakaan työmarkkinakehityksen edellytyksiä. Suuret ammattiliitot kävivät pitkiä työtaisteluita. Noususuhdanteissa palkkaliikumukset (eli palkkojen nousu yli sopimuskorotusten) olivat suuria.

Suomi nousi 1970-luvulla työtaisteluissa kansainvälisesti kärkirykemään. Sen varmistivat ammattiliittojen johtamat työehtosopimusvaatimusten puolesta käydyt lakot ja paikalliset kamppailut. Työntekijät olivat aloitteellisia ja työnantajat puolustuskannalla. Lyhyiden paikallisten villien lakkojen määrä kasvoi nopeasti 1970-luvun alussa. Rakennusalan työsulut vuosina 1971 ja 1973 olivat poikkeuksellisia toimia työnantajapuolelta. Työtaistelujen ja niissä menetettyjen työpäivien määrät säilyivät korkeana 1980-luvulla. Edes lakkosakkojen korottaminen vuonna 1984 ei olennaisesti vähentänyt lakkoilua. Vasta 1990-luvun lama laski lakoissa ja työsuluissa menetettyjen työpäivien määrän Suomessa aiempaa olennaisesti alhaisemmalle tasolle.

Työntekijöiden neuvotteluasemaa vahvisti 1970-luvulla työvoimapula, joka johtui suuresta muuttoliikkeestä Ruotsiin. Lisäksi Ruotsin kokemukset saivat Suomeen palanneet työntekijät vaatimaan asiallisempaa kohtelua ja parempia työoloja. Työnantajien oli vaikea oppia neuvottelemaan ja sopimaan myös työpaikkatasolla vahvan ammattiyhdistysliikkeen kanssa. Paikallinen lakkoilu keskittyi miehille työpaikoille: satamiin, rakennuksille sekä metalli- ja paperiteollisuuteen, joissa työtaisteluista tuli tapa, osa paikallisten neuvottelujen rytmiä. Paikalliset työtaistelut tulehduttivat sosialidemokraattien ja kommunistien välejä varsinkin Metallityöväen Liitossa.

Suomen työmarkkinoilla seurasivat toisiaan laajat tulopoliittiset sopimukset, vain muodollisesti yhtenäiset kokonaisratkaisut, SAK:n ja suurten liittojen koordinoimat liittokierrokset ja SAK:n sivustakatsojaksi jättäneet liittokierrokset. Tulopoliittiset ratkaisut takasivat kaikille palkansaajille samat edut toimintaoikeuksissa, lakisääteisessä sosiaaliturvassa ja työaikasäännöksissä. Toisaalta yksittäisten ammattiliittojen saavuttamat loma-, palkka- tai muut työsuhte-edut saattoivat vähitellen siirtyä muiden alojen työehtosopimuksiin. Keskitetyt sopimukset ja eri alojen omat työehtosopimukset muovasivat näin työmarkkinasuhteita.

SAK:ssa ammattiliittojen solidaarinen yhteistyö ja avoin palkkakilpailu vaihtelivat. Työnantajien rivit eivät olleet suorat, koska vero-, eläke- ja sosiaaliturvaratkaisuissa pääoma- ja miesvaltaista teollisuutta edustavan STK:n edut menivät ristiin ja työvoima- ja naisvaltaista yksityistä palvelusektoria edustavan LTK:n kanssa. Tulopoliittiset kokonaisratkaisut ja liittokierrokset olivat Suomen työmarkkinajärjestöjen tapa sopeutua epävakaaaseen talouteen. Vaihteleva sopimusrytmi tarjosi monenlaisia mahdollisuuksia eri alojen välisten jännitteiden joustavaan purkamiseen.

Suomen työmarkkinamalli oli 1970- ja 1980-luvuilla kolmikantainen mutta samalla moninapainen. SAK:n, STK:n ja valtiovallan muodostama kolmio ei yksin ohjannut kehitystä. Myös STTK, TVK, AKAVA, LTK, Kunnallinen sopimusvaltuuskunta ja valtion työmarkkinalaitos vaikuttivat kehitykseen. Se toi Suomen työmarkkinasuhteisiin samanaikaisesti epävakautta ja jäykkyyttä sekä toisaalta jatkuvuutta ja joustavuutta. Yksittäiset työnantaja-

tai työntekijäkeskusjärjestöt tekivät välillä irtiottoja keskinäisten velvollisuuksien ja tasatahtisten muutoksien sopimusjärjestelmästä. Toisinaan taas yksi työntekijäkeskusjärjestö jäi tai jätettiin tulopoliittisten ratkaisujen ulkopuolelle.

Kattavien tulopoliittisten ratkaisujen perusajatuksena oli, että kohtuullinen kompromissi edistää parhaiten koko kansantalouden etua. Työnantaja- ja työntekijäjärjestöt arvioivat tällaisen luokkasovun pitkällä tähtäimellä turvaavan parhaiten myös heidän omien jäsentensä edut. SAK oli tällä luokkasovun linjalla.

Työturvallisuus paranee

Teollistuneet maat puuttuivat varhain lainsäädännöllä yritysten ja muiden organisaatioiden toimintavapauteen, kun tavoitteena oli työturvallisuuden parantaminen. Perusteena oli se, että työmarkkinoilla heikommassa asemassa olevat työntekijät eivät saaneet joutua kohtuuttomien terveydellisten riskien kohteeksi työssään. Suomessakin työelämän lainsäädäntö alkoi työväensuojeluna, kun vuonna 1889 annettiin armollinen keisarillinen asetus teollisuusammateissa toimivien työntekijöiden suojelusta.

Valtiovalta tarkasteli työvoiman suojelua yhteiskuntataloudellisesti. Työtapaturomissa tai työperäisten sairauksien vuoksi työkykynsä menettäneet muuttuivat perheen elättäjistä ja veronmaksajista muista riippuvaisiksi. Tämä oli perusteena sille, että tapaturmavakuutuksen ja työkyvyttömyyseläkkeiden kustannukset tuli kerätä työnantajilta.

SAK:n puheenjohtaja Niilo Hämäläinen kuvasi työsuojelun eturistiriitaa vuonna 1972 näin:

Kun kysymys on aina työntekijän terveydestä ja turvallisuudesta ja varsinkin harvoin työnantajan omasta terveydestä ja turvallisuudesta, on ymmärrettävää, että työnteekijäpuolen vaatimukset menevät pitemmälle kuin mihin työnantajat ovat vapaaehtoisesti halukkaita menemään.

Työtapaturomissa ja ammattitaudeissa tulevat raa'asti esiin työelämän karuimmat puolet ja ristiriidat, kun vastakkain ovat ta-

loudellinen voitontavoittelu ja yksilön henki, terveys ja toimintakyky. Kapitalistien ja työväen luokkaristiriita ei ole kuitenkaan ainoa näkökulma työsuojeluun. Onnettomuudet rakennustyömailla, tehtaissa, varastoissa, kaupoissa ja konttoreissa olivat myös työnantajien ongelma, koska ne aiheuttivat lyhyempiä tai pitempiä keskeytyksiä työntekoon. Ammattitaitoisten työntekijöiden menettäminen tapaturman tai ammattitaudin vuoksi aiheutti ongelmia myös työnantajalle.

Useat työpaikat olivat vielä 1970-luvulla hyvin vaarallisia. Työ tuli iholle ja toisinaan ihon läpi. Työntekijöiden terveys oli välittömässä ja pitkäaikaisen työskentelyn vuoksi hiipivässä vaarassa, kun erilaiset metallit, kivi-, tekstiili- tai muu pöly, kaasut, liuottimet ja tomut tunkeutuvat työntekijän elimistöön. Työntekijät saattoivat altistua säteilylle, melulle, tärinälle, vedolle, kylmyydelle, kuumuudelle tai lämpötilan vaihteluille. Metsätyömiehet kärsivät tärinätaudista ja kiviporarit pölykeuhkoista. Moottorisahojen takapotkut aiheuttivat tapaturmia. Salakavalin vaara oli asbesti, joka aiheutti vuosikymmeniäkin altistumisen jälkeen syöpäsairauksia. Työläisammateissa vain harvat kestivät töissä 65 vuoden eläkeikään.

Työsuojelututkimus, -lainsäädäntö ja -koulutus muuttuivat 1970-luvulla työntekijöiden kannalta laadukkaammiksi ja runsaammiksi. Työläisen arki muuttui paremmaksi, kun työsuojelulainsäädäntö uudistui. Luottamusmiehen rinnalle tuli useille työpaikoille työsuojeluvaltuutettu, mikä paransi työsuojelumääräysten noudattamista ja muutti työprosesseja turvallisemmiksi. Työpaikan työsuojeluyhteistyö sai tasapuolisemmat ja pysyvämmät muodot.

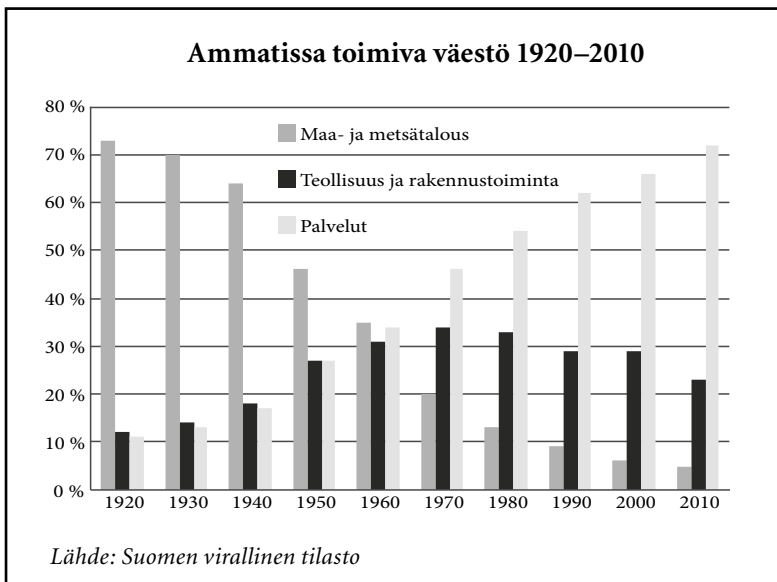
Työnantajakeskusjärjestö STK arvioi 1970-luvulla yhteistyösuhteet ammattiyhdistysliikkeeseen välttämättömiksi työrauhan ja yhteiskuntarauhan turvaamiseksi. Työnantajien yhteistyö ammattiyhdistysliikkeen kanssa keskittyi Työturvallisuuskeskuksen toiminnan laajentamiseen. Työturvallisuuskeskuksen toiminta oli työmarkkinajärjestöjen keskinäistä yhteistyötä, jonka yhtenä juonteena oli hillitä valtion perustamassa Työsuojeluhallituksessa vaikuttaneiden kommunistien mahdollisuuksia lietsoa luokkataisteluhenkä työpaikoilla.

Suomessa työturvallisuuden parantaminen ei kuitenkaan tapahtunut vain työmarkkinajärjestöjen sopuisalla yhteistyöllä eikä

ensisijaisesti vähentämällä Työsuojeluhallituksen vaikutusvaltaa. SAK tukeutui työsuojelusopimusta uudistettaessa vuosina 1975–1976 nimenomaan Työsuojeluhallituksen päätöksiin. Edes SAK:n sosialidemokraatit eivät pitäneet Työturvallisuuskeskuksen järjestämää yhteistä koulutusta ja valistusta parhaana keinona edistää työsuojelua. SAK halusi itsenäisesti järjestää työsuojelukoulutusta työsuojeluvaltuutetuille.

Yhteiskunnan muutos ja ammattiyhdistysliikkeen nousu

Nopeat rakennemuutokset ovat myllänneet suomalaista yhteiskuntaa. Markkinatalous ryhmittää jatkuvasti uudelleen tuotannon keskeiset voimavarat: työn ja pääoman. Suomen kehitys on luonut uusia mahdollisuuksia ja aiheuttanut vakavia ongelmia. Peltoja on raivattu ja metsitetty. Tehtaita, kaivoksia, kauppoja, postitoimistoja, pankkeja, sairaaloita ja kouluja on rakennettu, avattu ja suljettu.

Dramaattisinta oli maa- ja metsätalouden työvoimatarpeen romahdus, kun traktorit ja moottorisahat korvasivat ihmisten ja hevosten lihasvoimaa. Seurauksena oli maaseudulla aiemmin yleisen vajaatyöllisyyden muuttuminen jatkuvaksi työttömyydeksi sekä muuttoliike kaupunkeihin ja siirtolaisuus Ruotsiin. Maaseudun väkiluku kääntyi laskuun, kun Suomi muuttui palkkatyöyhteiskunnaksi. Väen vähentymisestä huolimatta maataloustuotanto ja metsien hakkuumäärät ovat kasvaneet.

Muuttoliike Suomesta Ruotsiin tai maalta kaupunkeihin on näkökulmasta riippuen tulkittu joko loistavaksi menestystarinaksi tai suureksi onnettomuudeksi. Toisten elämään kuuluivat avautuneet mahdollisuudet, toisten kohtalona oli työttömyys. Yhteiskunnallinen murros aiheutti monia sosiaalisia ongelmia mutta tarjosi samalla uusia mahdollisuuksia. Esimerkiksi naisten osallistuminen ansiotyöhön lisääntyi dramaattisesti 1970-luvulla, mikä sai työmarkkinajärjestöt vaatimaan lisää kunnallisia päivähoitopaikkoja.

Suomi muuttui olennaisesti. Asuntojen tilavuus ja varustetaso parantuivat. Soratiet saivat kestopäällysteen. Teollisuus ja palvelutuotanto kasvoivat. Työ- ja talouselämän suuret muutokset nostivat tuottavuutta ja lyhensivät työaika. Suomalainen palkkatyöyhteiskunta syntyi 1960- ja 1970-luvuilla, sillä vasta tuolloin enemmistö työikäisistä miehistä ja naisista kytkeytyi tiiviimmin palkkatyöhön, kun omavaraistalous ja sesonkityöt vaihtuivat pysyvämpiin työsuhteisiin. Suomen yhteiskunnallisen kehityksen keskeisiä tunnusmerkkejä olivat eliniän, koulutustason ja kulutuksen kasvaminen.

Tämän myllerryksen keskellä Suomen työmarkkinat siirtyivät tulopolitiikan kauteen ja SAK eheytyi. Elinkeinorakenteen muutos ja SAK:n ajama solidaarinen palkkapolitiikka takasivat sen, että tulonjako tasoittui nopeasti 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa. Suomi muuttui nopeasti tulonjaoltaan yhdeksi maailman tasa-arvoisimmista maista.

Lähes kaikkien ammattiliittojen jäsenmäärät kasvoivat. Järjestäytyminen muuttui kansalaistavaksi. Poliittisen syrjinnän väheneminen, luottamusmiesten aseman vahvistuminen, ammattiliittojen työttömyyskassat ja jäsenmaksujen työnantajaperintä

Suomen yhteiskunta koki nopean rakennemuutoksen 1960- ja 1970-luvuilla. Elin-tason nousu ja muuttoliike antoivat rakennustyöläisille töitä, mutta suhdannevaihtelujen vuoksi rakentajat joutuivat usein kärsimään työttömyydestä.

Kuva: Työväen Arkisto.

vauhdittivat SAK:n ja koko suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen ennätyselliseen kasvuun. Köyhät ja epävakaat ammattiliitot, joiden palveluksessa oli vain vähän henkilökuntaa, muuttuivat 1970-luvulla merkittäviksi yhteiskunnallisiksi instituutioiksi.

Suomen ammattiyhdistysliike jakautui erilaisten järjestäytymisperiaatteiden mukaisesti ammattiliittoihin ja keskusjärjestöihin. Järjestöraajat olivat kuitenkin kohtuullisen selkeät. Järjestäytyminen johonkin ammattiliittoon tai keskusjärjestöön ei Suomessa ole ollut puoluepoliittinen tai uskonnollinen valinta kuten monissa muissa Euroopan maissa. SAK:n ja muiden keskusjärjestöjen jäsenenä oli kaikkien eduskuntapuolueiden kannattajia.

Esimerkiksi Saksassa ja Englannissa ammattiyhdistysliikkeen alamäki alkoi, kun naiset hakeutuivat ansiotyöhön ja palvelualojen työllisyys kasvoi. Suomen ammattiyhdistysliikkeen tilanne oli itse

asiassa näitä maita heikompi vielä 1960-luvulla. Suomessa eheytyksen ja tulopoliittisten ratkaisujen luoma ammattiyhdistystoiminnan vahva kasvukierre työpaikoilla ja koko yhteiskunnassa veti myös naisvaltaisten alojen työntekijät mukaan ammattiliittoihin.

Suomen ammattiyhdistysliikkeen läpimurto tapahtui samanaikaisesti, kun koko suomalainen yhteiskunta modernisoitui. Ammattiyhdistysjäsenyys oli tuolloin osa uudenaikaista elämää samalla tavalla kuin juokseva vesi, televisio tai yksityisauto. Ammattiyhdistysliike oli Suomessa 1970-luvun alussa tuore voima työpaikoilla ja yhteiskunnassa. Suomen – lähes koko muusta Euroopasta poikennut – epävakaa mutta nopea talouskasvu 1980-luvulla loi ammattiyhdistystoiminnan vakiintumiselle hyvät puitteet aina vuoteen 1990 saakka. Uusia edistysaskeleita kyettiin ottamaan. Palkat ja sosiaaliturva paranivat, julkiset palvelut laajenivat, lomien pitivät ja työaika lyheni.

Saavutuksia ja tyytymättömyyttä

Eduskunnan tekemät sosiaalipoliittiset päätökset, joista huomattava osa oli työmarkkinajärjestöjen neuvottelemia ja tulopoliittisissa kokonaisratkaisuisissa sopimia uudistuksia, muoivasivat Suomesta hyvinvointivaltion. Hyvinvointivaltion rakentaminen oli jatkuvaa poliittista kamppailua, jota käytiin eduskunnassa, hallituksessa ja tulopoliittisissa sopimusneuvotteluissa. Kansanterveyslaki, peruskoulu-uudistus, kunnallisen päivähoidon laajeneminen, työttömyysturvan parantaminen ja eläkelakien uudistaminen tekivät Suomesta aiempaa tasa-arvoisemman ja oikeudenmukaisemman yhteiskunnan.

Kokoomus vastusti julkisten palvelujen laajentamista ja koulutuksellista tasa-arvoa. Keskustapuolue halusi suunnata valtiiovallan tuen maatalouteen ja maaseudulle. Suomen Maaseudun Puolue syytti muita puolueita tavallisen kansan unohtamisesta. SKP ja SKDL pitivät useita sosiaalisia uudistuksia riittämättöminä. SAK arvosteli ajoittain kitkerästi elintarvikkeiden hintoja, maatalouteen suunnattuja tukiaisia ja maanviljelijöiden eläkelakeja, koska palkkatyöläiset joutuivat kustantamaan nämä tulonsiirrot.

Tasavallan presidenttinä oli Urho Kekkonen, kun ensimmäiset tulopoliittiset sopimukset tehtiin 1960-luvun lopulla. Hän oli aluksi sivussa mutta siirtyi vuonna 1970 tulopolitiikan keskikentälle. Kekkonen teki SAK:n puheenjohtajan Niilo Hämäläisen ja STK:n toimitusjohtajan Päiviö Hetemäen valmisteleman esityksen vuoden 1971 tulopoliittiseksi kokonaisratkaisuksi. Presidentti vetosi television suorassa lähetyksessä SAK:n valtuustoon, jotta tämä UKK-sopimuksen nimekseen saanut ratkaisu olisi hyväksytty. Suomen sisäpolitiikka oli epävakaa, koska hallitukset ja hallituspohja vaihtuivat tiheään. Presidentti Kekkonen hajotti eduskunnan sekä vuonna 1972 että vuonna 1975, mikä lisäsi sisäpolitiikan epävakautta. Vuonna 1974 Kekkonen valittiin poikkeuslailla jatkamaan presidenttinä neljäksi vuodeksi.

Kekkonen valittiin vuonna 1978 vielä kuudeksi vuodeksi jatkamaan tehtävässään, kun kaikki suuret puolueet asettivat hänet ehdokkaakseen. 81-vuotias Kekkonen luopui vuonna 1981 vakavan sairauden vuoksi tehtävästään. Sosialidemokraatti Mauno Koivisto valittiin seuraavaksi presidentiksi. Vallanvaihto vaikeutti sosialidemokraattien ja keskustapuolueen hallitusyhteistyötä, mutta punamultayhteistyö jatkui vielä 1980-luvulla.

SDP:n ja keskustapuolueen pitkäaikainen hallitusyhteistyö päättyi vuonna 1987, jolloin SDP ja kokoomus muodostivat yhdessä pienempien porvaripuolueiden kanssa ns. sinipunahallituksen. Vasemmisto menetti kannatustaan eduskunta- ja kunnallisvaaleissa, kun SDP:n kannatus pysytteli sitkeästi 24 prosentin kahden puolen ja SKDL:n kannatus laski. Presidentinvaaleissa vasemmisto menestyi pitkään paremmin. SDP:n asettama presidenttiehdokas voitti vaalit vuosina 1982, 1988, 1994, 2000 ja 2006. Kokoomuksen ehdokas Sauli Niinistö voitti vuoden 2012 presidentinvaalit.

Suomen talous- ja työmarkkinakehitys oli jatkuvasti vaihtelevaa. Esimerkiksi työtaisteluiden lukumäärä ja laajuus vaihtelivat lähes vuosittain. Rakennus- ja metallialan lakot vuonna 1971 ja rakennusalan työsulku ja lakko vuonna 1973 olivat sitkeitä voimainkoitoksia jotka korostivat, ettei tulopolitiikan kauteen siirtyminen tuonut työmarkkinoille nopeasti rauhanomaista rinnakkaiseloä. SKP:n sisäiset kiistat ja SKDL:n siirtyminen oppositioon tulehdutti

yhteistyösuhteita SAK:ssa. SAK:n hallituksessa kansandemokraattinen ryhmä äänesti 1970-luvun alussa usein tulopoliittisten ratkaisujen ja keskusjärjestösopimusten hyväksymistä vastaan. SAK:ssa ja sen ammattiliitoissa sosialidemokraattien ja kansandemokraattien yhteistyötä vaikeutti se, että sosialidemokraatit yleensä koettivat estää villit lakot ja kommunistit suhtautuivat niihin myönteisemmin.

Palkkarakenteen muutos ja kiinteäpalkka-alojen ongelmat saivat ammattiliitot ajamaan työtaisteluin ratkaisuja omiin alakohdaisiin ongelmiinsa. Suomen vientiteollisuuden vahvat ammattiliitot, kuten Paperiliitto ja Metalliliitto, hoitivat ansiokehityksensä keskeisille työntekijäryhmille joustavia palkkausjärjestelmiä kehittämällä, paikallisin neuvotteluin ja toisinaan lakoin vauhditetuilla palkkaliikumilla. Kotimaan asiakaskuntaa palvelle tuotannon kiinteäpalkkaiset työntekijät ajoivat etujaan liittolakoilla. Julkisella sektorilla SAK:n ammattiliittojen neuvotteluasema oli vahva, joten niiden työ- ja virkasopimusratkaisut syntyivät neuvotellen. Muiden keskusjärjestöjen ammattiliitot tekivät julkisella sektorilla irtiottoja ja olivat valmiit tarttumaan lakkoaseeseen.

Hajanainen työmarkkinakehitys ei kuitenkaan vienyt työmarkkinajärjestöiltä halua tai kykyä uusien tulopoliittisten kokonaisratkaisujen tekemiseen. Vuosiksi 1974–1975 solmittuun Lindblom-sopimukseen sisältyi merkittäviä eläke-, äitiysloma- ja lapsilisäetujen parannuksia. Isyy vapaa tuli osaksi vanhempainvaapaata vuonna 1978.

Tulopoliittiset ratkaisut ja liittokohtaisissa sopimuksissa muodostunut tai valtakunnansovittelijan esittämä yleinen linja hylsivät yksittäisten ammattiliittojen mahdollisuuksia tehdä suuria irtiottoja työehtosopimusneuvotteluissa. Suomi ajautui taantumaa 1970-luvun puolivälissä, jolloin työttömyys lisääntyi nopeasti. Suomen työmarkkinoiden organisoitua joustavuutta kuvaa, että SAK suostui joulukuussa 1977 siirtämään vuodelle 1978 jo sovittujen palkankorotusten voimaantumaa.

SAK teki eri kysymyksiä koskeneita keskusjärjestösopimuksia STK:n ja LTK:n kanssa 1970- ja 1980-luvuilla. Kyse oli jatkuvasta prosessista, jossa vanhoja sopimuksia täydennettiin, uusista etui-

suuksista sovittiin ja keskinäisiä pelisääntöjä täsmennettiin. Osa sopimuksista tehtiin muuttuneen lainsäädännön soveltamisesta käytännön työelämään. Esimerkiksi vuonna 1976 keskusjärjestöt tekivät työsuojelun valvontalakiin liittyneen työsuojelusopimuksen.

SAK:n suurimpien ammattiliittojen jäsenkehitys 1970–2000

vuosi	KTV	Liike	Metalli	Rakennus	VTY
1970	64 812	40 385	105 614	82 948	62 436
1980	146 120	94 189	157 214	88 449	111 579
1990	200 906	114 718	142 527	99 646	102 317
2000	208 000 *	129 590	170 114	79 476	35 855 **

**) Kunta-alan ammattiliiton KTV:n oma arvio*

****) Valtion liikelaitosuudistus ja yksityistämistoimet olivat johtaneet useiden jäsenliittojen eroamiseen Valtion yhteisjärjestö VTY:stä ja niiden liittymiseen suoraan SAK:hon.*

SAK:n muuttui jäsenkunnaltaan vuosina 1970–2000, kun yksityisen palvelusektorin, julkisen alan ja autoliikenteen ammattiliitot kasvoivat. Jäsenmääriään kasvattaneet Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto (AKT) sekä Hotelli- ja Ravintolatyöntekijäin Liitto (HRHL) arvostelivat SAK:n tekemien tulopoliittisten sopimusten palkkaratkaisuja 1980-luvulla. Ne irtautuivat syntyneistä kokonaisratkaisuksista, koska ne arvioivat yleisiin sopimuskorotuksiin tyytymisen johtavan käytännössä muita aloja huonompaan ansiokehitykseen.

Tulopoliittiset ratkaisut vauhdittivat palkkatyöhön kytkeytyvän sosiaaliturvan (eli sosiaalisen palkan) uudistamista 1980-luvulla. Sosiaalietuuksien tasoja korotettiin ja ne muutettiin ansiosidonnaisiksi. Samalla aiemmin verovapaat etuudet muuttuivat verotettavaksi tuloksi. Kaksivuotinen tuloratkaisu vuosiksi 1981–1982 (Pekkanen I) sisälsi sairaus-, liikenne- ja tapaturmavakuutusuudistuksen. Työttömyysturvan tasokorotus ja ansiosidonnaisuus toteutui osana vuosien 1984–1985 tulopoliittista ratkaisua (Pekkanen II).

SAK näytti voimattomalta, kun eduskunta – Kalevi Sorsan (sd.) hallituksen esityksestä – kesäkuussa 1984 nosti työehtosopimuksien vastaisista työtaisteluista säädettyjen hyvityssakkojen eli ns. lakkosakkojen enimmäismäärää. Taloudellinen noususuhdanne, hyvä työllisyys ja ammattiyhdistysliikkeen sisäinen arvostelu vauhdittivat SAK:n hyviin saavutuksiin 1980-luvun puolesta välistä alkaen. Vuosityöaika lyheni ensin 32 tunnilla, kun useilla aloilla otettiin käyttöön ns. pekkaspäivät.

SAK ajoi työajan lyhennyksiä päättäväisesti keväällä 1986, mutta AKAVA, STTK ja TVK solmivat yllättäen yksityisen sektorin työnantajakeskusjärjestöjen STK:n ja LTK:n kanssa ns. toimihenkilötupon. Sivuun sysätty SAK onnistui kaksipäiväisellä yhteislakolla painostamaan STK:n tekemään erillisen keskitetyn ratkaisun, joka sisälsi 68 tunnin vuosityöajan lyhennyksen. Näin vuosityöaika lyheni SAK:n sopimusaloilla yhteensä 100 tuntia 1980-luvulla. Suomen työmarkkinoiden moninapaisuus korostui, kun LTK ei suostunut tulemaan mukaan SAK:n, STK:n ja valtiovallan tekemään ratkaisuun.

Toimihenkilökeskusjärjestöjen lähteminen omille teilleen tulopolitiikassa liittyi pyrkimykseen yhdistää AKAVA, STTK ja TVK yhdeksi toimihenkilöiden ammatilliseksi keskusjärjestöksi. Suunnitteilla ollut toimihenkilökeskusjärjestö ja SAK:n joutuminen eristyksiin työehtosopimusneuvotteluissa olivat uhkakuvia, jotka eivät toteutuneet, mutta ne saivat SAK:n tiivistämään yhteistyötään muiden keskusjärjestöjen kanssa. Syntyi palkansaajakeskusjärjestöjen yhteistyö.

Kokoomus ja sosialidemokraatit muodostivat pääministeri Harri Holkerin (kok.) hallituksen rungon vuonna 1987. Hallitus ryhtyi uudistamaan useita työlakeja, joiden valmistelu ei edistynyt kolmikantaisesti, kun työnantajajärjestöt vastustivat palkansaajien työsuhdeturvan kehittämistä. Työmarkkinajärjestöt eivät päässeet sopuun työsuhdeturvan uudistuksessa, joten hallitus linjasi työsopimus- ja yhteistoimintalain muutokset tammikuussa 1988. Työnantajapuoli oli katkera. Se katsoi, että SAK ja muut palkansaajajärjestöt olivat käyttäneet hyväkseen poikkeuksellisen edullista tilannetta ja sivuuttaneet kolmikantaisen valmistelun omaksi edukseen.

Poliittinen ryhmätoiminta oli osa ammattiyhdistystoiminnan arkea varsinkin niissä ammattiliitoissa, joissa sosialidemokraattien ja kansandemokraattien väliset voimasuhteet olivat tasaiset. Poliittisen valtataistelun luoma jako kahteen leiriin oli voimistanut yli ammatti-, sopimusala- ja ikäryhmien ulottuvaa yhteishenkeä puolue ryhmien sisällä. Puoluepoliittisen kamppailun pehmeneminen loi uusia jännitteitä. Eri ammattiliittojen keskinäiset eturistiriidat ja tulonjakokiistat kärjistyivät 1980-luvun lopulla. Eri toimialat – teollisuus ja rakentaminen, julkiset palvelut ja yksityinen palvelutuotanto – alkoivat ryhmittyä ajamaan omia etujaan sekä SAK:n sisällä että yli keskusjärjestörajojen. Uudet ryhmitykset toivat SAK:n toimintaan ja tulopolitiikkaan uusia jännitteitä.

Naisen paikka SAK:ssa

Järjestäytynyt yhteistyö on antanut yksittäisille työntekijöille mahdollisuuden vaikuttaa oman elämänsä ehtoihin ammattiliittojen ja keskusjärjestöjen kautta. Työntekijöiden järjestäytyminen on parantanut ihmisoikeuksia niin työpaikoilla kuin koko yhteiskunnassa. Ammattiyhdistysliikkeen jäsenet ovat pystyneet Suomessa vaikuttamaan palkkoihin, työaikoihin, työoloihinsa ja yhteiskuntapolitiikkaan. Vahva vaikutusvalta on tuonut toimintaan jännitteitä. Tämä näkyy, kun tarkastellaan naisten asemaa ja vaikutusvaltaa ammattiyhdistysliikkeessä.

Naiset eivät ole olleet ammatillisen järjestäytymisen eturintamassa, vaikka naisten osuus palkkatyöväestä on Suomessa ollut muuhin Pohjoismaihin verrattuna suuri. Naisten osuus jäsenkunnasta oli Suomen Ammattijärjestössä vuosina 1907–1929 parhaimmillaan vain noin 22 prosenttia. Vuoteen 1969 asti SAK:ssa oli naisia alle 30 prosenttia. Ammattiyhdistysliikkeen eheytyksen jälkeen naiset alkoivat liittyä ammattiliittoihin aiempaa yleisemmin. Palvelualojen naiset vauhdittivat osaltaan ammatillisen järjestäytymisen nousua. SAK:n jäsenmäärä kasvoi 1970-luvun alussa nopeasti, mutta naisten jäsenmäärä kasvoi suhteellisesti vielä nopeammin. Vuonna 1975 SAK:n jäsenistä yli 40 prosenttia oli naisia.

Miesten ja naisten osuudet SAK:n jäsenkunnasta 1970–2010

	miehet	%	naiset	%	yhteensä
1970	440 234	67,7	209 999	32,3	650 233
1980	590 460	57,3	438 379	42,7	1 028 839
1990	585 050	54,6	486 274	45,4	1 071 324
2000	578 339	54,0	492 482	46,0	1 070 821
2010	553 983	53,3	485 572	46,7	1 039 555

Ennen ensimmäistä maailmansotaa vain palvelijattarien ja ompelijain liittojen puheenjohtajat olivat naisia. Naiset jäivät sivuun, kun nämä liitot yhtyivät suurempiin liittokokonaisuuksiin. Suomen Ammattijärjestön toimikuntaan valittiin kaksi naista järjestön perustavassa kokouksessa vuonna 1907, mutta tämän jälkeen valittiin väisti pitkään naisia. Naiset perustivat puolueiden rinnalle naisliitot ja ammattiosastojen sisälle omia naisjaostoja. Useat miehet pitivät tällaista erillistoimintaa tarpeettomana ja jopa työväenliikkeen kokonaisedun kannalta vahingollisena.

SAK:n edustajakokous vuonna 1937 velvoitti työvaliokunnan perustamaan SAK:lle viisijäsenisen naisjaoston ja palkkaamaan vakinaisen naistoimitsijan. Päätös syntyi kipakan keskustelun jälkeen äänin 38–32. Naisjaosto aloitti toimintansa vuonna 1938. Se muuttui vuonna 1970 naisvaliokunnaksi, jonka työtä jatkoi vuodesta 1986 alkaen SAK:n tasa-arvovaliokunta. Uuden vuosituhannen alussa tapahtui laadullinen muutos, kun erillinen tasa-arvovaliokunta lakkautettiin. Naisten ja miesten erityiset ongelmat työelämässä ovat kuitenkin keskusjärjestön tasa-arvotyön keskiössä. Siksi SAK teki vuonna 2012 tasa-arvoministeri Paavo Arhinmäelle esityksen miesten asemaa tutkivan komitean perustamisesta.

Julkisten ja yksityisten palvelujen kasvu 1960-luvulta alkaen on lisännyt naisten osallistumista palkkatyöhön. Esimerkiksi keittiötyötä oli tarjolla sekä kunnissa että yksityisissä lounasravintoloissa. Suomen naiset liittyivät sankoin joukoin ammattiyhdistysliikkeeseen. Vähitellen naisia alkoi näkyä myös ammattiyhdistysliikkeen johtotehtävissä.

Kuva: Työväen Arkisto.

Ammattiliiton johtaminen ja toimitsijatyö olivat sukupuolten välisen työnjaon näkökulmasta miesten töitä aina 1970-luvulle saakka, vaikka yksittäiset naiset toimivatkin ammattiyhdistysliikkeessä näissä tehtävissä. Esimerkiksi vuonna 1947 Laura Härmä valittiin SAK:n työvaliokuntaan ja Elina Vuohio Vaatetustyöläisten Liiton puheenjohtajaksi. SAK:n hallituksessa oli vuosina 1969–1975 vain yksi nainen. Olennainen muutos SAK:n jäsenliitoissa tapahtui vuonna 1986, kun Kumi- ja nahkatyöväen Liitto, Tekstiili- ja vaatetustyöväen Liitto ja Liiketyöntekijäin Liitto valitsivat puheenjohtajikseen naiset.

Naisten osuus SAK:n hallituksen jäsenistä nousi vuoteen 1991 saakka mutta kääntyi sitten laskuun. Vuonna 2011 SAK:n

hallitukseen valittiin 17 miestä ja kolme naista. Jäsenliittojen puheenjohtajien joukossa on vuonna 2013 vain muutama nainen. Toisaalta Ann Selinin johtama Palvelualojen Ammattiliitto PAM on keskusjärjestön toiseksi suurin liitto.

Miesjohtoinenkin ammattiyhdistysliike on ajanut tasa-arvotavoitteita. Solidaarinen palkkapolitiikka on pitkään ollut osa SAK:n sopimuspolitiikkaa. Ensimmäisten tulopoliittisten sopimusten pennilinjaiset palkankorotukset hyödyttivät eniten pienipalkkaisia naisia. Kiinteäpalkka-alojen naisten ansiokehitykseen ovat 1990-luvulla vaikuttaneet olennaisesti tulopoliittisten sopimusten tasa-arvoerät, joita ilman miesten ja naisten välinen palkkakuilu olisi kasvanut.

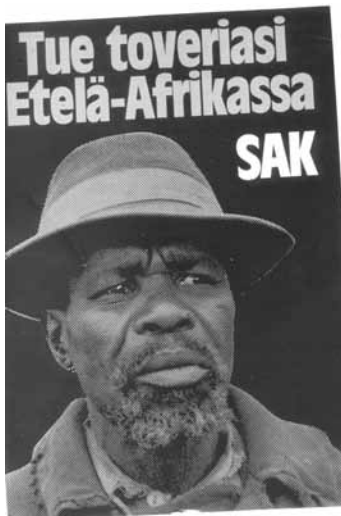
Naisten tulo työmarkkinoille lisäsi päivähoitopalvelujen tarvetta. Niiden laajentamisesta on sovittu useissa tulopoliittisissa ratkaisuisissa. SAK ajoi pitkään aviopuolisoiden erillisverotusta, koska yhteisverotus rankaisi työssäkäyviä pariskuntia. Työmarkkinajärjestöt saivat alkuvuodesta 1975 valtiovallan suostumaan tähän uudistukseen. Vuodesta 1976 alkaen puolisoiden ansiotuloja on verotettu erikseen. Tämä on kannustanut molempia puolisoita osallistumaan työelämään.

Ystävyysspolitiikasta EU-vaikuttamiseen

Suomi oli kylmän sodan aikana sekä Neuvostoliiton että USA:n kannalta mielenkiintoinen maa. Idästä ja lännestä koetettiin vaikuttaa Suomen ammattiyhdistysliikkeen kansainvälisiin kontakteihin ja kannanottoihin maailmanpolitiikan kiistakysymyksissä. Tämän vuoksi Suomen ammattiyhdistysliikkeen eheytyminen kiinnosti sekä läntisten maiden ammattiliittojen keskusjärjestöä VAKL:ia että Neuvostoliiton keskusjärjestöä VZSPS:ää. SAK:n eheytyssopimus korosti tasapuolista yhteydenpitoa sekä sosialististen maiden että kapitalististen maiden ammattiyhdistysliikkeisiin. Eheytyneellä SAK:lla olikin läheiset suhteet Pohjoismaiden ja Neuvostoliiton keskusjärjestöjen kanssa. SAK tuki Suomen hallituksen puolueettomuuspolitiikkaa eli Paasikiven–Kekkonen linjaa.

Ehetyssopimus ohjasi SAK:n ja sen jäsenliittojen toimintaa. Suomen ammattiyhdistysliikkeen taloudellisten voimavarojen kasvu loi edellytykset laajentaa kansainvälistä kosketuspintaa. SAK:n edustajat alkoivat luoda edellytyksiä blokkirajan yli tapahtuvalle ammattiyhdistysyhteistyölle. SAK:n edustajakokous vuonna 1971 tarjosi sosialistimaiden ja länsimaiden ammattiyhdistysjohtajille mahdollisuuden tutustumiseen ja epävirallisiin keskusteluihin. SAK:n edustajakokouksen vieraat keskustelivat eurooppalaisen ammattiyhdistyskonferenssin järjestämisestä. Tämä kansainvälisten ammattiyhdistysyhteisten lientymistä symbolisoinut konferenssi järjestettiin Genevessä vuonna 1975.

SAK juhli yhdessä VZSPS:n kanssa vuonna 1970 Leninin 100-vuotisjuhlia ja vuosina 1975 ja 1985 fasismien kukistumisen ja toisen maailmansodan päättymisen tasavuosia. 1970-luvulla SAK kannatti molempien Saksojen tunnustamista. VZSPS Neuvostoliitosta sekä AKAVA, SAK, STTK ja TVK Suomesta muodostivat pysyvän yhteistyökomitean, joka edisti naapurimaiden ammattiyhdistysliikkeiden yhteistyötä.

Kansainvälinen solidaarisuus sai vahvan aseman SAK:n toiminnassa 1970- ja 1980-luvuilla. Kansainvälinen ammattiyhdistysliike ja SAK tuomitsivat rotusorron Etelä-Afrikassa. AKT:N syllä 1985 aloittama Etelä-Afrikan viennin ja tuonnin boikotti sai SAK:n tuen.

Kuva: Työväen Arkisto

SAK:n sitoutuminen Suomen valtiovallan pyrkimykseen säilyttää hyvät ja luottamukselliset suhteet Neuvostoliittoon näkyi 1980-luvulla suhtautumisessa Puolan riippumattomaan Solidarnosc- ammattiliittoon: SAK ja sen jäsenliitot korkeintaan pahoittelivat tapahtunutta, kun Puolan hallitus lakkautti tämän kommunistisesta valtiokoneistosta riippumattoman ammattiliiton. Toisaalta SAK oli hyväksymässä VAKL:n ja Pohjolan ammatillisten järjestöjen yhteisjärjestön (PAY) päätökset, jotka tuomitsivat tiukasti Puolan hallituksen.

Kansainvälisen solidaarisuuden, virallisen – lähes inhorealisen – ulkopolitiikan ja omien jäsenten työllisyyden turvaamisen yhteensovittaminen aiheuttivat jännitteitä SAK:ssa 1980-luvulla. Esimerkiksi Chilen kuparin tuontiboikotit jäivät 1970-luvulla työllisyysyistä lyhyiksi. Etelä-Afrikan tilanteen kärjistyminen sai kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen tuomitsemaan rotusortopolitiikan yhä jyrkemmin. SAK:n jäsenliitto Auto- ja kuljetustyöntekijäin Liitto (AKT) päätti 20.10.1985 alkaen asettaa Etelä-Afrikan viennin ja tuonnin boikottiin. AKT:n ratkaisu sai SAK:n hallituksen ja kansalaismielipiteen tuen. Useat SAK:n ammattiliitot yhtyivät boikottiin. Tämä johti vuonna 1987 siihen, että eduskunta säätii lain, joka kielsi kaupan Etelä-Afrikan kanssa.

1970-luvulla SAK panosti rauhantyöhön ja solidaarisuuteen. Järjestön tuki eteläisen Afrikan vapautusliikkeille oli merkittävää ja pitkäjänteistä. SAK:n ja sen ammattiliittojen solidaarisuustyötä organisoimaan perustettiin lokakuussa 1986 Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus (SASK). Samana vuonna SAK, Metallityöväen Liitto ja AKT estivät boikottiuhkauksillaan Outokumpu Oy:n investoinnit sotilasdiktatuurin vallassa olleeseen Chileen. Solidaarisuus Chileä kohtaan muuttui SAK:n sisäiseksi kiistaksi kesällä 1988, kun Suomen hallitus oli antanut Outokummulle lainatakuut La Escondida -kaivoshankkeeseen osallistumista varten. AKT esitti yhtä kovia uhkauksia Outokumpu Oy:lle kuin vuonna 1986. SAK ensin siirsi boikottiratkaisua ja lopulta katsoi painostustoimet tarpeettomaksi, kun Chile alkoi siirtyä kohti demokratiaa.

Kansainvälinen työjärjestö ILO on vanhin YK-järjestö. Se tekee kansainvälisiä sopimuksia työelämän säädösten kehittämiseksi.

ILO:n työskentelyn lähtökohta on kolmikantainen: edustettuina ovat hallitukset, työnantajat ja työntekijät. SAK on osallistunut perustamisestaan lähtien aktiivisesti ILO:n toimintaan. Sen kolmikantainen toimintamalli on vaikuttanut niin, että myös monen maan omaa työlainsäädäntöä valmistellaan kolmikantaisesti. ILO:n sopimukset ovat parantaneet työturvallisuutta, työntekijöiden järjestäytymisoikeutta ja työntekijöiden välistä tasa-arvoa. Kansainvälisen työjärjestön linjaukset ovat vaikuttaneet huomattavasti Suomen työlainsäädäntöön. Viime vuosina työnantajajärjestöjen edustajat ovat vetäneet tiukkaa linjaa ILO:ssa ja estäneet uusien työntekijöiden asemaa parantavien sopimusten synnyn.

Pohjoismaista yhteistyötä on tehty Pohjolan kaikkien ammatillisten keskusjärjestöjen yhteisjärjestössä PAY:ssä (perustettu 1972). SAK on ollut mukana myös sosialidemokraattisten puolueiden ja työntekijöiden keskusjärjestöjen yhteistyökomiteassa SAMAKissa. Kahdenvälinen yhteistyö on ollut läheistä varsinkin skandinaavisten maiden työntekijöitä edustavien ja sosiaalidemokraattisia puolueita lähellä olevien LO-keskusjärjestöjen kanssa. Viron ja muiden lähialueiden ammattiyhdistystoimintaa on tuettu Neuvostoliiton romahduksen jälkeen.

SAK vaikutti osaltaan siihen kehitykseen, joka johti Suomen yhä tiiviimpään kytkeytymiseen Länsi-Euroopan taloudelliseen ja poliittiseen yhteistoimintaan. Metalliliiton puheenjohtaja Valdemar Liljeström oli SAK:n edustajana mukana muotoilemassa Suomen tavoitteita 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa, kun neuvoteltiin Suomen ja Euroopan vapaakauppa-alueen EFTAn sopimuksesta eli ns. Finn-EFTA-ratkaisusta. SAK:n sosialidemokraattinen johto kannatti myös 1970-luvun alussa EEC:n ja Suomen vapaakauppasopimusta. SAK kuului OECD:n neuvoa-antavaan ammattiyhdistyskomiteaan (TUAC). Yhteys eurooppalaiseen keskusteluun tiivistyi, kun SAK liittyi Euroopan ammatillisen yhteisjärjestön (EAY) jäseneksi vuonna 1974.

Kansainvälinen yhteistyö on osaltaan lähentänyt Suomen palkansaajakeskusjärjestöjä, sillä kaikki keskusjärjestöt ovat olleet jäseninä Pohjoismaiden PAY:ssä, Euroopan EAY:ssä, kansainvälisessä VAKL:ssa ja OECD:n TUAC:ssa. Vuonna 1993 AKAVA, SAK

ja STTK käynnistivät Keskusjärjestöjen Eurooppa -projektin (KEY) joka koulutti, tuotti aineistoja ja tuki Suomen EU-jäsenyyttä. KEY avasi vuoden 1995 alussa Brysseliin suomalaisten ammattiyhdistysliikkeen yhteisen toimiston. Kaikki kolme keskusjärjestöä olivat niin ikään perustamassa uutta kansainvälistä keskusjärjestöä (ITUC) vuonna 2006.

Suomen kytkeytyminen länsieurooppalaiseen taloudelliseen integraatioon aiheutti kiistoja myös ammattiyhdistysliikkeessä. Kommunistijohtoiset ammattiliitot vastustivat sekä Finn–EFTA-sopimusta että vapaakauppajärjestelyjä EEC:n kanssa. Myös sosialidemokraattisten ammattiyhdistysvaikuttajien keskuudessa oli näiden päätösten vastustajia. Siksi SAK ei ottanut Finn–EFTA- eikä EEC-sopimukseen kantaa. EEC-vapaakaupparatkaisun valmisteluun ammattiyhdistysliikkeen edustajat osallistuivat talousneuvostossa. SAK:n kannanotoissa korostettiin, että vapaakaupparatkaisun rinnalle tarvittiin uuteen tilanteeseen sopeutumista helpottavia talouspoliittisia päätöksiä. EEC-sopimukseen liitetyt suhdanteiden tasaamista helpottaneet ratkaisut eli ns. suojalait olivat pääosin ammattiyhdistysliikkeen tavoitteiden mukaisia.

SAK seurasi tarkkaavaisesti Euroopan yhteisön (EY, aiemmin EEC) kehitystä. Suomen hallitus valmistautui vuodesta 1988 alkaen sopeuttamaan Suomen lainsäädäntöä EY:n säädöksiä vastaavaksi. Kyse oli kauppapolitiikan lisäksi myös työsuojelusta ja sosiaalipolitiikasta, joten palkansaajakeskusjärjestöt nimesivät omat edustajansa yhdentymistä käsitteleviin valtiovallan seurantarhmiin. Keskusjärjestöjen puheenjohtajat tapasivat EY:n komission puheenjohtajan Jacques Delorsin heinäkuussa 1988, kun Euroopan integraatiokehitys oli saanut uutta voimaa.

SAK:n edustajat osallistuvat useiden valmisteluelimien toimintaan, kun Suomen hallitus neuvotteli ensin EY:n kanssa sopimusta Euroopan talousalueesta ja myöhemmin Suomen jäsenyydestä Euroopan unionissa. SAK:n valtuuston selvä enemmistö ja myös valtuustossa vähemmistönä olleen Vasemmistoliiton ryhmästä runsaasti yli puolet antoivat tukensa Suomen EU-jäsenyydelle. SAK:n keskeiset vaikuttajat kannattivat lähes yksimielisesti Suomen

jäsenyyttä Euroopan unionissa, mutta jäsenkunnassa EU-jäsenyyden vastustajilla oli mielipidetiedustelujen mukaan enemmistö.

SAK:n puheenjohtaja Lauri Ihalainen ja suurten ammattiliittojen puheenjohtajat puhuivat ennen vuoden 1994 kansanäänestystä jäsenyyden hyväksymisen puolesta. Vain kahden SAK:n jäsenliiton puheenjohtajat vastustivat jäsenyyttä. Keskusjärjestö tuki muutenkin kyllä-kampanjaa ennen kansanäänestystä. Kansanäänestyksen tulos oli selvä: 56,9 prosenttia kannatti jäsenyyttä ja 43,1 prosenttia vastusti.

SAK on ollut aktiivisesti mukana suomalaisen EU-politiikan muotoilussa. Ammattiyhdistysliike on varmistanut, ettei EU-jäsenyys vaikuta työehtosopimusten yleissitovuuteen. Suomen liittyminen Euroopan talous- ja rahaliittoon tapahtui kolmikantaisen yhteistyön ja valmistelun kautta. SAK:n ja muiden ammatillisten keskusjärjestöjen vaatimuksesta uuteen valuutta- ja korkoympäristöön valmistauduttiin vuodesta 1999 alkaen perustamalla työeläkerahastoihin ja työttömyysvakuutusrahastoon suhdannetalletusjärjestelmät eli ns. EMU-puskurit. SAK:n jatkuva yhteydenpito eri ministeriöihin Suomen EU-politiikkaa koskevissa asioissa on muuttunut jokapäiväiseksi, kun Euroopan unionin jäsenyys on sekoittanut perinteisen sisä- ja ulkopoliittikan rajat. SAK vaikuttaa eurooppalaiseen kehitykseen myös EAY:n kautta ja EU:n omissa elimissä. SAK:illa on ollut jatkuvasti edustaja EU:n talous- ja sosiaalikomiteassa.

SAK on osallistunut ja osallistuu edelleenkin Suomen virallisten linjauksien tekemiseen kansainvälisessä talous-, kauppa-, työ-, sosiaali- ja ihmisoikeuspolitiikassa. Päätöksentekoon osallistuminen on tuonut vaikutusvaltaa mutta samalla sitonut SAK:n tukemaan hallituksen politiikkaa 1960-luvun ja 1970-luvun vapaakaupparatkaisuista alkaen aina 1990-luvun EU- ja EMU-päätöksiin saakka.

Laman läpi

SAK:n sisäiset jännitteet kärjistyivät joulukuussa 1989, kun enemmistö SAK:n jäsenliitoista ei määräaikaan mennessä saanut sovittua alakohtaisia työehtosopimuksia tulopoliittisen kokonaisratkaisun

pohjalta. Koko tuloratkaisu oli kaatumassa. SAK:n puheenjohtaja Pertti Viinanen oli niin pettynyt, että kehotti SAK:n valtuustoa varautumaan uuden puheenjohtajan valintaan. Tasavallan presidentti Mauno Koiviston uudenvuodenpuheessaan esittämä vetoisuus ja työmarkkinajärjestöjen jatkoneuvottelut johtivat kattavan sopimuksen syntyyn. Viinasein ero pysyi. SAK:n puheenjohtajaksi valittiin keskusjärjestön sihteeri Lauri Ihalainen.

Ihalainen sai keväällä 1990 johdettavakseen riittaisen keskusjärjestön. Tunnetut työmarkkinatutkijat ja yhteiskuntakeskustelijat ennustivat 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa ammattiyhdistysliikkeen jäsenvoiman ja vaikutusvallan alamäkeä. Tulevaisuus oli hyvin synkkä, kun Suomi syöksyi vuonna 1991 syvään lamaan. Ammattiyhdistysliikkeen mainetta ja asemaa heikensi, kun naisvaltainen toimihenkilökeskusjärjestö TVK ajautui konkurssiin vuonna 1992. TVK:n jäsenliitot kuitenkin jatkoivat toimintaansa. Suurin osa niistä liittyi pian STTK:n jäseniksi. SAK sai riveihinsä vain murtoosan TVK:n jäsenistä. Ennusteista huolimatta ammattiliittojen jäsenmäärät kääntyivät vuosina 1990–1993 ripeään kasvuun.

Keskustapuolueen puheenjohtajan Esko Ahon muodostama neljän porvaripuolueen hallitus kytki kesällä 1991 Suomen markan eurooppalaiseen valuuttakurssijärjestelmään (ERM), mutta se ei taannut markan valuuttakurssin vakautta. Vuosien 1991 ja 1992 devalvaatioiden jälkeen markka jäi kellumaan. Suomen markan arvon romahdus ja koko rahoitusjärjestelmää ravisuttanut pankkikriisi lisäsivät paniikkia. Työttömyys kasvoi vuonna 1994 yli puoleen miljoonaan, ja julkisen talouden alijäämät kasvoivat nopeasti.

Taloudellinen lama, oikeistohallitus ja Neuvostoliiton romahdus innoittivat STK:n vaatimaan työehtojen yleistä heikentämistä ja koko työmarkkinajärjestelmän mullistamista. STK teki syyskuussa 1991 esityksen uudesta sopimuspolitiikasta. STK halusi uudistaa työlaainsäädännön, yleissopimukset ja työehtosopimukset niin, että palkat ja työajat sovittaisiin työpaikkakohtaisesti työnantajien ja työntekijöiden välillä. Ammattiyhdistysliike torjui STK:n tavoitteet ja nimesi ne Salman Rushdien kirjan nimen innoittamana ”Saata-nallisiksi säikeiksi”.

Myös pääministeri Esko Aho esitti Suomen työmarkkinamallin perusteellista muuttamista. Hän ehdotti kolmikantaperiaatteelle rakentuneen valtiovallan, työnantajajärjestöjen ja työntekijäjärjestöjen talouspoliittisen yhteistyön tilalle uutta työnjakoa, jossa Suomen Pankki vastaisi raha- ja korkopolitiikasta, hallitus finanssipolitiikasta ja työmarkkinajärjestöt vastaisivat työllisyydestä ja hoitaisivat keskenään vain palkkapolitiikan.

Suomen Pankin tiukka korkopolitiikka, hallituksen ajamat sosiaaliturvan leikkaukset ja verojen korotukset lisäsivät taloudellista epävarmuutta. Kotimainen kysyntä supistui, ja rakennustoiminta putosi alle puoleen huippuvuosien luvuista. SAK joutui johtavaksi oppositiovoimaksi, kun SDP oli vuosina 1991–1993 puheenjohtajakiistojen lamauttama. SAK:n järjestämä mielenosoitus kokosi lokakuussa 1991 noin 40 000 ihmistä Senaatintorille puolustamaan työllisyyttä.

Työnantajarintama oli hajanainen, kun LTK ei pitänyt lamaa oikeana ajankohtana työmarkkinajärjestelmän rakenneuudistuksille. Laman paineessa SAK ja muut palkansaajakeskusjärjestöt suostuivat ratkaisuihin, jotka siirsivät aiemmin työnantajien yksin maksamia eläke- ja työttömyysvakuutusmaksuja myös työntekijöiden maksettavaksi. Palkansaajien käteen jäivät tulot pienenevät. Yhteenotot hallituksen ja ammattiyhdistysliikkeen välillä olivat dramaattisia mutta väkivallattomia.

Suomen taloustilanne oli hyvin huono: tuhansia yrityksiä oli ajautunut konkurssiin ja työttömyys kasvoi ripeästi. Hallitus esitti työttömyysturvaan suuria leikkauksia. Esillä oli myös muutoksia työlainsäädäntöön. SAK järjesti helmikuussa mielenosoituksen poikkeuksellisesti eduskuntatalolla ja huhtikuussa toimintapäivän, jolloin yli 300 000 työntekijää oli osan tai koko päivän lakossa.

Syksyllä 1992 käytiin kaksivuotisen tulopoliittisen sopimuksen tarkastusneuvotteluja. Tilanne kärjistyi marraskuussa. SAK:n valtuusto hylkäsi 20.11.1992 hallituksen esitykset ja uhkasi aloittaa yleislakon. STTK ja AKAVA tekivät samanlaiset päätökset. Palkansaajakeskusjärjestöt torjuivat yhteislakkouhkauksella hallituksen ehdottamat leikkaukset työttömyysturvaan.

Talouselämyksen syvimmissä vaiheissa keväällä 1993 hallitus yritti murtaa Suomen työmarkkinamallin perusteet muuttamalla eräitä työlainsäädännön keskeisiä periaatteita. Työnantajakeskusjärjestöt tukivat porvarihallituksen valmistelemia esityksiä, jotka olisivat murentaneet valtakunnallisten työehtosopimusten työntekijöille tarjoamaa palkka- ja työehtojen vähimmäissuojaa, työntekijöiden lakko-oikeutta ja muitakin työntekijöiden oikeuksia. SAK uhkasi vientiteollisuudesta ja kuljetuksista 19.5. alkavalla, mutta jo 24.5. yleislakoksi laajenevalla työtaistelulla, jos hallitus ei perääntyisi. SAK vaati työlainsäädännön uudistamisen palauttamista kolmikantaiseen valmisteluun. Paperitehtaiden tuotanto ajettiin alas, kun lakko vaikutti todennäköiseltä.

Ensin kaatui SAK:n johdon ja maan hallituksen neuvotelema kompromissi, kun SAK:n hallitus hylkäsi sen. Hallitus luopui työlainsäädäntöön kaavailemistaan muutoksista. Pääosa työttömyysturvaan kohdistetuista rajuista leikkauksista peruttiin. Viimeisen vaiheen neuvotteluissa syntyi ratkaisu, joka vahvisti työttömyyskassojen mahdollisuuksia selvitä avustusvelvollisuuksistaan myös joukkotyöttömyyden oloissa. SAK:n hallitus hyväksyi uuden esityksen äänin 18–9. Ahon hallitus ja työmarkkinajärjestöt sopivat, että työlainsäädännön valmistelu toteutettaisiin työmarkkinajärjestöjen kanssa yhteisymmärryksessä. Työmarkkinajärjestöt sopivat keskenään määräaikaisesta mahdollisuudesta maksaa nuorille työntekijöille alhaisempia palkkoja kuin vanhoille.

Monet SAK:n ammattiliitot pystyivät syksyn 1993 työehtosopimusratkaisuilla purkamaan työlainsäädännön muuttamiseen liittyneitä poliittisia paineita, kun työehtosopimukset avasivat aiempaa enemmän mahdollisuuksia sopia työpaikkatasolla joustavista työaika- ja muista tuotannollisen toiminnan kannalta olennaisista joustoista. Työehtosopimukset loivat puitteet paikalliselle sopimiselle ja tarjosivat myös vankan perälaudan, jos paikallisia ratkaisuja ei saatu syntymään yhteisymmärryksessä.

Hallituksen vahvat miehet, keskustapuolueen Esko Aho ja kokoomuslainen valtionvarainministeri Iiro Viinanen, olivat hyvin tyytymättömiä syntyneeseen kompromissiin. Hallitus esittikin vuoden 1995 talousarvioesityksessä, että työttömyysturvaa vielä leikat-

taisiin ja että ammattiliittojen jäsenmaksujen verovähennysoikeus poistettaisiin. SAK:n ja hallituksen neuvottelut päättyivät jälleen tuloksettomina. SAK uhkasi 5.9.1994 laajoilla työtaistelutoimilla. Hallitus luopui esityksistään, ja SAK perui lakonuhkan kahta päivää myöhemmin. Lamanvuodet olivat yhdistäneet SAK:n ammattiliitot tulokselliseen puolustustaisteluun.

Ahon hallituksen ja STK:n hyökkäyksistä huolimatta työllisyyttä ja talouskasvua tukevat maltilliset tulopoliittiset kokonaisratkaisut palasivat työmarkkinoiden vallitsevaksi työehtojen neuvottelu- ja sopimismalliksi. Laman alussa tehtiin kaksivuotinen tulopoliittinen ratkaisu, joka laskee ansioita vuosina 1992–1993 työntekijöiden työeläkemaksun ja palkkatulojen verojen korotusten vuoksi. Toisaalta työntekijäin työeläkemaksu ja työttömyysvakuutusmaksu antoivat palkansaajajärjestöille maksajien edustajina vahvemman vaikutusvallan eläke- ja työttömyysturvan uudistamisessa. Kokemukset liittokohtaisesti sovituista työehtosopimuksesta vuosina 1994–1995 eivät olleet talous- ja työllisyyskehityksen näkökulmasta rohkaisevia.

SDP:n puheenjohtaja Paavo Lipponen muodosti sateenkaarihallituksen vuonna 1995, kun vasemmistopuolueet olivat eduskuntavaaleissa vahvistaneet asemiaan. Hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen välinen kolmikantayhteistyö palautui entiselleen, mutta vielä keväällä 1996 SAK:n ja hallituksen kiista työttömyysturvan säästötoimista oli johtaa yleislakkoon. Yhteistyö painottui pankkikriisiin, laman ja työttömyyden voittamiseen. SAK ja muut työntekijäjärjestöt olivat valmiit neuvottelemaan ja sopimaan lain-säädännön ja sopimusten turvaamien etujen lievista heikennyksistä.

Ylös lamasta

Ammattiyhdistysliike oli joutunut puolustuskannalle laman ja oikeistohallituksen puristuksessa. Ahon hallituksen toteuttamat yhtiö- ja osinkoverojen muutokset vauhdittivat pääomatulojen kasvua. Yhteiskunnallinen tulonjako muuttui pääoman omistajien eduksi ja palkkatyöntekijöiden tappioksi. Nopean talouskasvun

oloissa tulo- ja varallisuuserot kasvoivat 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa ennätysellisen nopeasti, kun Suomi oli noussut lamasta.

Paavo Lipposen kahden hallituksen kausilla työlainsäädäntöä uudistettiin laajasti ja merkittävästi. Uudistukset etenivät, kun lakimuutosten valmistelu tapahtui työmarkkinajärjestöjen yhteistyöllä. Tärkeimmät lakiuudistukset koskivat työaikalakia (1996) ja työsopimuslakia (2001).

Lipposen hallituksen ajama talous-, työllisyys- ja työmarkkina-poliittinen kokonaisratkaisu vuosiksi 1996–1997 syntyi syksyllä 1995. Myös vuosiksi 1998–1999, 2001–2002, 2002–2004, 2005–2007 tehtiin tulopoliittiset kokonaisratkaisut. Niissä pystyttiin parantamaan pätkä- ja osa-aikatöissä olleiden asemaa ja eläketurvaa. Ansiosidonnainen työttömyysturva parani SAK:n aloitteesta vuonna 2002.

Suuresta työeläkejärjestelmien yhdistämisestä ja uudistamisesta sovittiin työmarkkinakeskusjärjestöjen erillisissä neuvotteluissa vuosina 2001–2002. Vuonna 2005 toteutuneessa eläkeuudistuksessa oli SAK:n kannalta myönteistä koko työuran ansioiden tasapuolisempi huomioimiseen eläkekertymiä laskettaessa. Vuosien 2005–2007 tulopoliittinen sopimus avasi tien muutosturvan ja tilaajavastuun uudistuksille.

Oppositioon joutunut keskustapuolue haastoi vuoden 1999 eduskuntavaaleissa vielä kerran vahvan ammattiyhdistysliikkeen. Keskustapuolue arvosteli Suomen työmarkkinoiden toimintaa ja esitti lääkkeeksi työttömyyteen ja työpaikkojen ongelmiin työreformia. Työreformi-ohjelmassa keskustapuolue ehdotti valtakunnallisten työehtosopimusten tarjoaman vähimmäissuojan heikentämistä. Ohjelma leimasi ammattiliitot työpaikkojen ulkopuolisiksi voimiksi, jotka voitaisiin sivuuttaa työehtoja paikallisesti sovittaessa. Työttömyysturvaankin esitettiin olennaisia muutoksia.

Ammattiyhdistysliike ei voinut hyväksyä tätä, koska Suomessa ammattiyhdistysliike vaikuttaa sekä työpaikoilla, alakohtaisissa työehtosopimusneuvotteluissa että valtakunnallisissa keskusjärjestöratkaisuisissa. Työntekijät järjestäytyvät saadakseen sananvaltaa sekä oman työpaikan arkisissa työasioissa että koko alan työehdoissa. Keskustan ohjelma pyrki pirstomaan ammattiliittoon järjestäytyneiden yhteisvoimaa. SAK, ammattiyhdistysliike laajemminkin

ja keskustapuolue kävivät työreformista perusteellisen julkisen keskustelun, joka todennäköisesti heikensi pääoppositiipuolueen vaalimenestystä vuoden 1999 eduskuntavaaleissa.

Ulkoministeri Tarja Halonen (sd.) ja keskustapuolueen puheenjohtaja Esko Aho olivat vastakkain presidentinvaalin toisella kierroksella helmikuussa 2000. Useat ammattiyhdistysvaikuttajat kokivat, että presidentinvaalissa olivat vastakkain Tarja Halosen puolustama suomalainen hyvinvointivaltio ja Esko Ahon ajama Suomen työmarkkinamallin murentaminen. Tarja Halonen valittiin ensimmäisenä naisena Suomen presidentiksi.

Vakaat työmarkkinat ja niukat palkankorotukset vauhdittivat Suomen talouden nopeaa kasvua. Työssäkäyvien määrä kasvoi nopeasti, mutta työttömyys aleni 1990-luvulla tuskallisen hitaasti. Työnantajat ja valtiolta alkoivat vuosina 2006–2007 puhua työvoimapulasta. Tuotannon kansainvälistymisen oloissa omistajat ja yritykset menestyivät palkansaajia paremmin jakopolitiikassa, sillä palkkatulojen suhteellinen osuus kansantuotteesta on jäänyt selvästi alemmalle tasolle kuin se oli 1980-luvulla.

Korkea työttömyys muokkasi yritys-, työpaikka- ja työsuhderakenteita uusiksi. Tämä vaikeutti ammattiyhdistysliikkeen toimintaa työmailla ja tehtaissa, kun esimerkiksi vartioinnin, ruokaloiden, siivouksen tai korjaus- ja huoltotoiminnan ulkoistaminen ja toisaalta runsas aliurakoitsijoiden käyttö rakennuksilla pirstoi työntekijät eri työnantajien palvelukseen ja erilaisten työehtosopimusten piiriin. Erilaiset määrä- ja osa-aikaiset työt heikensivät työntekijöiden yhteenkuuluvuutta ja yhteishenkeä. Ammattiliittojen oli vaikea saada näitä työläisiä mukaan toimintaan.

SAK:n järjestökentässä yhteistyö on tiivistynyt lamavuosina ja niiden jälkeen. Kumi- ja nahkatyöväen Liitto sekä Lasi- ja posliinityöväen Liitto liittyivät 1990-luvulla Kemian Liittoon. Puutyöväen Liitto ja Maaseututyöväen Liitto yhtyivät vuonna 1993 Puu- ja erityisalojen liitoksi. Liikealan Ammattiliitto, Hotelli- ja ravintolatyöntekijäin Liitto, Kiinteistötyöntekijäin Liitto ja Teknisten ja erikoisalojen Liitto yhdistyivät vuonna 2000 Palvelualojen Ammattiliitoksi (PAM). Yhdistyneen liiton jäsenmäärä on kasvanut noin 230 000:een.

Julkisten ja Hyvinvointialojen Liitto (JHL) syntyi vuonna 2005 julkisen sektorin liittojen yhdistyessä. Rautatieläisten Liitto yhdistyi JHL:oon vuoden 2011 lopussa. JHL:n jäsenmäärä on hieman yli 230 000, ja se on vuonna 2013 SAK:n suurin liitto. Teollisuuden usean ammattiliiton yhdistyminen epäonnistui, kun lopulta vain Kemianliitto ja Viestintäliitto yhdistyivät vuoden 2010 alussa TEAMiksi.

SAK selvisi 1990-luvun laman läpi vahvana ja toimintakykyisenä. Ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvalta yhteiskunnassa oli edelleen vankka. Ammattiyhdistysliikkeen ja erityisesti SAK:n arvostus kansalaisten keskuudessa oli vuonna 2000 mielipidemittausten mukaan selvästi parempi kuin 1990-luvun alussa. Kolmen palkansaajakeskusjärjestön yhteenlaskettu järjestövoima työelämässä oli vuosituhaten alussa suunnilleen sama kuin ennen lamaa. Toisaalta järjestäytymisaste kääntyi laskuun 1990-luvun huipun jälkeen.

Tulopoliitikan sitkeys

Teollisuustyönantajien STK:n sisällä käytiin hyvin kriittistä keskustelua tulopoliittisista kokonaisratkaisuista aina 1980-luvun alusta alkaen. STK:n ja palvelutyönantajien LTK:n näkemykset sopimuskorotuksista menivät nousukaudella usein ristiin. Jäsenyritysten STK:hon suuntaama muutosaine patoutui 1990-luvun alussa. Laman syvyys, työnantajajärjestöjen rakenteen hajanaisuus sekä vientiteollisuuden ja kotimarkkinoiden palvelualojen etujen erilaisuus estivät STK:n jyrkkien tavoitteiden läpiajon. Devalvaatiot palauttivat vientiteollisuuden kilpailukyvyn. Työmarkkinajärjestelmän perusteellinen muutos näytti katoavan työnantajaleirin strategisten tavoitteiden arsenaalista, kun SDP vaalivoiton jälkeen vuonna 1995 palasi johtavaksi hallituspuolueeksi.

Yksityisen sektorin työnantajaleiri oli vuonna 1990 ryhmitynyt kolmeen keskusjärjestöön, mikä osaltaan esti yhtenäisen toiminnan. Työnantajapuoli kokosi rivinsä kahdella järjestöfuusiolla. Teollisuus ja Työnantajat (TT) aloitti toimintansa vuoden 1993

alussa. Tämä lyhytikäiseksi jäänyt organisaatio ja Palvelutyönantajat yhdistyivät vuoden 2005 alussa Elinkeinoelämän keskusliitoksi (EK).

Teollisuus ja työnantajat tarvitsivat ammattiyhdistysliikkeen sivustatukea suurissa yhteiskunnallisissa ratkaisuisa, mikä satoi työnantajaleiriä tulopolitiikkaan. EU- (1994), EMU- (1997), ydinvoima- (2002) ja eläkeratkaisuisa (2005) työmarkkinajärjestöt osoittivat yhteisvoimansa ja vaikutusvaltansa. Työmarkkinajärjestöjen ja valtiovallan tiivis yhteistyö saattoi tuntua yhtä vakaalta osalta suomalaista yhteiskuntaa kuin peruskallio on osa Suomen luontoa.

TT:n ja EK:n julkaisuissa korostettiin toistuvasti, ettei sopimuksen muoto ollut itsetarkoitus vaan tärkeintä oli sisältö, johon haluttiin lisää joustavuutta, yritysکوhtaaisuutta ja suurempaa palkkahajontaa. Keskitetyn ja valtakunnallisen työehtosopimustoiminnan muotojen ja sisällön kritiikki oli jatkunut TT:ssä ja EK:ssa, vaikka yritysten liikevaihdot ja voitot kääntyivät vahvalle kasvu-uralle. Yksityisen sektorin työnantajien keskuudessa STK:n vuonna 1991 hyväksymä tavoiteohjelma tarjosi aatteellisen pohjavireen työnantajajärjestöjen valistustoiminnalle.

Työnantajapuolen sitkeä sisäinen mielipiteenmuokkaus johti lopulta uusiin johtopäätöksiin. Sopimuksen muoto olikin ydinkysymys. Laajat, keskitetyt talous- ja palkkapoliittiset ratkaisut joutuivat jatkuvan ideologisen arvostelun kohteeksi. Matti Vanhasen (kesk.) punamultahallitus osti varallisuusveron poistolla tulopolitiikalle lisääaikaa vuosiksi 2005–2007.

Teknologiateollisuus ry oli uuden keskusjärjestön vaikutusvaltaisin jäsen. Se ajoi työehtojen määrittelyä yritysکوhtaaisesti, mikä vahvistaisi yritysten asemaa työehtojen määrittelyssä. Tämä tuli EK:n linjaksi. EK oli valmis hylkäämään tulopolitiikan, kun Teknologiateollisuus ry:n puheenjohtaja Antti Herlin siirtyi EK:n varapuheenjohtajasta puheenjohtajaksi vuodenvaihteessa 2006–2007.

Keväällä 2007 SAK:n räväkkä eduskuntavaalien äänestyskehotusmainos nosti niin rajun arvosteluryöpyyn, että se peruttiin heti julkistamisen jälkeen. SDP koki eduskuntavaaleissa tappion. Porvaripuolueet muodostivat Matti Vanhasen johdolla hallituksen 2007. EK ja sen jäsenliitot päättivät samana keväänä lopettaa

tulopolitiikan. Suomen työnantajajärjestöjen linja oli muuttunut pragmaattisesta ideologiseksi.

Työnantajaleirin rivit eivät kuitenkaan olleet niin suorassa kuin ulospäin oli näyttänyt. Liittokierroksien kokemukset vuosina 2007–2010 eivät olleet yritys- eivätkä kansantalouden näkökulmasta rohkaisevia. Arviot keskitettyjen ratkaisujen turmiollisuudesta joutuivat uuteen valoon. Vuoden 2011 eduskuntavaalit olivat yllätykselliset, kun perussuomalaisten kannatus kasvoi ja keskustan kannatus romahti. Monipolvisten hallitusneuvottelujen jälkeen Jyrki Katainen muodosti kesällä 2011 ns. sixpack-hallituksen, johon tulivat mukaan kokoomus, SDP, vasemmistoliitto, vihreät, RKP ja kristilliset.

Työmarkkinakeskusjärjestöt neuvottelivat laajan, kattavan ja työrauhan poikkeuksellisen hyvin vuosiksi 2011–2013 taanneen raamiratkaisun. Metalliliiton yhdessä STTK:n Ammattiliitto Pron ja Akavan YTN:n kanssa Teknologiateollisuuden kohdistama neuvottelupaine, lakonuhat ja lakko olivat vauhdittaneet uudelleen arviota EK:n johdossa. Työnantajakeskusjärjestön uusi johto katseli syksyllä 2011 maailmaa vähemmän ideologisten silmälasien läpi.

Maailman ja Suomen talouskehitys osoittautui vuosina 2011–2013 olennaisesti heikommaksi kuin raamiratkaisua tehtäessä oli arvioitu. Suomen talouden tulevaisuus on sakean sumun peitossa, kun pankkikriisistä talouslamaksi muuttunut eurokriisi heikensi talouskasvua. Raamiratkaisun neuvotellut EK:n toimitusjohtaja Mikko Pukkinen sai potkut vuoden 2012 lopulla. Kovasta kuohunnasta huolimatta elokuussa 2013 neuvoteltu ja lokakuussa hyväksytty työllisyys- ja kasvusopimus jatkoi suomalaisten tulopoliittisten ratkaisujen perinnettä.

Liitteet

Suomen Ammattijärjestö 1907–1930

Puheenjohtajat

Eero Haapalainen	1907–1911
Matti Paasivuori	1911–1912
Oskari Tokoi	1912–1918
Johan Lumivuokko	1917–1918
Matti Paasivuori	1918–1920
Matti Väisänen	1920–1923
Edvard Huttunen	1923–1925
Erkki Härmä	1926
Matti Paasivuori	1926–1929
Edvard Jokela	1926–1927
Iisakki Heikka	1929–1930

Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930–1969

Puheenjohtajat

Edvard Huttunen	1930–1937
Eero A. Wuori	1937–1945
Erkki Härmä	1945–1946
Emil Huunonen	1946–1949
Aku Sumu	1949–1954
Eero Antikainen	1954–1958
Reino Heinonen	1959–1960
Vihtori Rantanen	1960–1966
Niilo Hämäläinen	1966–1969

II puheenjohtajat

Väinö Tattari	1946–1949
Eero Antikainen	1949–1954
Vihtori Rantanen	1954–1960
Viljo Kuukkanen	1961–1966
Arvo Hautala	1966–1969

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–

Puheenjohtajat

Niilo Hämäläinen	1969–1974
Pekka Oivio	1974–1981
Pertti Viinanen	1981–1990
Lauri Ihalainen	1990–2009
Lauri Lyly	2009–

II puheenjohtajat

Arvo Hautala	1969–1976
Olavi Hänninen	1976–1987
Aarno Aitamurto	1987–1996
Pekka Ahmavaara	1996–

III puheenjohtajat

Mikko Laaksonen	1969–1971
Pekka Oivio	1971–1974
Veikko Ahtola	1974–1976
Pertti Viinanen	1976–1981
Lauri J. Havia	1981–1982
Raimo Kantola	1983–1991

Hallituksen varapuheenjohtajat

Aarno Aitamurto	1991–1996
Pekka Ahmavaara	1996–2004
Matti Huutola	2004–

Jäsenmäärät

Suomen Ammattijärjestö 1907–1930

vuosi	yhteensä
1907	25 197
1908	24 009
1909	19 928
1910	15 995
1911	19 640
1912	20 989
1913	28 031
1914	30 871
1915	31 134
1916	39 814
1917	160 695
1918	
1919	40 677
1920	59 470
1921	48 589
1922	48 176
1923	48 146
1924	47 312
1925	50 472
1926	62 058
1927	75 846
1928	90 231
1929	70 435

Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto SAK 1930–1969

vuosi	yhteensä
1930	14 947
1931	19 568
1932	18 930
1933	19 847
1934	27 160

1935	33 883
1936	44 525
1937	64 384
1938	70 348
1939	68 507
1940	66 383
1941	81 360
1942	79 737
1943	86 068
1944	106 015
1945	299 565
1946	311 786
1947	341 583
1948	306 358
1949	248 276
1950	268 777
1951	260 563
1952	242 445
1953	240 087
1954	248 884
1955	269 386
1956	288 803
1957	238 680
1958	238 694
1959	251 160
1960	228 536
1961	230 039
1962	246 883
1963	227 063
1964	233 915
1965	247 983
1966	259 445
1967	276 416
1968	297 928

Suomen Ammattijärjestö
1960–1969

vuosi	yhteensä	1984	1 051 860
1961	60 343	1985	1 055 045
1962	64 872	1986	1 066 790
1963	96 510	1987	1 065 245
1964	103 176	1988	1 092 405
1965	105 445	1989	1 088 300
1966	107 412	1990	1 071 324
1967	106 744	1991	1 086 590
1968	95 166	1992	1 112 899

Suomen Ammattiliittojen
Keskusjärjestö SAK 1969–

vuosi	yhteensä	1993	1 136 292
1969	566 263	1994	1 119 509
1970	650 233	1995	1 111 350
1971	722 364	1996	1 107 889
1972	794 186	1997	1 100 244
1973	847 357	1998	1 083 200
1974	885 103	1999	1 073 873
1975	920 640	2000	1 070 821
1976	952 090	2001	1 068 985
1977	961 256	2002	1 065 707
1978	980 643	2003	1 052 818
1979	1 002 810	2004	1 043 504
1980	1 028 839	2005	1 045 973
1981	1 039 366	2006	1 043 707
1982	1 040 655	2007	1 046 445
1983	1 041 619	2008	1 047 021
		2009	1 042 952
		2010	1 039 555
		2011	1 036 664
		2012	1 038 399

www.sak.fi